Statsbidrag till kulturmiljövård i Västerbottens län 1981-2001

Länsstyrelsen
Västerbottens län

Meddelande 3 ° 2003

Statsbidrag till kulturmiljövård i Västerbottens län 1981-2001

Omslagsbilderna visar viktiga delar inom kulturmiljövården, såsom inventering, restaurering, information och bevarande av hela kulturmiljöer.

Inventering av rundloge i Bygdeträsk, Skellefteå kommun: Foto Bo Sundin, Lst.

En snedväggig lada i Yttervik, Bureå socken, får ett nytt tak. Foto: Maria Appelstam-Häll, SM.

Kyrkstugorna i Lövånger renoveras. Foto: Bo Sundin, Lst.

Vid Torvsjö i Åsele kommun finns en välbevarad kulturmiljö med bl.a. ett antal vattendrivna anläggningar längs Skarpsjöbäcken. Området är klassat som riksintresse. Foto: Jan Norrman, RAÄ.

Kontaktperson: Jan Sundström, Kulturmiljö, Länsstyrelsen i Västerbottens län.

Text: f.d. länsantikvarie Karin Eriksson.

Redigering & Layout: Lillian Rathje, Kulturmiljö, Länsstyrelsen i Västerbottens län.
Tryck: Nya Tryckeriet i Lycksele AB, Lycksele 2003.

ISSN: 0348-0291

FÖRORD

Denna rapport innehåller en redovisning av hur det ordinarie statsbidraget till byggnadsvård, fornvård och kulturlandskapsvård fördelats i Västerbottens län under en tjugoårsperiod sedan starten 1981. En analys visar vilka kategorier som har prioriterats, vilka principer som har tillämpats och hur resultatet blev. En sådan sammanställning av erfarenheterna är till stor nytta för den fortsatta verksamheten.

Ett annat syfte har varit att skapa en överblick över verksamheten för att synliggöra den utåt. Vården av kulturmiljön har en positiv effekt för utvecklingen av länet på många olika sätt. Välbevarade och välhållna äldre byggnader och andra spår från tidigare generationer berikar vår hembygd och våra livsmiljöer. Vården ger arbete åt många yrkeskategorier och det praktiska momentet bevarar hantverkskunnandet. Dessutom bidrar ett vårdat kulturlandskap och intressanta, iordningställda besöksmål till att göra länet attraktivt för boende och turism.

Vården kan inte ses fristående från annan verksamhet inom sektorn. Urvalet av vad som ska vårdas bygger på ett kunskapsunderlag som tagits fram genom inventeringar. Å andra sidan kan vårdinsatser vara bortkastade, om det inte finns någon form av lagskydd. För att den vårdade byggnaden, fornlämningen eller miljön ska bli förstådd, behövs dessutom insatser för information till allmänheten. I Västerbottens län har statsbidraget varit värdefullt att utnyttja för kulturmiljöinformation och i några fall också för kunskapsuppbyggnad.

Ekonomiskt redovisas att det statliga bidraget uppgått till 85,7 miljoner kr under perioden. Det verkliga beloppet för kulturmiljövård torde dock närma sig det dubbla, eftersom olika medfinansieringar från andra källor genom åren inte varit möjliga att redovisa här. Det har inte heller varit möjligt att redovisa de tusentals dagsverken som bidraget genererat som en nyttighet utöver bevarande och skapande av en god livsmiljö.

Lorentz Andersson

Landshövding

Karta med centralorterna i Västerbottens läns kommuner.

INNEHÅLL

FÖRORD

STATSBIDRAG TILL KULTURMILJÖVÅRD I VÄSTERBOTTENS LÄN 7
Inledning
Projektets bakgrund, syfte och omfattning 7
Målgrupp 7
Hur projektet bedrivits 7
Rapportens uppläggning 7

1. VÅRDEN AV KULTURMILJÖN I FÖRFATTNINGAR OCH I PRAKTIKEN 9
Organisation och arbetsfördelning i Västerbottens län 9
Något om begreppen kulturarvet och kulturhistoriskt värde 10
Inventeringar och program som kunskapsunderlag 12
Statsbidraget till kulturmiljövård 13
Vård av kulturmiljön i Västerbottens län med utgångspunkt från författningarna 17
Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse 18
Kulturlandskap och fornlämningar 19
Information 19
Övriga finansieringsformer för kulturlandskapsvård i Västerbottens län 20
Beredskapsmedel 20
Bygdeavgiftsmedel 20
Länsstyrelsen – länsanslaget 20

2. VAD HAR STATSBIDRAGET TILL KULTURMILJÖVÅRD ANVÄNTS TILL? 22
Vårdade kulturminnen och kulturmiljöer som speglar olika verksamheter i länet över tiden 22
Forntiden 23
Agrara näringar - jordbruk (med fiske) och skogsbruk 27
Samernas näringar och kultur 32
Industri och hantverk 36
Kommunikationer 42
Handel och bankväsen – med städer och tätorter 47
Offentliga verksamheter – förvaltning, rättsväsen, utbildning, vård och försvar 49

Kyrklig verksamhet 55
Bostadshistoria 58
Kringverksamheter till fornvård, kulturlandskapsvård och byggnadsvård 60
a. Dokumentation/kunskapsuppbyggnad 60
b. Projektering 60
c. Antikvarisk medverkan 61
d. Information 65

3. HUR HAR STATSBIDRAGET FÖRDELATS? 68
Byggnadsvårdsbidragets fördelning per verksamhetskategori 70
Specifikation av kringverksamheterna 70
Byggnadsvårdsbidragets fördelning per kommun 71
Byggnadsvårdsbidragets fördelning per form av skydd/intresse 73
Byggnadsvårdsbidragets fördelning per ägarkategori 74
Sammanfattning 75

FÖRKORTNINGAR 75

KÄLLFÖRTECKNING 76

BILAGOR
1. Statsbidrag till byggnadsvård i AC län 1981-2001. Kommunvis förteckning
2. Förteckning över kulturmiljöinventeringar
3. Förteckning över vårdade fornlämningar
4. Byggnadsminnen i Västerbottens län
5. Riksintressen i Västerbottens län

STATSBIDRAG TILL KULTURMILJÖVÅRD I VÄSTERBOTTENS LÄN 1981-2001

Projektets bakgrund, syfte och omfattning

Länsstyrelsen i Västerbottens län/Kulturmiljö tog under våren år 2001 initiativet till en genomgång och analys av hur de statliga bidragen till kulturmiljövård använts i Västerbottens län sedan starten 1981. Beslutsansvaret för bidragsfördelningen delegerades först 1993 från Riksantikvarieämbetet (RAÄ) till Länsstyrelsen. Att kontinuerligt följa upp verksamheten och analysera resultatet ingår som en del i Länsstyrelsens ordinarie arbete för att uppnå konsekvens och kvalitet, men det kändes angeläget att få en bättre överblick över hela tjugoårsperioden. En sådan genomgång skulle också kunna tydliggöra verksamheten och ge tillfälle att redovisa regelsystemet och vilka urvalsprinciper som tilllämpats.

Uppföljningsarbetet har omfattat registrering av samtliga byggnadsvårdsärenden under perioden på ett enhetligt sätt i ett nytt dataregister. Ärenden om fornvård och kulturlandskapsvård har behandlats mer översiktligt. Riksantikvarieämbetets register över bidragsärenden (BEA), som fungerat sedan 1997, har utnyttjats som källa. Det är framförallt ett ekonomiredovisningssystem och först i senare versioner har det funnits möjligheter att göra analyser av verksamhetens inriktning. Det nya dataregistret kan kontinuerligt fyllas på.

Genom dataregistret har det varit möjligt att sortera bidragsärendena kategorivis efter den verksamhet de historiskt hänger samman med. I rapporten har de kulturminnen och kulturmiljöer som vårdats med statsbidrag kopplats till en beskrivning av länets kulturhistoriska utveckling.

Dataregistret har möjliggjort en statistisk bearbetning av materialet ur olika aspekter. När det gäller byggnadsvårdsärendena görs ett försök att analysera bidragsfördelningen utifrån fyra variabler: kulturhistorisk verksamhetskategori, kommun, skyddsform och ägarkategori.

Målgrupper

Analysen av hur statsbidragen till kulturmiljövård har fördelats riktar sig till flera grupper. Som nämnts är arbetet viktigt för kulturmiljövårdens egna aktörer. Men dessutom vänder sig rapporten till kommuner och andra myndigheter och organ som kommer i kontakt med kulturmiljövården i samarbetsprojekt och vid remissbehandling, t.ex. Länsarbetnämnden och Skogsvårdsstyrelsen. En annan grupp som kan ha intresse för skriften är ägare och förvaltare av ”kulturhus” och kulturmiljöer, som kan vilja veta mer om vilka kriterier som gällt vid statsbidragsfördelningen. Genom illustrationerna i Kapitel 2, ”Vad har statsbidraget till kulturmiljövård använts till?” blir rapporten tillgänglig också för en vidare krets.

Hur projektet bedrivits

Arbetet har genomförts under ledning av Länsstyrelsen i Västerbottens län/Kulturmiljö och med huvudsaklig finansiering genom statsbidraget till kulturmiljövård (anslag 28/27 2001, 28/26 2003).

För genomgången av ärendena, dataregistreringen och analysen svarar förra länsantikvarien Karin Eriksson, som också skrivit rapportens text. Urvalet av bilder har gjorts av Lillian Rathje som också svarat för bildtexter och den slutliga redigeringen av rapporten.

Rapportens uppläggning

I rapportens första kapitel – *Vården av kulturmiljön i författningar och i praktiken* – tecknas en bakgrund till den statliga kulturmiljövården i landet och i länet. Först beskrivs hur verksamheten är organiserad. Så tas begreppen ”kulturarvet i miljön” och ”kulturhistoriskt värde” upp, liksom det kunskapsunderlag som byggts upp i länet genom inventeringar och program och som bland annat fungerar vid länsstyrelsens prioritering när statsbidrag för vård ska beslutas. Därefter presenteras statsbidraget

till kulturmiljövård och dess konstruktion sedan 1981. Fördelningen styrs i hög grad av statsbidragsförordningen och några exempel på hur den tillämpas i Västerbottens län får illustrera detta. Här finns också en tabell som visar storleken per år av bidragsbeloppet till länet för perioden 1981–2001. Kapitlet avslutas med ett avsnitt som översiktligt redogör för övriga finansieringsformer för kulturmiljövård till Västerbottens län.

Kapitel 2 – *Vad har statsbidraget till kulturmiljön använts till?* – presenterar i bild och text ett urval kulturmiljöer, byggnader, fornlämningar och kulturlandskap, som vårdats med statsbidrag. Kulturobjekten redovisas per verksamhetskategori och kopplas till länets kulturhistoria, på så sätt kan man avgöra om målet att värna om bredden är uppfyllt. Också bidrag till kringverksamheter tas upp, t.ex. till projektering och information i samband med vården. I en faktaruta sammanfattas principerna för god byggnadsvård.

Det tredje och avslutande kapitlet – *Hur har statsbidraget fördelats?* – innehåller en bearbetning av materialet i det nya dataregistret, där i första hand byggnadsvårdsärendena förts in. I diagram med kommentarer åskådliggörs fördelningen av byggnadsvårdsbidraget utifrån fyra variabler: per verksamhetskategori, per kommun, per skyddsform och per ägarkategori. Kringverksamheternas andel av totalbeloppet kommer också fram.

Som bilaga finns en lista över statsbidrag till byggnadsvård i Västerbottens län, förtecknade kommunvis. Som bilagor finns även en förteckning över kulturmiljöinventeringar och program från Västerbottens län, en lista över vårdade fornlämningar, en förteckning över byggnadsminnen samt en förteckning över kulturmiljöer av riksintresse.

Forsströmska huset i Vindeln är ett utmärkt exempel på det samarbete mellan olika aktörer som ibland är inblandade i kulturmiljövård. Här samarbetar Vindelns kommun, Vindelns folkhögskola, Länsstyrelsen, Västerbottens museum och Arbetsförmedlingen inom Riksantikvarieämbetets program ”Tradition och Byggnadproduktion” som syftar till att utbilda i varsam renovering. Bilderna är tagna med en månads mellanrum.
Foto: Hans Hedin, Lst.

1. VÅRDEN AV KULTURMILJÖN I FÖRFATTNINGAR OCH I PRAKTIKEN

Organisation och arbetsfördelning i Västerbottens län

Kulturmiljövården var länge centralt styrd från Riksantikvarieämbetet (RAÄ). Landsantikvarien, en statsbidragstjänst vid varje länsmuseum, var ämbetets representant, men var samtidigt museichef för ett regionalt museum, ofta i stiftelseform med landstinget/värdkommunen som huvudman.

År 1976 genomfördes en decentralisering och länsstyrelserna fick det regionala myndighetsansvaret för lagskydd och vård av kulturarvet i miljön (kyrkorna dock först 1995). Vid varje länsstyrelse tillsattes en länsantikvarie, med uppgift att handlägga ärenden som rörde fornminnen, byggnadsminnen och begravningsplatser och att bevaka att man i samhällsplaneringen tog hänsyn till kulturhistoriska värden i miljön. Länsstyrelserna fick också ett allmänt ansvar för att kulturmiljöerna skulle vårdas. Även länsmuseerna förutsattes fortsättningsvis ta ett ansvar för kulturmiljövården, främst genom kunskapsuppbyggnad och utåtriktad informationsverksamhet, samt genom rådgivning i byggnadsvårdsfrågor och stöd till kommuner och länsstyrelsen i ärendehandläggningen. Ett statsbidrag till länsmuseerna infördes, vilket fortfarande utgår men med annan konstruktion. Under mitten av 1990-talet arbetade RAÄ fram riktlinjer för ansvarsfördelningen inom den regionala kulturmiljövården, eftersom samarbetet i många län fungerade dåligt.

I Västerbottens län har arbetsfördelningen i stort följt de ursprungliga riktlinjerna, och samarbetet mellan parterna har varit mycket intensivt. Länsmuseet fick redan från början god hjälp från Skellefteå museum som ansvat för den norra länsdelen. När det gäller bidrag till kulturmiljövården har länsstyrelsen/kulturmiljö framför allt stått för planering och samordning, för hantering av ansökningar om statsbidrag till kulturmiljövård och efter den 1 juli 1993 för den ekonomiska administrationen. Länsstyrelsen har också stått som huvudman för och administrerat tre större projekt som syftat till att genomföra vård respektive informationsåtgärder: ”Byggnadsvård i riksintressemiljöer” (BIR) samt EU-projekten ”Byggnadsvård i Västerbotten” och ”Sevärt i Västerbottens län”.

Från museisidan har man svarat för kunskapsuppbyggnad, rådgivning i samband med de praktiska momenten i vården och för informationsinsatserna. Västerbottens museum, som är länsmuseum, har byggt upp en kulturmiljöavdelning. Denna avdelning har, utöver sin ordinarie uppgift, möjlighet att ta uppdrag från bland annat länsstyrelsen, kommunerna och församlingarna. Detsamma gäller Skellefteå museum, som sedan 1990 erhållit statsbidrag för länsomfattande kulturmiljövård på det teknik- och industrihistoriska området. Sedan 1992 går ett statligt grundbelopp till Skogsmuseet i Lycksele för länstäckande bevakning av skoglig kulturhistoria. Också detta museum har svarat för kunskapsuppbyggnad och informationsinsatser. Att Västerbottens museum och Skellefteå museum under 1990-talet ombildades till aktiebolag har inte inneburit någon större förändring i samarbetet inom kulturmiljövården.

Vården av kulturmiljön kräver insatser från kulturhistoriskt sakkunniga personer, som följer arbetet genom hela processen från programskedet till slutbesiktningen. På uppdrag av länsstyrelsen, och med finansiering genom statsbidraget för kulturmiljövård, har museerna ofta svarat för denna uppgift. Verksamheten redovisas som en egen bidragskategori, Antikvarisk medverkan, längre fram i rapporten.

Ansvars- och arbetsfördelningen mellan länsstyrelsen och länsmuseet har tydliggjorts genom ett avtal som trädde i kraft den 1 januari 2002. Där tas också upp principer för vad museet kan utföra inom ramen för sin ordinarie verksamhet och vad som är att betrakta som uppdrag från länsstyrelsen med särskild finansiering.

Något om begreppen kulturarvet och kulturhistoriskt värde

Byggnader och byggnadsmiljöer är en del av vårt gemensamma kulturarv och berättar om gångna tiders samhällsutveckling och livsvillkor för olika samhällsgrupper. De kan visa på hantverksskicklighet, materialkunskap och tekniskt kunnande, men även spegla tidigare skönhetsideal, förhoppningar och ambitioner. Som en fysisk ram för vår tillvaro kan detta kulturarv förmedla såväl positiva som negativa upplevelser. En av kulturmiljövårdens uppgifter är att uppmärksamma och ta vara på denna mångfald. Det har blivit alltmer självklart att vid planering och byggande ta tillvara de kulturhistoriska värden som finns i den befintliga bebyggelsen och i landskapet.

Synen på vad som är bevarandevärt har förändrats över tiden. Redan i början av 1900-talet ville man bevara såväl enskilda byggnader som miljöer, men det aktiva bevarandet kom snarast att gälla enskilda, särskilda byggnader. Numera talar man ofta om att få en helhetsbild av historiska företeelser i hela sammanhängande miljöer. Intresset har också breddats från att enbart gälla det exklusiva, unika till att även gälla det allmängiltiga, vardagliga. Överallt omkring oss möter vi minnen från olika verksamheter och näringar, från olika tider och från olika samhällsskikt. Spåren av denna komplexa historia i landskapet och de element som ingår i kulturarvet kan i sin tur uppfattas som mer eller mindre värdefulla.

Kriterierna för urvalet av vad som skall bevaras har vidgats och förändrats såväl till innehåll som synen på objektet som del av en miljö. Kraven på analys av vad varje objekt och miljö står för blir därmed större. En tydlig byggnadsvårdspolicy kräver dels en definition av de kulturhistoriska värdekriterierna och dels ett system för värdering och urval som kan kopplas till olika former av uppföljande åtgärder.

Riksantikvarieämbetet har tagit fram ett system för kulturhistorisk värdering av bebyggelse, där grundtanken är att de kulturhistoriska motiven måste definieras tydligt för att det skall vara möjligt att på ett ändamålsenligt sätt bevara, skydda, dokumentera och vårda en byggnad eller bebyggelsemiljö. Figuren nedan visar de olika värdekategorierna och deras indelning i värdefaktorer.

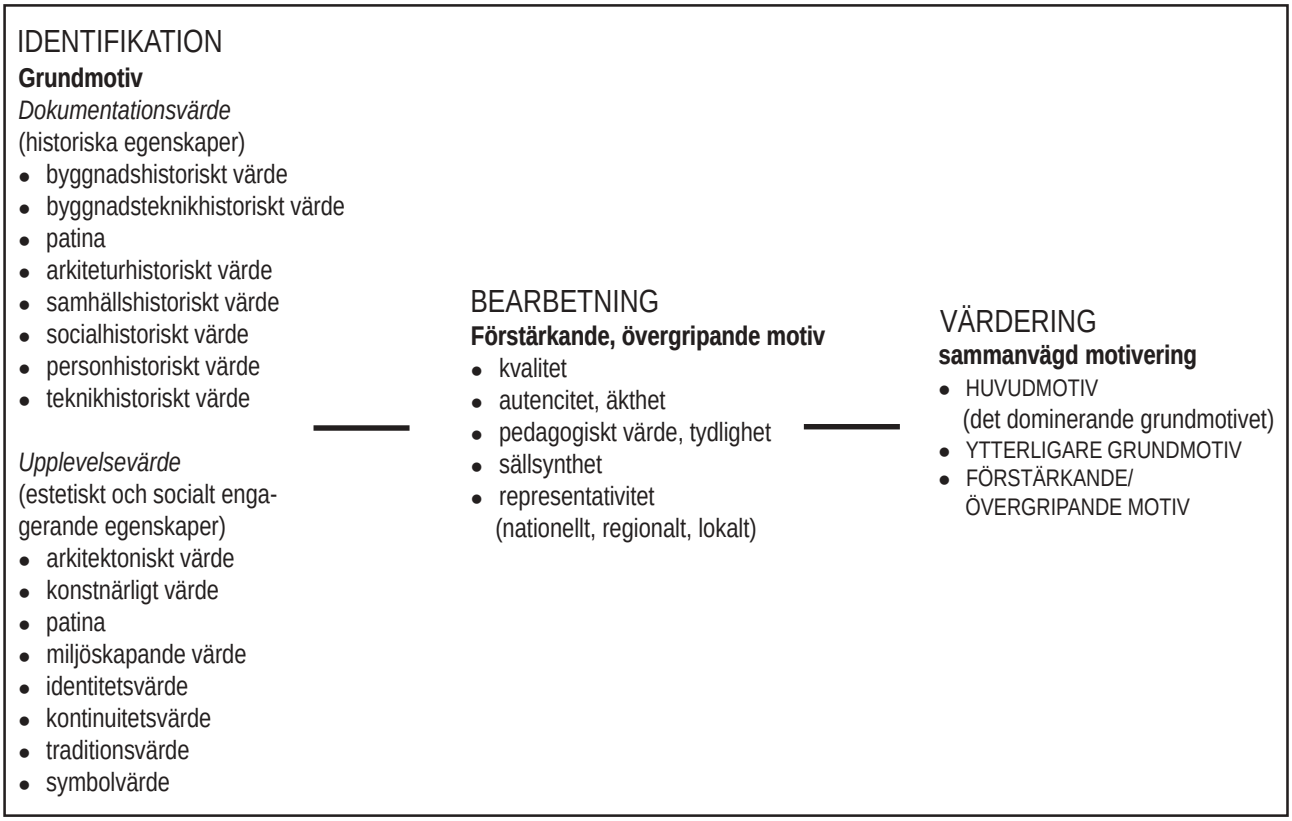

Kulturhistoriskt urval och värderingar (ur Unnerbäck 2002:24–25).

Västerbottens län har ur ett riksperspektiv ett särskilt ansvar för några kategorier av kulturarvet som speglar områdets speciella historia och utveckling. Till dessa hör bl.a. samiska kulturmiljöer, kyrkstäder och det äldre jordbruket i älvdalar och fjälldalgångar.

Karaktäristiska byggnader i det västerbottniska odlingslandskapet är de timrade rundlogarna. Denna välbevarad rundloge, med tillhörande bodar, återfinner vi i Kvammarnäs i Norsjö kommun. Logen, som är åttkantig, är försedd med en åttkantig kornbod på taket. Årtalet 1853 är inskuret i takåsen. Byggnadsminne sedan 1982. Foto: Krister Hägglund.

En ladform som i huvudsak finns i Västerbotten, Norrbotten och ned längs kusten till Hälsingland, samt i Österbotten i Finland är den snedväggiga timrade ladan. Den äldsta daterade ladan av denna typ är från 1740. De sneda väggarna har troligen en praktisk funktion, då de hindrar höet från att packa sig. De möjliggör även en gles timring vilket ger vinden tillträde för torkning av höet.
Foto: Maria Appelstam-Häll, SM.

För det komplexa begreppet *kulturhistoriskt värde* anger man således olika värdekriterier och man skiljer på *dokumentvärde*, vilket är ett objektivt värde som går att bearbeta vetenskapligt och *upplevelsevärde*, som är en mer subjektiv bedömningsgrund. Systemet gäller i första hand bebyggelse, men kan till vissa delar tilllämpas också på fornlämningar och kulturlandskap.

För Västerbottens läns del har dagens bredare syn på kulturarvet styrt urvalet av vad som aktivt ska lagskyddas, vårdas och göras tillgängligt genom olika utåtriktade insatser. Några kategorier har länet också ett särskilt ansvar för ur ett riksperspektiv, då dessa speglar landsändans speciella historia. Detta gäller bl.a. kyrkstäder och samiska kulturmiljöer. Även jordbruket i älvdalarna och i fjälldalgångarna är intressanta kapitel i svensk odlingshistoria och detsamma gäller t.ex. de timrade rundlogarna och ängsladorna i ladlandskapen.

Inventeringar och program som kunskapsunderlag

Sedan 1970-talet har kunskaperna om länets kulturhistoria och kulturminnen ökat väsentligt. *Fornlämningar*, som började registreras genom RAÄ:s inventeringar inför ekonomiska kartan på 1950-talet, fick en ny genomgång på 1980–90-talen och de senaste åren har kompletterande inventeringar bedrivits i fjällområdet.

Det omfattande projektet ”Skog & historia” bedrivet tillsammans med skogsvårdsstyrelsen de senaste sex åren, har resulterat i tusentals nyupptäckta fornlämningar och kulturminnen i våra skogar.

Länsmuseet och Skellefteå museum har på kommunernas uppdrag utfört bebyggelseinventeringar för att ge underlag för den fysiska planeringen på olika nivåer. Detta kunskapsunderlag har också fungerat i många andra sammanhang, bland annat har det utnyttjats av länsstyrelsen som beslutsunderlag vid fördelning av statsbidrag för kulturmiljövård hos länsstyrelserna.

Inventeringar av speciella kulturarvskategorier har också genomförts, t.ex. av industriminnen, begravningsplatser, odlingslandskap, broar och vägar. Vissa inventeringar har fått en vidare spridning genom att de publicerats i tryckta rapporter. Andra rapporter finns bara tillgängliga vid museerna, kommunerna och vid länsstyrelsen, men har ändå varit användbara som beslutsunderlag. En förteckning över inventeringarna finns i bilaga 2.

Kommunerna har utnyttjat kunskaperna om kulturmiljöerna i den fysiska planeringen. I sex av länets 15 kommuner har materialet vidarearbetats till särskilda *kulturmiljöprogram*.

Inventeringarna har också gett bakgrundskunskap för urvalet av vilka byggnader som är värda lagskydd som *byggnadsminnen* enligt Kulturminneslagen (1988:950). År 2002 finns 72 byggnader och bebyggelsemiljöer av olika kategorier med detta lagskydd enligt länsstyrelsens beslut. Länsstyrelsen för en förteckning över länets byggnadsminnen.

Länsstyrelsen har ett särskilt ansvar för de kulturmiljöer som i den fysiska riksplaneringen utpekades som *riksintressen*. I Västerbotten presenterades dessa miljöer med beskrivning och avgränsningar i länsstyrelsens meddelandeserie 1980 och på nytt 1991, då urvalet reviderats i samband med att vissa miljöer fick status av riksintresse enligt Naturresurslagen 1987. Länsstyrelsen initierade också fördjupade inventeringar med tryckta rapporter i riksintressemiljöerna Olofsfors, Robertsfors, Norrbyskär, Ammarnäs och Ratan. Även Risträsk, Lajksjö och kyrkstäderna i Skellefteå och Fatmomakke inventerades, men materialet kom inte till tryckt rapport. I samband med annan övergripande planering i länet på 1970-talet genomfördes också bebyggelseinventeringar i Västerbottens fjällvärld (ej tryckt) och utmed Vindelälvens dalgång.

Länsstyrelsens inriktning på riksintressemiljöerna omfattade också en *inventering av byggnadsvårdsbehovet*. Denna vårdplanering finansierades från länsstyrelsen genom länsanslaget. Under åren 1988–1995 gjorde länsmuseets byggnadsvårdsingenjör skadeinventeringar och enkla åtgärdsförslag för byggnadsbeståndet i riksintressena, ett material som kom väl till pass då statsbidragen till byggnadsvård kraftigt ökade genom särskilda sysselsättningsmedel 1993–95.

Under början av 1980-talet pågick, efter initiativ från RAÄ, arbetet med regionala och kommunala kulturmiljöprogram. Skriften om riksintressena i

Västerbotten 1991 utgjorde samtidigt första delen i länets kulturmiljöprogram, *Västerbotten genom tiderna*. Den andra delen blev en bok med samma titel, tryckt 1994 i Hembygdsförbundets skriftserie med medel från Länsstyrelsen.

Främst utifrån fornlämningsregistret gjordes redan på 1960–70-talen ett urval av intressanta forntida miljöer som sedan dess kontinuerligt vårdats efter vårdplaner uppgjorda vid RAÄ. Under 1990-talet reviderades urvalet, och sammanställdes till ett *fornvårdsprogram för Västerbottens län*, vilket 1999 trycktes i länsstyrelsens meddelandeserie. Fornvårdsprogrammet bildar nu grund för beslut om statsbidrag för fornvård.

Kunskapsunderlaget när det gäller odlingslandskapets kulturvärden var länge bristfälligt i länet. Kulturpräglade landskap har vårdats i blygsam omfattning sedan 1960-talet, men denna kategori har i takt med nedläggningen av jordbruket blivit en allt viktigare uppgift för kulturmiljövården. De riksintressemiljöer som har agrarhistorisk karaktär har prioriterats. Ett program för bevarande av natur- och kulturvärden i landskapet, *Det värdefulla odlingslandskapet*, togs fram av länsstyrelsen 1993 för att svara upp mot miljömålet i den nya livsmedelspolitiken 1990. Programmet har fungerat som urvalsinstrument vid fördelningen av Landskapsvårdsmedel. Statsbidraget för kulturmiljövård, som sedan budgetåret 1988/89 också omfattar åtgärder i kulturlandskapet (KOLA), fördelas också numera efter detta program och senare gjorda kompletteringar.

I början av 1990-talet kom kulturmiljövårdens utåtriktade verksamhet i fokus. 1990/91 fick RAÄ ett extra anslag för ”aktiv kulturmiljövård”, bland annat för att ”göra värdefulla kulturminnen mer intressanta för besökare”. Kulturmiljövården närmade sig turismen. I Västerbottens län fick det växande intresset för kulturturism, och naturturism, ett konkret resultat. 1992/93 upprättades ett särskilt *program för kulturturism* (strukturplan) med prioriterade platser, turistvägar och tematurer. En stor satsning gjordes åren 1993–99 i form av ett länsomfattande projekt för att utveckla platserna till besöksmål och förse dem med intresseväckande information. Tidigare iordningställda miljöer ingår i urvalet, som samordnas och marknadsförs gemensamt i nätverket ”Sevärt i Västerbottens län *2*, Besöksmål i samverkan” (sedan 1999 genom Västerbottens museum). Alla informationsinsatser med statsbidrag vid större eller mindre objekt anpassas till ett enhetligt mönster.

Åren 1998–2001 öronmärkte RAÄ medel ur anslaget till förmån för vård av och kunskapsuppbyggnad kring de samiska kulturmiljöerna i norra Sverige. Åren 1998–2000 var också fäbodar prioriterade.

Statsbidraget till kulturmiljövård

Samhällets intresse att bevara och vårda kulturarvet i miljön måste följas upp av ett ekonomiskt stödsystem. Det kan inte vara rimligt att fastighetsägaren ska bära alla kostnader som kan vara förknippade därmed. Ändå dröjde det till 1974, innan den första fasta statliga stödformen kom till. Den gällde *de kulturhistoriskt värdefulla bostadshusen*, och innebar att fastighetsägaren kunde få fördelaktigare bostadslån (förhöjt låneunderlag, ränte- och amorteringsfritt tilläggslån) för att täcka kulturhistoriska merkostnader vid ombyggnad av permanentbostäder. I Västerbottens län utnyttjades denna låneform för ett 60-tal fastigheter till ett sammantaget belopp om ca 6,4 mkr för förhöjt låneunderlag och 9,1 mkr i tilläggslån under perioden 1974/75–1993/94, då låneformen ersattes av ett kontantbidrag för kulturhistoriska överkostnader.

Först 1981 beslöt riksdagen att inrätta ett ordinarie årligt statsanslag för *vård av övrig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse* (SFS 1981:447, med tillämpningsföreskrifter i Statens Kulturråds författningssamling 1983:12). Anslaget var de första åren synnerligen blygsamt, men redan första budgetåret kom förstärkning i sysselsättningsskapande syfte, s.k. *tidigareläggningsmedel* (1981/82–1992/93). Ansökningarna gick genom länsstyrelserna, som lämnade ärendet med yttrande till RAÄ för beslut. Redan från början avsattes ett årligt bidragsbelopp till länsstyrelsens disposition, den så kallade Lapotten. År 1983 kom ämbetets skrift *Byggnadsvård med bidrag och lån*, som innehöll föreskrifter och allmänna råd rörande det statliga stödet till byggnadsvården. Denna utförliga skrift är fortfarande relevant för bedömningar av olika moment inom byggnadsvården och vid fördelning av statsbidrag till antikvariska merkostnader och antikvarisk med-

En rad särskilda inventeringar av kulturarvet har genomförts.

För att få ett bra underlagsmaterial för att kunna ta miljöhänsyn i transportplanering genomfördes 1999-2000, i samarbete mellan Vägverket Region Norr och Länsstyrelserna i Västerbotten och Norrbotten, ett projekt kring värdefulla vägmiljöer. Syftet var att inventera och redovisa vägmiljöer innehållande kulturvärden. Här en del av den gamla kustlandsvägen vid Djäkneboda i Robertsfors kommun.
Foto: Jeanette Joelsson, Lst.

Hans Hedin vid projektering inför ”rundloge-projektet” i Bygdeträsk i Skellefteå kommun.
Foto: Bo Sundin, Lst.

En av de speciella inventeringar som utförts är en förenklad fäbodinventering inför en särskild satsning åren 1998–2000. Här en höstbild från fäboden i Östra Marssjö, Vilhelmina kommun.
Foto: Hans Hedin, Lst.

Särskilda insatser har gjorts i miljöer av riksintresse. Rismyrliden, i Skellefteå kommun, speglar med sina tretton byggnader, var och en med sin speciella funktion, äldre tiders självhushållning. Platsen ingår i Sevärt-projektet och har sommartid guidade turer och aktiviteter.
Foto: Bo Sundin, Lst.

En industrihistorisk inventering i Västerbottens län utfördes 1986-1987 och ett stort antal industrianläggningar förtecknades, majoriteten från tiden före 1950. En av dessa var Olofsfors bruk, där det bland mycket annat även finns dammanläggningar bevarade.
Foto: Bo Sundin, Lst.

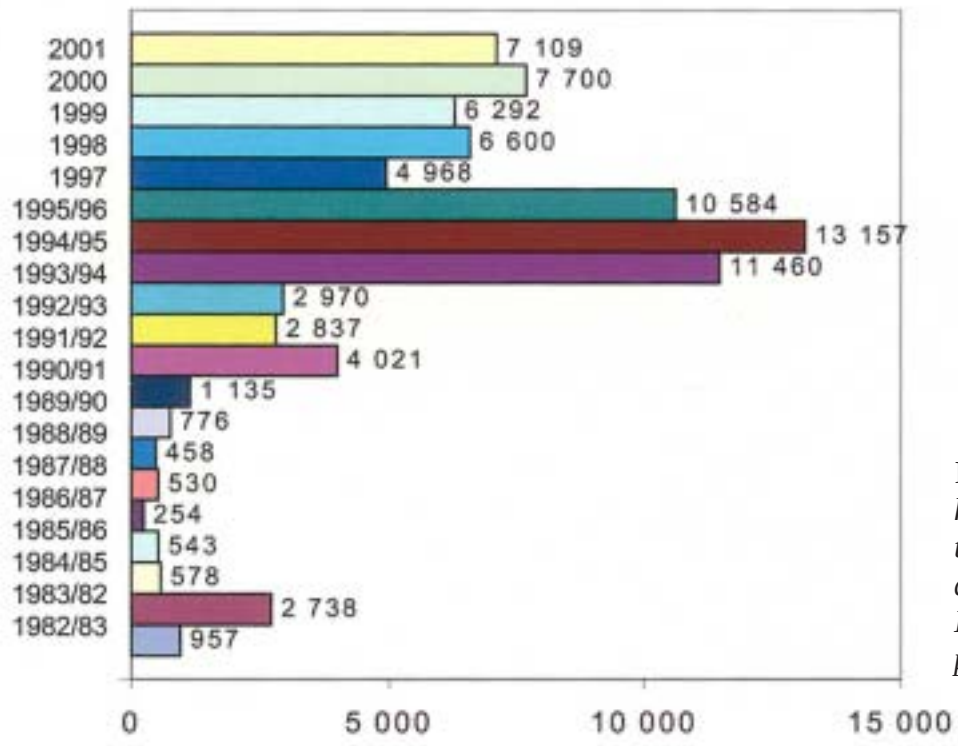

Diagram 1. *Statsbidrag till kulturmiljövård uppgick totalt till 85,67 mkr under åren 1981/82–2001. I diagramet ses fördelning per budgetår.*

Efter 1987 års riksdagsbeslut om en ny kulturmiljöpolitik tillkom ett nytt sakanslag *Vård m.m. av kulturlandskap och fornlämningar*. Första utdelningen av statsbidrag till fornvård skedde budgetåret 1986/87 och för kulturlandskapsvård (KOLA) 1988/89. Innan dess hade fornvården sedan 1960-talet så gott som helt bedrivits med beredskapsmedel från AMS via länsarbetsnämnderna.

Från och med den 1 juli 1993 decentraliserades besluten om bidragsgivningen till länsstyrelserna och samtidigt kom en ny statsbidragsförordning, *Förordning om bidrag till kulturmiljövård* (SFS 1993:379), som omfattade såväl det nya engångsbidraget till bostadshus (Kulturstöd vid ombyggnad), som bidragen till vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, kulturlandskap och fornlämningar. Förordningens text rörande kulturhistoriskt värdefull bebyggelse är densamma som i den tidigare förordningen från 1981.

Bidrag kan enligt förordningen också utgå till arkeologisk undersökning vid bostadsbyggande respektive vid mindre arbetsföretag och slutligen i en särskild post till information m.m. i anslutning till kulturminnen och kulturmiljöer, något som låg i linje med kulturmiljövårdens orientering mot turism och annan utåtriktad verksamhet.

Delegationen av beslut om vårdanslaget 1993 och den ekonomiska administration som följde därmed innebar en ny stor arbetskrävande uppgift för kulturmiljöenheterna vid länsstyrelserna. Vid samma tidpunkt kom en rejäl utökning av resurserna för kulturmiljövård under tre år tack vare medel för sysselsättningsskapande åtgärder (*ARB 93–95*). För Västerbottens län betydde det att bidragsbeloppet steg från ca 3 milj. (1992/93) till ca 12 milj. årligen de följande tre budgetåren (se tabell ovan). Tillskottet användes huvudsakligen till byggnadsvård i riksintressemiljöer och utvecklingen av kulturturistiska sevärdheter (”Sevärt i Västerbottens län”).

RAÄ arbetade fram allmänna råd för administrativa rutiner, men ett datorbaserat registreringssystem saknades. Först 1997 kunde det tidigare påbörjade systemet BEA börja användas i praktiken. Det har successivt utvecklats efter diverse barnsjukdomar. Systemet har utnyttjats vid sammanställningen av data om senare bidragsärenden i denna rapport. BEA är framförallt ett ekonomiredovisningssystem och först i senare versioner har det funnits möjligheter att göra analyser av verksamhetens inriktning.

Bidragsförordningen 1993:379 gäller fortfarande (2002), men sedan 1997 skiljs inte längre bostadshusen ut från övrig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. I sitt årliga beslut om delegation till länsstyrelserna anger RAÄ för varje budgetår riktlinjer för hur anslaget ska fördelas. Dessa riktlinjer går ofta tillbaka på regleringsbreven för anslaget. Det har under senare år bland annat gällt särskilda satsningar på det industrihistoriska kulturarvet, på samiska kulturminnen, på fäbodkulturen, på utredningar inför bildande av kulturreservat enligt Miljöbalken och på förbättring av regionalt kunskapsunderlag.

Länsstyrelsen är således i sin bidragsgivning styrd av förordningen 1993:379 samt de årliga besluten från RAÄ. Å andra sidan kan länsstyrelsen i sina anslagsframställningar till ämbetet anmäla särskilda önskemål och prioriteringar, något som ofta utnyttjas och som ämbetet är lyhört för. Informella kontakter och diskussioner på gemensamma seminarier och vid RAÄ:s höstmöten har också haft stor betydelse för det goda samarbetet mellan den centrala och den regionala nivån.

Vård av kulturmiljön i Västerbottens län med utgångspunkt i författningarna

Kulturarvet i miljön varierar över landet och detta påverkar naturligtvis kulturmiljövårdens inriktning på olika sätt. Förutsättningarna för att bedriva kulturmiljövård rent praktiskt växlar likaså. Västerbottens län är ett vidsträckt län, det är 45 mil från residensstaden Umeå vid kusten till fjällen, vilket gör restiderna långa. Klimatet är påfrestande med snö och kyla, och barmarkssäsongen är kort. Inlandet är glest bebyggt, vilket kan göra att arbetskraftsbristen kan vara ett bekymmer. Byggnader och miljöer i Västerbottens län som är vårdade med statsbidrag presenteras närmare i kapitel två.

Statsbidragsförordningen och föreskrifterna gäller lika för hela landet. Här följer en redovisning för några av de viktigaste paragraferna med exempel på hur de tillämpats i praktiken i Västerbottens län.

FAKTARUTA

Principer för byggnadsvård

Inför varje renovering av en kulturhistoriskt värdefull byggnad eller del av byggnad kommer frågan upp hur åtgärden ska utföras så att kulturvärdena bibehålls. Det finns en rik flora handböcker i ämnet, den senaste är RAÄs *Fem pelare - en vägledning för god byggnadsvård* av Stig Robertsson (Shlm 2002), som är en alldeles utmärkt sammanställning av de numera allmänt vedertagna principerna för hur man ska gå tillväga. När det antikvarisk/tekniska synsättet först presenterades på ett pedagogiskt sätt i skriften *Underhåll av gamla hus* (Sthlm 1972) av Ingmar Holmström och Christina Sandström, var det fråga om ett nytänkande, som starkt ifrågasattes inte bara av byggbranschen, fastighetsägare och förvaltare, utan i lika hög grad av de myndigheter som förmedlade bostadslån och beviljade bygglov. Låneformer och gällande byggnormer var inriktade på nybyggande, och var ofta helt förödande när de tillämpades i samband med ombyggnad av äldre hus.

Den goda byggnadsvården tar sin utgångspunkt i respekt för originalet. Detta kräver särskilda kunskaper - förundersökning och noggrann dokumentation är nödvändigt som beslutsunderlag för vilken metod och vilka material man bör välja, men också under arbetets gång bör iakttagelser dokumenteras. Varsamhet vid ändringar är avgörande. Ingreppen bör minimeras, originaldelarna bör bevaras i görligaste mån. Ändringar och tillskott bör vara reversibla, dvs. gå att ta bort utan att skada byggnaden. Byggnadens autenticitet och patina har ett stort värde. Också tidsskikten (årsringarna) har intresse som vittnesbörd om byggnadens historia. Nya material bör betraktas med skepsis, gamla traditionella och beprövade material och metoder är att föredra. Kontinuerligt underhåll gör att man slipper omfattande åtgärder. Nya delar bör markeras så att man kan skilja dem från originalpartier utan att helheten förvanskas.

Genom kurser och seminarier har RAÄ genom åren spritt dessa grundläggande antikvarisk-/tekniska principer för vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse till den regionala organisationen. Också i Västerbotten har byggnadsantikvarierna omfattat detta synsätt och försökt att förkovra sig själva i ämnet och fört idéerna vidare. En handbok för vård av länets trähus kom ut som ett temanummer av tidskriften Västerbotten 1884:3/4 (nytryck 1997) med byggnadsvårdsingenjör Rolf Sixtensson vid Västerbottens museum som huvudförfattare.

Attityden till byggnadskulturarvets ”antikvärde” har märkbart ändrats under senare år, på gott och ont. Det är nu mycket lättare att få gehör för värdet av att bevara och renovera byggnaderna på ett varsamt sätt och med respekt för originalutförandet. Autenticitet har blivit högsta mode. Men det är som om pendeln slagit för långt åt andra hållet. Det har blivit en efterfrågan på gamla byggnadsdetaljer. De övergivna gårdarna i inlandet plockas ner och flyttas helt eller delvis. Ladornas grånade brädväggar säljs som inredningmaterial i pubar och gillestugor i andra delar av landet. På så sätt riskerar länet att förlora delar av sitt kulturhistoriska byggnadsbestånd.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

§ 2 *om kulturhistoriskt motiverade överkostnader vid ombyggnad av kulturhistoriskt värdefull bostadsbebyggelse (gäller även övrig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse enl § 5).*

Statsbidraget är till för att täcka de extrakostnader som kan uppstå vid renovering av kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Normalt underhåll är fastighetsägarens ansvar, liksom allmänt hänsynstagande till kulturhistoriska värden. Detsamma gäller ombyggnader och installationer för att öka komforten.

Enligt tillämpningsföreskrifterna kan statsbidrag gå till kulturhistoriskt motiverade kostnader därutöver, ofta kopplade till *krav som ställs från antikvarisk sida på särskilda material eller särskilt utförande*. För att statsbidrag ska utgå måste arbetet utföras efter principerna för god byggnadsvård (se faktaruta sida 17). Bidrag kan vara begränsat till någon värdefull del av en byggnad, som i övrigt byggs om eller repareras med annan finansiering. I Västerbotten har till exempel statsbidrag gått till målningsbehandling genom sakkunnig målare eller konservator, såsom vid Nyborgs majorsboställe och vid Gamla telegrafen och rådhuset i Umeå. Krav på takmaterial av falsad plåt har också varit grund för statsbidrag, till exempel på Scharinska villan i Umeå.

Kravet på *bibehållande av byggnadsdetaljer utan nyttofunktion* är också motiv för statsbidrag, vilket varit aktuellt när det exempelvis gäller blindskorstenarna på Levar hotell. Omsättning av kakelugnar kan betraktas som gränsfall, de har ju ett visst nyttovärde, men bidrag har lämnats till en del av kostnaden i ett 10-tal fall, främst till kakelugnar av lokal tillverkning.

Enligt tillämpningsföreskrifterna kan bidrag vara motiverat om samhället ställer krav på *bevarande av sådana byggnader och anläggningar som saknar användning, de s.k. överloppshusen*. Med den motiveringen har den volymmässigt största delen av statsbidraget till länet fördelats. Statsbidraget och andra medel har gjort det möjligt att rädda ett stort antal övergivna och rivningshotade kulturhistoriskt värdefulla byggnader och anläggningar, karakteristiska för vår landsända till eftervärlden. Det gäller industrihistoriska miljöer som järnbruket i Olofsfors och byasågen i Drängsmark, men också agrarhistoriska miljöer som älvdalgångarna med sin timmerbyggnadskultur och ladlandskapen i Kittelfjäll, Ammarnäs och i Tjärn söder om Skellefteå. I fjällen har samiska visten och fjällgårdar rustats upp och vid kusten holmöbornas övergivna fiskestugor. Andra exempel på överloppshus som räddats med statsbidrag är Vännäs läger, där byggnaderna i senare etapper byggdes om till bland annat kursgård. Många överloppshus har nu ingen annan funktion än att stå som minnesmärken och ibland som besöksmål i kulturturismen.

Ett bidragsberättigat ändamål är slutligen *kostnader för medverkan av särskilda sakkunniga vid utredning, projektering och utförande av arbetena*. Antikvarisk medverkan kan också sättas upp som ett villkor för bidraget, något som tillämpats i så gott som samtliga beslut. Som nämnts har främst antikvarier och byggnadsvårdsingenjörer vid museerna stått för denna uppgift. Bidrag till sakkunnig projektering har lämnats som en första etapp inför en renovering, t.ex. i kyrkstäderna i Skellefteå, Lövånger och Byske.

§ 3 *om skydd för framtiden.*

Bidrag får bara lämnas om det kan antas att *bebyggelsen kommer att bevaras för framtiden*. Detta kan tyckas som ett rimligt krav, men det visar sig ändå vara svårt att lämna garantier, om byggnaden inte är skyddad som byggnadsminne. I Västerbotten har 34 % av det totala beloppet för byggnadsvårdsobjekt gått till byggnadsminnesförklarade byggnader och 41% till bebyggelse i kulturmiljöer av riksintresse. Dessa senare miljöer är upptagna i kommunernas översiktsplaner, vilket innebär en form av skydd enligt PBL. De skyddas även genom bestämmelser i Miljöbalken.

I synnerhet överloppsbyggnaderna i landskapet är utsatta, eftersom de efter upprustningen kräver kontinuerligt underhåll, vilket ägarna i glesbygden kan ha svårt att ta på sig trots att det regelmässigt finns skrivna avtal. Det finns därför anledning att planera för återkommande underhållsetapper med insatser från det allmänna med ca 10 års intervall.

§ 4 & 5 *om beräkning av bidragets storlek resp. om bruksvärdet.*

I förordningen finns bestämmelser om hur bidragsbeloppet ska beräknas. Bidraget får uppgå till 90% av kulturhistoriska överkostnader om vården gäller byggnadsminne eller byggnadsminnesvärd bebyggelse (ändring år 2000) eller annan värdefull bebyggelse inom område av riksintresse för kulturmiljövården. För övrig bebyggelse av större kulturhistoriskt värde får bidrag lämnas med högst 50% av överkostnaderna. RAÄ kan besluta om högre bidrag, t.ex. om sökanden är en stiftelse eller ideell förening med bevarandesyfte.

Som framgår av analysen av ägarkategorier i kapitel 3 i denna rapport har en relativt hög procent av bidragen gått till ideella föreningar och stiftelser, vilka har som syfte att bevara och levandegöra en kulturmiljö. I några fall har då ett 100 %-igt bidrag lämnats med RAÄ:s goda minne. I Västerbotten har de privata fastighetsägarna i så gott som samtliga fall varit medfinansiärer till åtgärderna, även om det gällt en lada utan nyttovärde. Inte sällan har fastighetsägarens insats skett i form av byggnadsmaterial och kringarrangemang, såsom manskapsbodar, tillgång till el, traktor och verktyg etc. Att ägaren engagerar sig i vårdarbetet har stor betydelse för det framtida underhållet.

I § 5, som gäller annan bebyggelse än bostadshus, stadgas att *bidrag inte får lämnas om åtgärderna ökar bruksvärdet*. En fastighetsägare ska inte kunna göra sig en vinst på statsbidraget vid en försäljning. Att beräkna bidragsunderlaget kan därför vara komplicerat, i synnerhet för ett objekt som inte är ett överloppshus utan delvis har ett nyttovärde. I Västerbotten har vi tillämpat metoden att först göra en procentuell uppskattning av byggnadens rena ”monumentvärde” i förhållande till nyttovärdet och sedan låta det påverka beräkningen av antikvarisk överkostnad och statsbidragets storlek.

Kulturlandskap och fornlämningar

§ 6 *om bidrag till åtgärder för vård av kulturlandskap och fornlämningar, såsom upprustning av äldre hägnader och överloppsanläggningar, inköp av stängsel, avverkning och röjning samt restaurering av ruiner.*

Formuleringen ger gott utrymme för traditionell fornvård t.ex. vid länets gravrösen och fångstgropssystem, men också för vård av ålderdomliga element i senare tiders odlingslandskap och till hävd av äldre brukningsformer på begränsade områden. Däremot har bidraget inte formen av ett allmänt stöd till ”det öppna landskapet”. Exemplen på ruinvård är inte särskilt talrika i Västerbottens län; husgrunderna vid Bure kloster är ett fall.

Med sakanslaget för vård av kulturlandskap och fornlämningar fr.o.m. 1988/89, ökade möjligheterna att rädda ett antal agrarhistoriskt intressanta kulturlandskapstyper. Bidraget för detta ändamål administreras av länsstyrelsen, som anlitat bland annat skogsvårdsstyrelsen som entreprenör. Årligen vårdas ca 25 fornlämningsområden och ca 10 kulturlandskapsavsnitt. Eftersom varje fornlämning inte alltid behöver vård varje år är det totala antal som sköts drygt 100.

Information

§ 12 *om insatser för att göra kulturmiljöer och kulturminnen tillgängliga för allmänheten och för att informera om dem.*

Som nämnts har informationsinsatser varit ett prioriterat område för verksamheten i Västerbottens län, framförallt under 1990-talet. Möjligheten till finansiering via statsbidraget har utnyttjats flitigt vid utveckling av besöksmålen inom projektet ”Sevärt i Västerbottens län”, men också för att informera om vårdade fornlämningar och kulturlandskap. Informationsinsatser redovisas som en egen kategori i nästa kapitel av rapporten.

Övriga finansieringsformer för kulturmiljövård i Västerbottens län

Beredskapsmedel

Som tidigare nämnts bedrevs vårdverksamheten vid fornlämningar och i viss mån bebyggelse före statsbidragets tillkomst så gott som uteslutande med beredskapsmedel genom AMS. Detta gällde i hög grad i Västerbottens län, där värdefulla kulturmiljöer, t.ex. Torvsjö kvarnar, Vilhelmina kyrkstad och Robertsfors bruksmiljö, rustades upp redan i början av 1970-talet. En total sammanställning av hur mycket beredskapsmedel som utgått i Västerbotten för att finansiera vård av kulturmiljöer och kulturminnen har inte kunnat tas fram inför denna rapport.

Åren 1980–1987 stod länsstyrelsen/länsantikvarien som huvudman för beredskapsarbeten för ca 10 mkr, vilket inkluderar dels fornvård (1 700 142 kr), dels arkeologiska undersökningar (1 845 886 kr) och dels bebyggelsemiljöer. De sex första etapperna vid Olofsfors järnbruk utfördes med beredskapsmedel (2 170 600 kr), liksom renoveringsinsatser vid vissa flottningsanläggningar i Byskeälven och Vindelälven (647 000 kr) och konservering av kustlandsvägens milstenar i gjutjärn (374 000 kr). Under 1980–90-talen skedde också upprustningar av samiska visten och andra kulturmiljöer i fjällen med beredskapsmedel, för vilka länsstyrelsens naturvårdsenhet stod som huvudman, men i samråd med länsantikvarien och med länsmuseet som antikvarisk kontrollant.

IKS (Intensifierad Kommunal Sysselsättning) var under 1980-talet en form av kommunala beredskapsarbeten i inlandskommunerna, som gärna tog på sig byggnadsvårdsjobb vid t. ex. logar och andra äldre timmerhus. Också vid dessa arbeten medverkade länsmuseet i de flesta fall.

Bygdeavgiftsmedel

Bygdeavgiftsmedel (tidigare kallade regleringsmedel) avsattes vid älvarnas vattenkraftsutbyggnad till allmänna ändamål i de drabbade älvdalarna. Denna källa har bl.a. gett vägbelysning i byarna, finansierat tak på bygdegårdar och även bidragit till att den äldre byggnadskulturen kunnat bevaras i vissa fall.

Länsstyrelsen – länsanslaget

Genom åren har avsevärda belopp kommit kulturmiljövården i Västerbotten till del genom länsstyrelsen, dels genom ramanslaget, dels genom projektmedel över länsanslaget. Bidragen har lämnats till utredningar i riksintressemiljöer, som tryckts i länsstyrelsens meddelandeserie, och till det regionala kulturminnesvårdsprogrammet. Länsstyrelsen har också medfinansierat planeringen av byggnadsvård i riksintressemiljöer och en första upprustningsetapp utmed Vindelälven. Den största satsningen från länsanslaget har gått till det natur- och kulturturistiska projektet ”Sevärt i Västerbottens län” 1993–99. Under denna period utgick ca 9 mkr till projektkontorets kostnader och till olika delobjekt. Motivet för länsstyrelsens engagemang var att satsningen hade betydelse som en investering i besöksnäringens infrastruktur i länet, en utveckling av sevärdheter, sammanhållna i ett nätverk.

EU-medel

Sedan 1995/96 har medel från EU:s strukturfonder kunnat erhållas också för satsningar inom kulturarvssektorn i Västerbotten. Länsstyrelsens projektmedel är sedan dess i stor utsträckning reserverade för medfinansiering av EU-projekt. Exempel på större kulturarvsprojekt med medfinansiering från EU är ”Sevärt i Västerbotten”, ”Byggnadsvård i Västerbotten”, ”Skog och historia”, ”Torvsjö – by som bevarar forntid för framtid”, ”Olofsfors – bevara, berika, bruka” samt ”Hålla hus, en byggnadsvårdsutställning” vid Skellefteå museum.

Typ av anslag [1]

	Ordinarie anslag för kulturmiljövård								
Budgetår	*Aktiv kultur-miljövård*	*Byggnads -vård*	*Fornvård*	*Kulturland-skapsvård*	*Tidigare-läggnings-medel*	*Särskilda syssel-sättnings-medel* [2]	*Särskilda bidrag via RAÄ*	*Summa årsvis*	*kkr*
1981/82		111 609	0		845 750			957 359	957
1982/83		346 280	38 000		2 353 890			2 738 170	2 738
1983/84		527 032	51 000					578 032	578
1984/85		523 365	20 000					543 365	543
1985/86		234 000	20 000					254 000	254
1986/87		470 012	60 000					530 012	530
1987/88		388 205	70 000					458 205	458
1988/89		586 338	110 000	80 000				776 338	776
1989/90		929 974	80 000	125 000				1 134 974	1 135
1990/91		1 227 625	160 000	343 000	2 290 000			4 020 625	4 021
1991/92	150 000	1 017 397	220 000	450 000	1 000 000			2 837 397	2 837
1992/93	250 000	1 057 100	190 000	578 000	895 000			2 970 100	2 970
1993/94	110 000	5 640 730	335 000	500 000		4 874 697		11 460 427	11 460
1994/95		3 041 791	430 000	145 032		8 539 849	1 000 000	13 156 672	13 157
1995/96 [3]		5 735 910	668 226	818 196		2 661 622	700 000	10 583 954	10 584
1997		4 176 821	413 479	378 081				4 968 381	4 968
1998		5 709 201	548 500	342 288				6 599 989	6 600
1999		5 103 773	523 823	664 574				6 292 170	6 292
2000		6 622 808	547 360	529 929				7 700 097	7 700
2001		4 911 885	1 425 030	772 580				7 109 495	7109
Summa	510 000	48 361 856	5 910 418	5 726 680	7 384 640	16 076 168	1 700 000	85 669 762	85 670

1 Innefattar B28, B17, B30, B15, G2, G2B, 27-28 samt bemyndiganderamen för åren 1998-2001

2 ARB 93—95

3 Omfattar 18 månader pga övergång till kalenderår i den statliga budgeten

2. VAD HAR STATSBIDRAGET TILL KULTURMILJÖVÅRD ANVÄNTS TILL?

Vårdade kulturminnen och kulturmiljöer som speglar olika verksamheter i länet över tiden

Kulturmiljövården i Västerbottens län vill verka på bredden och värna om minnen från olika verksamheter och näringar, från olika tider, från olika samhällsskikt och från olika delar av länet. En metod att se hur denna målsättning uppfylls är att koppla de vårdade kulturminnena och miljöerna till länets kulturhistoria.

I detta kapitel sätts de kulturminnen och miljöer som vårdats med statsbidrag in i sitt kulturhistoriska sammanhang. De får stå som exempel i korta textavsnitt som beskriver olika verksamheter i Västerbottens län genom tiderna. Indelningen i kulturhistoriska verksamhetskategorier har möjliggjorts genom det nyupprättade dataregistret, som närmare beskrivs i inledningen till kapitel 3, och som följer den som gäller för i RAÄ:s ärenderegister BEA. I detta kapitel har i vissa fall kategorierna slagits samman till färre enheter och kategorin forntid har lagts till.

Statsbidraget har tre huvudändamål: *vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse*, *kulturlandskapsvård* och *fornvård*. I den historiska genomgången har forntiden och de vårdade fornlämningarna fått ett eget avsnitt. Vårdade kulturlandskapsmiljöer redovisas däremot tillsammans med de agrara näringarnas historia. Övriga verksamheter illustreras främst med exempel på vårdade byggnader. Efter varje avsnitt finns en lista över riksintressemiljöer och byggnadsminnen med anknytning till respektive verksamhetskategori. En riksintressemiljö kan ha anknytning till flera olika verksamhetskategorier.

Avslutningsvis redovisas också de kringverksamheter, såsom dokumentation/kunskapsuppbyggnad, projektering, antikvarisk medverkan och information, vilka man satsat på utöver den praktiska vården av fornlämningar, kulturlandskap och byggnader. Som tidigare nämnts kan statsbidrag till kulturmiljövård utgå också till dessa aktiviteter.

De kulturhistoriska verksamhetskategorierna i denna rapport utgörs således av:

- *Forntiden*
- *Agrara näringar - jordbruk (med fiske) och skogsbruk*
- *Samernas näringar och kultur*
- *Industri och hantverk*
- *Kommunikationer*
- *Handel och bankväsen – med städer och tätorter*
- *Offentliga verksamheter – förvaltning, rättsväsen, utbildning, vård och försvar*
- *Kyrklig verksamhet*
- *Bostadshistoria*

Forntiden

Spår av mänsklig verksamhet kan i denna landsända föras tillbaka till ca 6000 före Kristus. De äldsta bosättningarna från forntida fångstfolk under stenåldern och bronsåldern återfinns i inlandet där härdar och hyddbottnar samt fynd av redskap berättar om kulturer med jakt, fiske och samlande som bas. Fångstgropar i rader och ibland i omfattande system har använts för jakt på älg och vildren; det längsta i länet ligger vid Laisälven (So kn) med 156 gropar utmed en sträcka på 8 km. Här finns en rekonstruerad fångstgrop och en informationsskylt. En annan rekonstruktion har utförts i Hednäset (Vin kn), där fångstgropssystemet nu ingår som en av sevärdheterna utmed Blå Vägen. Gråtanån i Vilhelmina är en vårdad stenåldersmiljö med hyddbottnar och fångstgropssystem.

Vid kusten är de ofta monumentala gravrösena från bronsåldern den fornlämningstyp som är lättast att urskilja. De låg ursprungligen i ett skärgårdslandskap, men idag i skogsmark ett stycke från den forntida kustlinjen på grund av landhöjningen (ca 1 m på 100 år). Sammanhängande röseområden som vårdats med statsbidrag är riksintressemiljöerna i Åheden-Nordansjö (Um kn) och på Holmsjöberget i Nysätra (Ro kn).

Utmed kusten ligger också jakt- och fiskemiljöer från yngre järnålder och medeltid. Bland annat på Bjuröklubb (Sk kn) och Stor-Fjäderägg (Um kn) finns lämningar av enkla hyddor (tomtningar) använda vid fiske och vid jakt på säl och sjöfågel. Här och på många andra ställen finns också gistvallar och båtlänningar i klapperstensfälten, liksom labyrinter och kompassrosor. Dessa typer av fornlämningar kräver inte stora vårdinsatser; här har bidragen i första hand gällt ökad tillgänglighet och information.

Vid Norrfors utanför Umeå finns ett 60-tal hällristningar. När dessa ristades, för ca 4000 år sedan, var hällarna en ö vid älvens mynning ut i havet. Förutom älgar finns där skepp och människofigurer. Foto: Katrine Nygren, Lst.

I början på 1980-talet pågick med beredskapsmedel ett projekt att rädda fornfynd och dokumentera forntida anläggningar som kommit fram vid reglerade sjöar och vattendrag i fjällkommunerna. Länsstyrelsen/länsantikvarien stod som huvudman för dessa arbeten, som i övrigt självständigt sköttes av arkeologerna vid Västerbottens museum. Projektet gav en mängd ny kunskap om forntidsfolken i inlandet under den varmare perioden 4000–2000 f. Kr.

Den främsta källan när det gäller att lokalisera och beskriva länets fornlämningar är RAÄ:s fornlämningsregister. År 2002 uppgår antalet registrerade fornlämningar till ca 15 000. Av dem vårdas ett hundratal enligt länets fornvårdsprogram från 1999.

Under 1960–80-talen utfördes fornvården nästan uteslutande med beredskapsmedel, men 1985 ersattes dessa medel med bidrag från det nya sakanslaget Vård av kulturlandskap och fornlämningar. Det första urvalet gjordes på 1960-talet och vid 70-talets början, då RAÄ och länsmuseet stod för verksamheten. Ämbetets fornvårdstekniker upprättade vårdplaner och skogsvårdsstyrelsen stod som entreprenör. Urvalet har kompletterats 1993–98 bland annat genom enkäter till kommuner och organisationer.

Labyrint på Rovan, Umeå kommun. Flertalet av de labyrinter som finns längs Norrlandskusten har daterats till 1500-talet.
Foto: Jan Sundström, Lst.

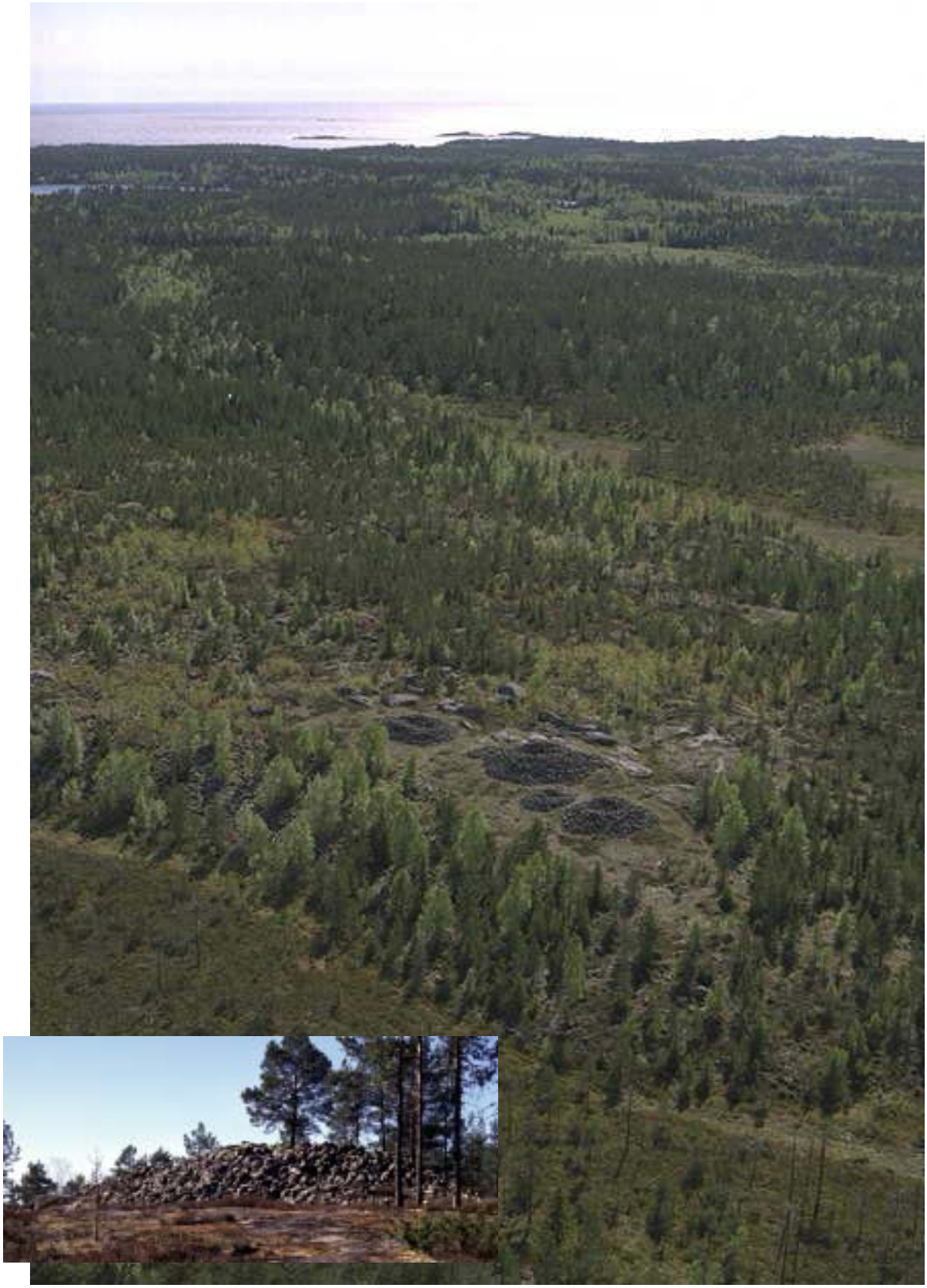

Bronsåldersrösen på Åheden, Umeå kommun. När dessa anlades låg de mycket nära den dåtida havsstranden, men landhöjningen har gjort att de i dag befinner sig långt in i skogsmarken på nivån 30 m över havet eller högre. Det största röset, av nio, är 24 m långt, 6 m brett och 1,3 m högt. I röset kan en stenkista skönjas. Foto: Jan Norrman, RAÄ. Infälld en närbild på ett av rösena. Foto: Anders Karlsson, Lst.

Jakt på älg och även vildren har bedrivits med hjälp av fångstgropar i över 7000 år. Totalt finns över 20 000 fångstgropar i Norrland. Jakt med fångstgrop förbjöds 1864. Denna grop är belägen i Dalasjö, Vilhelmina. Foto: Jan Sundström, Lst.

Fornvårdsprogrammet för Västerbottens län från 1999 innehåller prioriteringskriterier i 10 punkter. Bland annat betonas bredden i urvalet. Hela länets förhistoria ska belysas och alla kända fornlämningstyper ska finnas representerade. Här finns allt från t.ex. stenåldersboplatser och gravrösen till industrilämningar och lämningar efter äldre tiders rennäring. Tillgängligheten är ett annat urvalskriterium. Terrängen bör vara lämplig för besökare, närheten till befolkningscentra och skolor är viktig liksom möjligheten att utnyttja fornlämningen som turistmål. Att fornlämningen ligger i en utpekad kulturmiljö i kommunernas planer är ett annat motiv för att den ska vårdas.

Tomtningarna på bl.a Bjuröklubb är rester efter maritima näringar. Arkeologiska utgrävningar har visat att de nyttjats vid säljakt under perioden 400-1200-talet. Foto: Jan Sundström, Lst.

Till vården hör också insatser för informationstavlor och skrifter, en verksamhet som genom åren utvecklats betydligt. I jämförelse med 1970-talets standardskyltar har dagens skyltar en mer pedagogiskt upplagd text i en modern layout med kartor och illustrationer.

Skogsvårdsstyrelsen fungerar huvudsakligen som utövare av fornvården, efter beslut och antikvarisk kontroll från länsstyrelsen. I Skellefteå tog kommunen ansvar för fornvården åren 1985–97 tillsammans med Skellefteå museum.

Benen efter de renar man åt samlades ihop och lades i speciella bengömmor. Dessutom förekom offer av hela djur och björngravar och rengravar är kända i Västerbotten. Bengömma på den samiska visteplatsen Spaunakullen i Vilhelmina.
Foto: Lars-Göran Spång, Lst.

Forntida miljöer av riksintresse

4 Snöan	*maritima lämningar*
6 Åheden, Nordansjö	*röseområde*
9 Stor-Fjäderägg	*maritima lämningar*
11 Norrfors – Klabböle	*boplatslämningar, hällristningar*
12 Ratan	*maritima lämningar*
15 Nysätra – Holmsjöberget	*röseområde*
17 Bjurön – Fällan	*maritima lämningar*
21 Byskeälven	*boplatslämningar, fångstgropar, kåtatomter m.m.*
24 Vindelälven	*boplatslämningar, fångstgropar, kåtatomter m.m.*
27 Örträsk	*boplatslämningar, fångstgropar, kåtatomter m.m.*
28 Laisälven	*boplatslämningar, fångstgropar*
32 Åkernäs, Överstjuktan	*fångstgropar*
36 Atoklimpen	*klippgrav, kåtatomter m.m., stalotomter, asbestbrott*
38 Brandsfjället – Gausjosjön	*offerplats, stalotomter, kåtatomter m.m.*
39 Hälla	*boplatslämningar, fångstgropar*
47 Gråtanån	*boplatslämningar, fångstgropar*
48 Svartsjöbäcks-området	*stalotomter, kåtatomter m.m.*
50 Remdalen	*stalotomter, kåtatomter m.m.*
51 Risfjället – Rissjön	*offerplatser*

Skeppssättning vid Mjösjön i Umeå kommun. Foto: Jan Sundström, Lst.

Till Jungfruhamn på Bjurön i Skellefteå kommun har många traditioner knutits, bl.a. om en begravd ilandfluten jungfru. Troligast rör det sig dock om en medeltida kapellgrund med kringgärdande bogårdsmur. Foto: Curt Dahlgren, Vbm.

På kallfjället eller i björkskogsgränsen hittar man de äldsta kåtatomterna, de s.k. stalotomterna. De är ovala med en tydlig vall och ligger ofta flera tillsammans. Undersökta stalotomter visar att de använts mellan 500 och 1700 e.Kr., de flesta under vikingatid/tidig medeltid. Dessa ligger i Remdalen, Vilhelmina kommun. Foto: Jan Norrman. RAÄ.

Agrara näringar - jordbruk (med fiske) och skogsbruk

Jordbruket sysselsatte i början av 1900-talet 75% av länets befolkning, men näringen är sedan 1960-talet på stark tillbakagång. Västerbotten har alltid varit ett typiskt småbrukarlän. De få ”herrgårdar” som fanns var knutna till bruk eller skogsindustrin. De största jordbruken drevs av industriägarna, t.ex. mönsterjordbruket vid Robertsfors järnbruk. Även prästgårdarna hörde till de större jordbruken och kyrkoherden var ofta den som först införde jordbrukstekniska nyheter.

Den traditionella jordbruksbebyggelsen och odlingslandskapet är en självklar del av hembygden och uppskattas av många människor, men när jordbruket är nedlagt är det svårt och kostnadskrävande att hålla byar och odlingsmarker vårdade. Hälften av länets *kulturmiljöer av riksintresse* är framförallt präglade av jord- och skogsbruk. Under åren 1993–1995, då länet fick extramedel för kulturmiljövård av sysselsättningsskäl (ARB 93-95), drev länsstyrelsen/kulturmiljöenheten upprustningsverksamheten i egen regi i form av ett projekt kallat ”Byggnadsvård i riksintressemiljöer” (BIR-projektet) i nära samarbete med Västerbottens museum och Skellefteå museum. Det hade föregåtts av en inventering av byggnadsvårdsbehovet genom länsmuseets byggnadsvårdsingenjör.

Bland agrarhistoriskt riksintressanta miljöer finns exempel på kustjordbrukets byar, dit också de små säsongsvis använda fiskelägena räknas (t.ex. Snöan, Stor-Fjäderägg och Bjuröklubb). Fiske och säljakt var ju självklara delar av kustbondens försörjning bland annat på Holmön (Um kn). Fiskestugor i skärgården vid Holmön har rustats upp med kulturmiljöbidrag och ett besökscentrum har inrättats för turismen med holmöböndernas båtar, jakt- och fiskeredskap som huvudattraktion och med utställningar om Holmöns natur och kulturhistoria.

Holmöns båtmuseum ansluter väl till öns traditionella byggnadsskick.
Foto: Hans Hedin, Lst.

Timrade rundlogar, som började uppföras under 1800-talets första hälft, förekommer enbart i Norrland. I rundlogen körde man med en konisk hästdragen tröskbult. Denna rundloge har just rätats upp, fått nya stockvarv och tak.
Foto: Hans Hedin, Lst.

Vindelälvens och Byskeälvens dalgångar med sina sedimentjordar är kulturmiljöer av riksintresse, liksom bygderna kring de stora skogssjöarna Örträsket och Bygdeträsket/Göksjön. I etapp efter etapp har jordbrukets överloppsbyggnader i dessa miljöer, framförallt timrade lador, logar, ladugårdar och bagarstugor, rätats upp, fått nya stockvarv och tak. Den timrade fyr-, sex- eller åttkantiga rundlogen är en av länets specifika byggnadstyper. Hittills har ett trettiotal av dessa imponerande byggnadsverk kunnat räddas. Den största logen i länet ligger i Västra Mårdsele vid Vindelälven, med en diameter på 16 meter. Den fick i sista stund ett nytt tak 1995.

Jordbruket har i huvudsak varit baserat på boskapsskötsel, i synnerhet i inlandet. En stor del av bondens arbete gick åt till att skaffa vinterfoder åt kreaturen. Vallodlingen var mycket viktig, vilket de många ladorna i landskapet vittnar om. Bidrag har lämnats till ett omfattande ladlandskap med snedväggiga lador vid E 4 söder om Skellefteå. Enstaka lador, synligt placerade vid vägen, har också räddats av sina ägare med mindre statsbidrag.

Foder från naturängar vid sjöar och vattendrag var också en resurs. Hur dessa slåtterängar tedde sig kan man studera vid Öreälven, dels vid Lagnäset (Bj kn), som sköts genom kulturmiljövården, dels i Hummelholm (Nd kn), som sköts som naturreservat.

Under förra hälften av 1800-talet introducerades översilningstekniken bland länets jordbrukare. Den gick ut på att leda bäckvatten, rikt på syre och näringsämnen, ut på strandängar och slåttermyrar i noga beräknade system av diken och kanaler för att förbättra gräsväxten. Anläggningar som berättar om denna metod har rustats upp och demonstreras dels i Paubäcken (Ly kn) och dels i Rörträsk (Ns kn), nu länets första kulturreservat strax uppströms dammängarna i Svansele som är naturreservat.

Förutom anlagda diken och kanaler kunde vatten ledas med uppbyggda akvedukter. Denna akvedukt finns i Rörträsk, Norsjö kommun.
Foto: Jan Sundström, Lst.

Dammängar åstadkoms genom spärrdämningar i vattendrag och i Västerbotten dämdes dessa slåttermarker varje vinter. Då snösmältningen kommit igång tappade man försiktigt vintervattnet. Istäcket över ängarna användes för att bli av med vitmossa och videbuskar, för att på sätt befrämja höväxten. Det torkade höet kunde förvaras i högt undertimrade lador ute på ängarna, som här på Svansele dammängar.
Foto: Jan Norrman, RAÄ.

Vid deltalandet i Ammarnäs översvämmas ängarna årligen av vårfloden. Dessa raningar gödslas på så sätt av översvämningarnas slam och uppvisar en kraftig växtlighet. På fotot ses delar av slåtterängarna och ladlandskapet, idag med 73 bevarade ängslador. Den riksbekanta potatisbacken är en moränkulle på vars sydsluttningar byborna fortfarande odlar potatis. Foto: Jan Norrman, RAÄ.

En särskilt stor satsning har under flera år gjorts från kulturmiljövårdens sida för att rusta och turistiskt utveckla några jordbruksbyar av riksintresse på Stöttingfjället mellan Lycksele och Vilhelmina. Gårdarna i Risträsk by, en av landets högst belägna jordbruksbyar, har etappvis rustats upp, liksom hägnader och inägomarken. Också till Fäboliden, Bjurträsk, Norrbäck, Latikberg och Bäsksjö har statsbidrag delats ut för samma ändamål. En dammäng vid Risträsket har iståndsatts i samarbete med naturvården.

Fjällområdets jordbruk har en speciell historia. Förutsättningarna för boskapsskötsel var på sina håll goda, tack vare naturängarnas rika gräsväxt. De många ladorna i deltalandet vid Ammarnäs i Vindelfjällen (So kn) räddades tack vare beredskapsmedel genom naturvården på 1970-talet, men underhålls nu med kulturmiljöbidrag. Ett tredje upprustat ladlandskap ligger i Kittelfjäll (Vil kn). Björkvattsdalens (St kn) lador och andra ekonomibyggnader i landskapet har också renoverats i etapper. Med sina torvtak och grånade timmerväggar är de uppskattade inslag i ett odlingslandskap som idag delvis övergått till att bli besöksmål i turismen.

I likhet med folk så hade även kreaturen sina egna sommar-hus. I anslutning till betesmarkerna, och utanför gårdsgrupperna, lades sommarladugårdarna för att underlätta in- och utsläppandet av djuren morgon och kväll. Denna renoverade sommarladugård finns i Laisholm, Storumans kommun. Foto: Jan Sundström,Lst.

Till riksintressemiljöerna i fjällkommunerna hör förutom de ovan nämnda också områden med samiska nybyggen vid Ransaren i Vilhelmina kommun samt vid Överstjuktan och Tjulträsket i Sorsele kommun. De första etapperna i upprustningen av dessa fjällgårdar har genomförts med beredskapsmedel och i vissa fall med kulturmiljöbidrag. Ytterligare insatser har kunnat göras åren 1999–2001 tack vare medel öronmärkta för att rädda det samiska kulturarvet. Markvård utförs årligen på ett par gårdar vid Tjulträsket.

De senaste årens reservation av anslaget för att rädda de få kvarvarande fäbodarna i länet har också varit välbefogat. Fäbodväsendet upphörde tidigt i Västerbotten, längst levde det kvar i de områden som gränsar mot Ångermanland och Jämtland. Tio fäbodar har tack vare kulturmiljöbidraget fått fortsatt liv, bland annat de genuina fäbodarna i Bredsele (Do kn), samt i Borgen och Skarvsjö (Ås kn).

Kulturmiljöbidrag har i blygsam utsträckning lämnats till bostadshus vid aktiva jordbruksfastigheter. De har istället renoverats med förhöjt låneunderlag och ev. tilläggslån.

Skogens kulturhistoria har i hög grad uppmärksammats i Västerbottens län, inte minst genom Skogsmuseet i Lycksele, som redan på 1980-talet påbörjade sin dokumentation av de många spår efter mänsklig verksamhet som skogen rymmer. Åren 1996–2002 har projektet ”Skoglig kulturhistoria” (senare kallat ”Skog & historia”) engagerat ett stort antal inventerare, som under sakkunnig ledning från arkeologer vid museerna ytterligare förbättrat vårt kunskapsunderlag. Skogsvårdsstyrelsen står som huvudman.

Sommar vid fäboden vid Östra Marssjön, Vilhelmina kommun. Foto: Hans Hedin, Lst.

Agrarhistoriska miljöer av riksintresse

2 Hummelholms by	*bymiljö i dalgångsbygd, slåttermarker*
4 Snöan	*maritima lämningar*
8 Holmöns by	*skärgårdsby*
9 Stor-Fjäderägg	*maritima lämningar*
11 Norrfors – Klabböle	*by i älvdalsbygd*
12 Ratan	*maritima lämningar*
17 Bjurön – Fällan	*maritima lämningar*
18 Byarna runt	*byar i lidläge Bygdeträsket*
21 Byskeälven	*byar i älvdalsbygd, längs outbyggd skogsälv*
22 Petikån: Rörträsk – dammängar	*översilningsängar, Svansele dammängar*
23 Degerfors, sockencentrum.	*kyrkby, tidigare del av tätorten*
24 Vindelälven	*bymiljöer längs outbyggd älv*
25 Stöttingfjällets översilningssystem/byar	*översilningssystem, bymiljö i skogsbygd*
26 Pausele - Pauliden	*översilningssystem*
27 Örträsk	*bymiljö i skogsbygd*
30 Ammarnäs	*bymiljö i fjällbygd, Ladlandskap*
31 Tjulträsk	*samiska nybyggen i fjällbygd*
32 Åkernäs, Överstjuktan	*samiskt nybygge i fjällbygd*
33 Gunnarns by – Juktåkolonin	*Bymiljö i skogsbygd, Kolonat i skogsbygd*
35 Björkvattensdalen	*bymiljöer i fjällbygd*
37 Hemavan	*raningar*
40 Västra Storsjö	*nybygge i skogsbygd*
41 Torvsjö	*kvarnmiljö i bymiljö*
42 Risträsk	*bymiljö i skogsbygd, Översilningssystem*
43 Bäsksele	*bymiljö i öppet odlingslandskap i skogsbygd*
45 Kittelfjäll	*ladlandskap i fjällbygd*
49 Ransarnområdet	*nybyggarmiljö i fjällbygd*
52 Laiksjö	*bymiljö i skogsbygd*

Kulturreservat

Rörträsks silängar

Agrarhistoriska byggnader skyddade som byggnadsminne

Gården Västra Storsjö (Ås kn)

Rundloge med kornbod, Kvammarnäs (Ns kn)

Långlogen i Sörböle (Sk kn)

Nybygget Rismyrliden (Sk kn)

Rijfska gåren i Kusmark (Sk kn)

Fjällägenheten Zakrisbo (statligt) (So kn)

Fjällägenheten Åkernäs (statligt) (So kn)

Fjällägenheten Örnbo (statligt) (So kn)

Fjällägenheten Dainanäs (statligt) (Vil kn)

Norgefarargården i Klimpfjäll (Vil kn)

Torvsjö kvarnar (Ås kn)

En lada på naturslåttermarken i Aitenjas, Sorsele kommun, får nytt torvtak. Foto: Hans Hedin, Lst.

På södra stranden av Stor-Tjulträsket, Sorsele, ligger fjällägenheten Matsokudden. Samtliga nybyggen runt Stor-Tjulträsket har anlagts av samer, som antingen förlorat sina renar eller som har överlämnat renskötseln till sina barn. Foto: Jan Sundström, Lst.

Samernas näringar och kultur

I Västerbottens län finns rikligt med spår efter samernas liv och verksamheter genom tiderna. Fångstanläggningar, gravar och offerplatser från århundradena efter Kr.f. har identifierats vara av samiskt ursprung. Övergivna visteplatser med renvallar, kåtagrunder, härdar, källargropar och bengömmor berättar om den intensiva renskötseln i äldre tid. Men det finns också enstaka kåtor och visteplatser som fortfarande nyttjas sommartid av aktiva renskötare. På många visteområden kan man se flera generationer bostadshus stå kvar, från torvkåtor till moderna renvaktarbostäder.

Åtminstone sedan 1600-talet har fjällsamerna som nomader bedrivit renskötsel med stora tamrenhjordar, som årligen vallats från vinterbete i kustlandet till sommarbete i fjällen. Idag är renskötseln i länet organiserad i sju samebyar, av vilka sex är fjällsamebyar och en skogssameby (Malå). Skogssamernas renskötsel är mer stationär, eftersom skogsrenen inte gör lika vidsträckta vandringar.

Njalla vid Stabburet, Ammarnäs, Sorsele kommun, före renovering. Foto: Lasse Strömgren, Lst.

Samma njalla i nyrenoverat skick 1985. Foto: Lasse Strömgren, Lst.

I Fatmomakke har det funnits en samisk kyrkplats sedan 1700-talet. Kyrkstadsbebyggelsen med kåtor, bodar och timmerstugor ligger på sluttningarna ned mot Kultsjön. Samernas kåtor och förrådshus ligger längs stigarna upp efter sluttningen från sjön, medan nybyggarnas stugor ligger nere vid stranden. Foto: Curt Dahlgren, Vbm.

Västerbottenssamerna tillhör den sydsamiska folkgruppen, men efter tvångsförflyttningen från Norrbotten på 1920- och 1930-talen finns även nordsamer i flera av Västerbottens samebyar. Vissa skillnader i byggnadskulturen är märkbara, vilket de iståndsatta vistena vid Över-Uman - Gausjosjön kan illustrera.

I Västerbottens län har de samiska kulturmiljöerna varit en prioriterad kategori när det gäller vård. Satsningarna, som påbörjades med beredskapsmedel redan under 1970-talet, har varit relativt omfattande i jämförelse med andra norrlandslän. Underlaget fick vi genom den inventering som genomfördes 1978–81 av äldre bebyggelsemiljöer ovanför odlingsgränsen och som också utmynnade i vårdplaner för de mest hotade objekten i fjällområdet. Under 1980- och 90-talen gick mer än 4 miljoner kronor av beredskapsmedel till byggnadsvård i samiska miljöer under antikvarisk medverkan från Västerbottens museum. Under åren 1998–2001 har ett bidrag för det samiska kulturarvet kommit från RAÄ. Inom den ramen har också bidrag gått till kunskapsuppbyggnad och information samt till antikvarisk medverkan. På ett annat sätt än tidigare har det samiska kulturlandskapet som helhet uppmärksammats. En detaljerad rapport om hela verksamheten, *Bevarande av samiska miljöer i Västerbottens län*, har 2002 publicerats i länsstyrelsens meddelandeserie.

Många av nybyggena i fjället har tagits upp av samer, som lämnat rennäringen. I detta sammanhang redovisas fjälljordbruken under kategorin Agrara näringar. Vårdinsatser vid fjällområdets kyrkplatser, Fatmomakke, Vojtjajaure, Ammarnäs och Gillesnuole, tas upp i avsnittet Kyrkohistoria och kyrkliga kulturmiljöer.

Samiska miljöer av riksintresse

29 Gillesnuole	*samisk kapellplats*
30 Ammarnäs	*samisk kyrkstad*
31 Tjulträsk	*samiska nybyggen*
32 Åkernäs, Överstjuktan	*samiskt nybygge*
35 Björkvattensdalen	*samiska nybyggen*
36 Atoklimpen	*stalotomter, klippgrav, kåtatomter m.m., sameviste*
38 Brandsfjället – Gausjosjön	*stalotomter, offerplats, kåtatomter m.m. samevisten*
46 Fatmomakke	*samisk kyrkstad*
48 Svartsjöbäcksområdet	*stalotomter kåtatomter m.m. samevisten, samiska nybyggen*
49 Ransarnområdet	*samiska nybyggen*
50 Remdalen	*stalotomter, kåtatomter m.m. sameviste*
51 Risfjället - Rissjön	*samiska offerplatser*

Samiska byggnader skyddade som byggnadsminnen

Saknas 2002

Nere vid Kultsjön rustas en av kyrkstugorna till att bli ett besökscentrum för Fatmomakke. Idag finns där en utställning om såväl kyrkstaden som samernas och nybyggarnas liv i området.
Foto: Hans Hedin, Lst.

På Gausjosjös västra strand i Tärna socken ligger ett sameviste som uppförts av nordsamer som tvingades flytta hit från Karesuando på 1920-talet. Ommas gamla kåta upprustades 1990.
Foto: Curt Dahlgren, Vbm.

Längre söderut ligger Sotsbäckens vår- och höstviste som bebotts av ursprungliga sydsamer.
Båda vistena vid Gausjosjön har rustats upp.
Foto: Rolf Sixtensson, Lst.

Skogssamernas karaktäristiska kåtor är timrade med pyramidformade tak.
Välbevarade timmerkåtor finns bl.a. i Setsele, Malå.
Foto: Okänd fotograf, Lst.

2000 - 06 -26 påbörjades arbetet, först med den timrade boden. Den gamla torvtäckningen togs bort, timret plockades ned stock för stock .. Nya knutstenar lades, de två nedersta bottenvarven timrades nya. Takåsar och rote lades nytt varefter näver och torv påfördes. Ja, den blev verkligen skön att se på.

Här är de kunniga hantverkarna i närbild. Einar Åström och Jerker Lidberg. Förutom intresse för uppgiften och gediget hantverkskunnande och utförande var de en prestation i sig att i sex veckor i ur och skur kampera i en tältkoja.
För en mycket nöjd kåtaägare Ebba Tomason Steen återstod att säga ett STORT TACK och bjuda på taklagsöl.

Här har stommen med nya björkstammar rests. Lägg märke till den naturvuxna dörrkarmen, likaså de bärande och bindande konstruktionerna på föregående sida. Allt uppbyggt och hopfogat utan spik. Efter att stommen täckts med tre lager näver, torv och björkslanor var kåtabygget färdigt.
Så återstod den angenäma uppgiften för Bo Sundin från länsstyrelsen och projektledare Hans Hedin att avsyna projektet och båda kunde konstatera hur väl arbetet utförts av de två hantverkarna.
[På bilden ses Bo Sundin]

Efter några välbehövliga semesterveckor och älgjakt återkom Ejnar och Jerker och fortsatte att återställa en stolpbod på Brattås.
Första uppgiften blev att skaffa fram nya s.k. gåsfötter.

I kulturmiljövårdens uppdrag ingår också att dokumentera utförda åtgärder. I några fall är också ägarna av objekten i högsta grad intresserade och utför egna föredömliga dokumentationer vid upprustningen. Så skedde t.ex. vid upprustningen av samevistet i Lappskattelandet Marsfjell vid sjön Aunerejaure i Vilhelmina socken sommaren 2000. Dokumentationen på detta uppslag har utförts av Ebba Tomasson Steen och Sven Sten.

I slutet av 1800-talet togs början till ett halvnomadiskt levnadssätt. Här vid Aunerejaure har samerna - sommartid- för kosthållets skull tillsammans med renskötseln även haft getter. Det lilla gethuset är enl. Hans Hedin troligen uppfört senare än kåtan och ladan. Efter en varsam rekonstruktion ansluter gethuset väl till omkringliggande natur. Här är Hans Hedin under arbetets gång och diskuterar fortsatt utformning.

Vid sjön Aunejaure fanns under 1800-talet flera kåtor och stolpbodar, det som fanns kvar år 2000 var en kåta, en liten timrad bod, en gåsfotsbod och ett gethus som tillhör Brattås f.d. fjällägenhet. Samtliga byggnader restaurerades.

Industri och hantverk

I länets industriprofil har gruvnäringen, skogsindustrin och vattenkraften varit de dominerande verksamheterna. De senaste årens industrinedläggelser har drabbat många samhällen och förvandlat levande arbetsplatser till industriminnen. Det är inte lätt att leva upp till målsättningen att bevara och vårda ett brett urval av näringens byggnader och miljöer. Industrins överstora hus är svåra att återanvända och kostnaden att bevara dem enbart som monument är ofta oförsvarbart hög. Men ändå har ett stort antal industriminnen bevarats i länet, ofta tack vare ett lokalt engagemang och med motivet att de har kulturturistiskt intresse och därmed till nytta för besöksnäringen. Flera av de iordningställda industrimiljöerna ingår i nätverket ”Sevärt i Västerbotten”.

Platsen för länets första gruva med masugn och smedja, som var igång några år på 1640-talet, ligger i Bygdsiljum (Sk kn) och är iordningställd och skyltad som besöksmål. 1700-talets järnbruk, Robertsfors (Ro kn) (1758), Olofsfors (Nd kn) (1762) och Hörnefors (Um kn) (1775), uppmärksammades tidigt som värdefulla kulturmiljöer. Dessa bruk fick sin malm från gruvor i Uppland, men hade lokaliserats hit tack vare den goda tillgången på träkol och vattenkraft. I Robertsfors och Hörnefors påbörjades upprustningsarbetena med beredskapsmedel redan i början av 1970-talet, då de övergivna bruksbyggnaderna övergick till stiftelser. I Olofsfors, som är länets mest kompletta bruksmiljö, kom upprustningsarbetena igång först 1981. Här har masugnsbyggnaden, manufaktur- och stångjärnssmedjor, dammar, kvarn, skolhus och många andra byggnader renoverats med beredskapsmedel, kommunala medel och med kulturmiljöbidrag. I Robertsfors och Olofsfors finns också en stor mängd bostadshus kvar från bruksepoken, fortfarande i privat ägo, men väl bibehållna. Bruksmiljöerna har också utvecklats till besöksmål. I Robertsfors invigdes ett bruksmuseum 1976, i Hörnefors har arbetarbostaden blivit vandrarhem och brukskapellet har återinvigts och i Olofsfors har handelsboden förvandlats till Kulturum med information om anläggningens historia. Till samtliga bruksmiljöer har kulturmiljöbidrag utgått för byggnads- och markvård samt för information.

Skarvsjöbäcken i Torvsjö, Åsele, har nyttjats för att driva kvarnar, tröskbultar, såg, spånhyvel och slipstenar, samt från 1918 ett litet kraftverk. Anläggningen är den rikaste och bäst bevarade i landet. Foto: Jan Norrman, RAÄ.

Abetarbostäderna på Västerbacken i Holmsund har byggts om till bostadshus. Ett av husen inrymmer idag ett museum som berättar om Holmsund och om arbetarnas vardag under skilda epoker. Foto: Karin Eriksson, Lst.

Järnbruket i Olofsfors bruk anlades 1762 av samme man, John Jennings, som anlagt bruket i Robertsfors. Driften i masugnen lades ned 1894. På fotot ses kvarnen på vänster sida och masugnsbyggnaden på höger sida. Båda dessa byggnader är idag renoverade. I fonden ses herrgården. Foto: Bo Sundin, Lst.

Gruvindustrin i länet utvecklades först på 1920-talet efter upptäckten av Skelleftefältets sulfidmalm, rik på bland annat guld, silver och koppar. Boliden lever vidare som centrum för gruvdriften, liksom smältverket på Rönnskär i Skelleftehamn. Många av de anläggningar och samhällen som kom till under gruvepoken, är dock idag nedlagda och rivna. Företagskontoret har blivit museum, ”Bergrum Boliden”, och delar av den viktiga linbanan som fraktade malm från Kristinebergsgruvan till Boliden, ”Världens längsta linbana”, är nu i bruk som turistbana. Här har allmänna medel satsats från stat och kommuner; från kulturmiljövården framförallt inom ramen för det natur- och kulturturistiska projektet ”Sevärt i Västerbotten”.

Startskottet för Västerbottens gruvnäring gick i december 1924 när den nyupptäckta malmkroppen i Boliden visade sig innehålla koppar, silver, arsenik, selen, svavel och inte minst guld. Innan brytningen avbröts 1967 hade bl.a. 125 263 kg guld tagits fram. Det gamla gruvkontoret i Boliden har i dag fått förändrad funktion och innehåller gruv- och mineralmuseet Bergrum Boliden.
Foto: Curt Dahlgren, Vbm.

Sågverksindustrin fick sitt genombrott omkring 1800-talets mitt. Av de äldre vattensågarna finns bara grunder av såghus och anläggningar kvar, men också flera av dessa platser har genom åren vårdats med kulturmiljöbidrag, t.ex. Hyngelsböle (Nd kn), Håknäs (Nd kn), Norrfors (Um kn) och Baggböle (Um kn). På de tre nämnda platserna, liksom på baggböleföretagets arbetarkaserner vid lastageplatsen i Holmsund, har kvarliggande bostadshus bevarats med statsbidrag. Större insatser har gjorts vid de vattendrivna byasågar man lyckats bevara i Krångfors (Sk kn), Drängsmark (även med ångmaskindrift) (Sk kn) och Torvsjö (Ås kn). På den sistnämnda platsen ingår byasågen, med spånhyvel, i det omfattande komplexet av vattendrivna anläggningar vid bäcken genom byn.

De ångdrivna sågverken kom att dominera alltmer. De kunde lokaliseras till kustens lastageplatser, och man blev oberoende av älvarnas växlande vattenföring. Ingen av dessa ångsågar finns idag bevarad, men däremot flera av de samhällen som växte upp för arbetare och andra anställda, t.ex. Furuögrund (Sk kn), Örviken (Sk kn), Sandvik (Um kn) och Västerbacken i Holmsund (Um kn). Den mest omfattande sågverksmiljön i länet är Norrbyskär (Um kn), vars mönstersamhälle till stora delar ligger kvar, om än omvandlat till fritidsbebyggelse numera. Av verksbyggnaderna är nästan bara ångmaskinhuset bevarat, vilket idag fungerar som museum och restaurang, men verksamheten under sågverksepoken gör sig påmind överallt som ett märkligt ruinlandskap. Trots upprepade försök att rädda det stora såghuset revs det på 1990-talet. Norrbyskär är ett av de områden där särskilt stora kulturmiljöbidrag lämnats för vård och information.

De västerbottniska massafabrikerna, tio till antalet, anlades mellan 1904 och 1928, under en period då industribyggnaderna ofta gavs en arkitektoniskt medveten gestaltning. Örvikens massafabrik 1906 och träsliperiet i Umeå 1909 ritades av stockholmsarkitekten Sigge Cronstedt. Den sistnämnda byggnaden räddades till eftervärlden genom ombyggnad till Konsthögskola. Vid Örvikens stora indu-

På Norrbyskär anlade MODO på 1890-talet ett sågverkssamhälle. Driften lades slutligen ned 1952 och de flesta verksbyggnader är borta, men det mesta av den ursprungliga bostadsbebyggelsen är kvar, såsom förvaltarbostad, skola, kontor och arbetarbostäder. Foto: Jan Norrman, RAÄ. Huvudgatan har en björkallé. Foto: Curt Dahlgren, Vbm.

strikomplex och tillhörande bostadsbebyggelse pågår successiva vårdinsatser med finansiellt stöd från kulturmiljövården sedan 1986.

Skogsbrukets tjänstebostäder har ofta varit byggda med särskild omsorg. De bildar en kategori för sig i lappmarkssamhällenas byggnadsbestånd, exempelvis i Lycksele, Fredrika och Åsele. De underhålls i allmänhet av sina ägare. Till Ringstrandska villan, en jägmästarvilla i nationalromantisk stil centralt i Umeå (byggnadsminne), har kulturmiljöbidrag genom åren lämnats till antikvariska överkostnader vid ommålning och andra underhållsåtgärder. Bidrag har också gått till jägmästarvillan Volgsjöberg i Vilhelmina och till Holms gård i Vindeln, Baggböleföretagets inspektorsbostad från mitten av 1800-talet.

Finnforsens kraftstation byggdes 1906-1908 för att förse den växande industrin i Skellefteå med elektricitet. Efter ytterligare utbyggnad blev kraftstationen på 1910-talet den största i Norrland. I det inre av byggnaden finns de äldsta etappernas alla fem generatorer och turbiner kvar i original. Foto: Curt Dahlgren, Vbm.

Länets äldsta elektricitetsverk var ångdrivet och ligger fortfarande kvar i Umeå centrum, men idag ombyggt till kafé. Det första vattenkraftverket startade 1899 i Klabböle (Um kn) och fungerar nu som museum med interiör och utrustning intakta. Detsamma gäller kraftverket i Finnforsfallet (Sk kn) från 1908, som betydde så mycket för industritillväxten i skelleftebygden. Finnforsens kraftverksmuseum liksom bykraftverket i Torvsjö (Ås) från 1918 har iordningställts med kulturmiljöbidrag.

Det gamla repslageriet i Kåge, Skellefteå kommun, med sin långa repslagarbana. Repslageriet tillkom ursprungligen i samband med skeppsvarvens högkonjunktur vid mitten av 1800-talet. Ett 30-tal varvsplatser är kända efter västerbottenskusten.
Foto: Okänd fotograf, Lst.

Gamla bryggeriet i Åsele anlades under 1880-talet som en filial till Örnsköldsviks Ångbryggeri. Driften lades ned 1949. Detta är det enda bryggeri som anlades i den egentliga Lappmarken. Den hästvandring som bl.a. drev pumpen från ölpannan upp till kylskeppet torde vara den enda bevarade av sitt slag. Foto: Robert Mullins, Lst.

Bland övriga industrier som rustats upp med kulturmiljöbidrag kan nämnas handelskvarnarna i Olofsfors (Nd kn), Håknäs (Nd kn), Kalvträsk (Sk kn), Vindeln och Åmsele (Vin kn), samt Långsjöby (St kn). Bykvarnarna hänförs till den agrara bebyggelsen. Dessa stora timrade byggnader är särskilt intressanta inslag i älvarnas kulturlandskap. Andra statliga bidragsobjekt är Repslageriet i Kåge (Sk kn) och garveriet i Bursiljum (Sk kn), båda exempel på byhantverk som växt till industriell skala, samt bryggeriet i Åsele.

En förutsättning för industriell utveckling är goda kommunikationer: det måste finnas transportväg för råvaran till industrin liksom för den förädlade produkten vidare fram till marknaden. Här har vi ändå valt att redovisa kommunikationsmiljöer som en särskild kategori.

Ramsågen i Krångfors, Skellefteå kommun. Foto: Henry Lundström, SM.

Industrimiljöer av riksintresse i Västerbottens län

1	*Olofsfors*	*bruksmiljö*
5	*Norrbyskär*	*sågverksmiljö*
7	*Västerbacken, Holmsund*	*sågverksmiljö*
11	*Norrfors - Klabböle*	*lämningar efter flottning och sågverk, kraftverk*
14	*Del av Robertsfors*	*bruksmiljö*
19	*Örviken*	*träindustrimiljö*
41	*Torvsjö*	*kraftverk, såg*

Industrins byggnader skyddade som byggnadsminnen

Byasågen i Drängsmark (Sk kn)

Finnforsens kraftverk (Sk kn)

Garveriet i Bursiljum (Sk kn)

Repslageriet i Kåge (Sk kn)

Strömsholms herrgård (Sk kn)

Åbacka paviljong, Bureå (Sk kn)

Baggböle herrgård (förvaltarbostad för Baggböle sågverk) (Um kn)

Kraftverket i Klabböle (Um kn)

Kägelbanan vid herrgården på Norrbyskär (Um kn)

Moritzska gården, Umeå (disponentbostad för Sandviks ångsåg) (Um kn)

Norrfors herrgård (förvaltarbostad för Norrfors sågverk) (Um kn)

Scharinska villan, Umeå (disponentbostad för Scharinska firman) (Um kn)

Västerbacken, Holmsund (Arbetarbostäder för Baggböleföretaget)(Um kn)

Bryggeriet i Åsele (Ås kn)

Bykraftverket och sågen i Torvsjö (Ås kn)

På 1840-talet byggdes Baggböle herrgård som förvaltarbostad för Dickson & Co. Den fina empirebyggnaden ritades och byggdes av komministern och arkitekten J.A. Linder. Den ”olovliga avverkningen av skog” som firman bedrev har i sin tur gett upphov till begreppet baggböleri. Foto: Bo Sundin, Lst.

Moritzka gården i Umeå byggdes 1891 som bostads- och kontorshus för disponenten vid Sandviks Ångsåg. Med sina livliga takformer och hängtorn speglar den sekelskiftets individuella formgivning. Efter en långdragen och tidvis het debatt om gårdens framtid flyttades huvudbyggnaden 1983 till nuvarande plats vid kyrkan. Som byggnadsminne utgör den ett undantagsfall. Dels är den flyttad från sin ursprungliga plats, dels är den till hälften nyuppförd efter den brand som drabbade byggnaden under flyttningen. Dess historia och arkitektoniska egenvärde gjorde att byggnaden ändå skyddades som byggnadsminne. Foto: Robert Mullins, Lst.

Moritzka gården återuppförd på sin nuvarande plats, vid kyrkbrons norra ände. Foto: Okänd fotograf, Lst.

Kommunikationer

Goda kommunikationer är en förutsättning inte enbart för industrins utveckling, utan även för handeln, förvaltningen och andra kontakter människor emellan. Ännu vid 1800-talets slut var vägnätet dåligt utbyggt i länet. Båt var det vanligaste transportmedlet sommartid, och vintertid fanns vintervägar genom skogar och över myrar och sjöar. Kustlandsvägen, som knöt samman byar och städer vid kusten ända upp till Torneå, var dock framkomlig genom länet redan på 1600-talet. Här finns fortfarande ålderdomliga vägsträckningar och ett hundratal milstenar i gjutjärn, av vilka flertalet renoverades 1985 med beredskapsmedel i samarbete med Vägverket. De karakteristiska björkalléerna utmed landsvägarna i Västerbotten, som planterades efter en länskungörelse utfärdad av länsstyrelsen på 1930-talet, har i kulturmiljöer av riksintresse kompletterats och ansats med kulturmiljöbidrag, ofta på initiativ av byborna.

Broinventeringen (tryckt 1995) gav en god grund att stå på i samråden med Vägverket om vilka broar som skulle prioriteras. Av länets fåtaliga stenvalvsbroar ligger tre vid kustlandsvägen nära Sävar (Um kn) - de var rivningshotade 1986 men med ett särskilt kulturmiljöbidrag från RAÄ kunde de räddas genom ombyggnad. Träbroarna i Skeppsvik (Um kn) blev moderna limbalkskonstruktioner, men murade landfästen och gamla räcken motiverade ett kulturmiljöbidrag. Hängbroarna av trä i Håknäsbacken (Nd kn) och i Selet (Vä kn) var båda i mycket dåligt skick, men kunde grundligt repareras tack vare medfinansiering via de särskilda sysselsättningsmedlen 1993–95 (ARB 93–95). I Tallberg (Nd kn) invigdes år 2000 ett av Sevärt-projektets kulturum i med information om de tre broarna över Öreälven.

1649 års gästgivareförordning stadgade att alla vägar skulle mätas upp så att alla ”milar” blev lika långa och att varje mil skulle markeras. Gästgivaregårdar skulle också inrättas med två mils avstånd. Dåtidens mil var 18 000 alnar och motsvaras av 10 689 meter.
De äldsta gjutjärnshällarna i Västerbotten restes under andra hälften av 1700-talet och har Gustav III:s namnskiffer. Foto: Karolina Karlsson, Lst.

Broar över stora älvar byggdes tidigare ofta som hängbroar. Hängbron i Selet, Vännäs kommun, en av länets få bevarade, var i bedrövligt skick och renoverades 1994. Foto: Okänd fotograf, Lst.

Längs den idag övergivna kustlandsvägen vid Himmersundet i Nordmaling finns denna vackra stenvalvsbro över Stridbäcken vid Ava. Bron uppfördes 1929–30. Foto: Andreas Grahn, Lst.

Levar gästgiveri fick sina rättigheter 1635, 14 år före Gästgivareförordingens utfärdande. Dagens hotell fick sitt nuvarande utseende på 1850-talet och är lagskyddat byggnadsminne. Foto: Andreas Grahn, Lst.

Till vägmiljön hörde gästgiverierna. Ett fåtal av dessa finns ännu kvar i länet. Statsbidrag har utgått till Levar hotell (Nd kn) och till gästgiverierna i Djäkneboda (Rob kn), Ekorrträsk (Vin kn), Bastuträsk by (Ns kn) och Bastuträsk stationssamhälle (Ns kn).

När det gäller järnvägens kulturmiljöer har SJ ansvarat för underhålls- och ombyggnadskostnaderna, så länge man stått som ägare. Stora insatser har gjorts för 1890-talets stationshus i Umeå och Vännäs. Tack vare extramedel från RAÄ 1994/95 kunde också stationshusen i Hällnäs (Vin kn) och Jörn (Sk kn) vid stambanan samt järnvägshotellet i Vännäs räddas. Dessa fyra stationshus hade av RAÄ bedömts byggnadsminnesvärda. Den nedläggningshotade Inlandsbanan, invigd 1937, har på senare år uppmärksammats som kulturhistoriskt värdefull. Stationsmiljön i Storuman är av riksintresse, stationshuset och hotellet dessutom byggnadsminnen. Bostadshusen är omhändertagna med hjälp av kulturbostadslån.

Stationshuset i Sorsele har inretts som turistinformation med en utställning om Inlandsbanans historia som en del i projektet ”Sevärt i Västerbotten”. På privat initiativ, men med ett mindre statsbidrag, har Buresjöns stationshus iordningställts som besöksmål.

Av länets första järnväg , spåret mellan Robertsfors järnbruk och lastageplatsen i Sikeå 1878, har tyvärr bara några hundra meter bevarats. Däremot finns lokstallet med där förvarade lok och vagnar kvar. Byggnaden renoverades med kulturmiljöbidrag 1993–95 och är nu ett uppskattat besöksmål i bruksmiljön.

Sjöfarten hämmades länge av ”Det Bottniska handelstvånget”. Ratan (Rob kn) blev 1765 den första hamnen med stapelrätt i Övre Norrland och där finns en mängd minnen från sjöfartsepoken bevarade, bl.a. hamnmagasin från 1800-talet, tullgård, båk, lotsstuga och vattenståndsmätare. Under åren har avsevärda kulturmiljöbidrag och beredskapsmedel gått till denna riksintressemiljö. I Tullgården har ett kulturum inrättats, där får man också information om slaget i Ratan under 1809 års krig. En kulturstig med skyltar leder ut i området.

Inne i Umeå centrum upptas hamnplanen idag av parkeringsplatser, men tullkammarhuset och hamnmagasinet står som minnesmärken över hamnepoken, även om husen används för andra ändamål. Tack vare sysselsättningsmedlen 1993–95 räddades också den pampiga terrassmuren mot hamnplanen med sina magasinsdörrar mot älven.

Äldre fyrar, lotsutkikar, kajer och sjömärken har numera förlorat sin praktiska betydelse för sjöfarten. Sjöfartsverket, som ansvarat för många av dessa platser, håller sedan några år på med att göra sig av med dem. I några fall har kulturmiljöbidrag lämnats till denna kategori, t.ex. till fyrhuset på Gåsören (Sk kn) och kajen på Norrbyskär (Um kn). På Bjuröklubb (Sk kn), där det finns spår efter fiske, säljakt och sjöfart från forntid till nutid, har en stor satsning gjorts inom ramen för Sevärt-projektet för ett förbättra informationen om områdets natur- och kulturhistoria. I fyren finns en utställning och kaffeservering.

Båken på Rataskär, Robertsfors kommun, ersatte 1820 en äldre båk. Inuti båken fanns lotsutkik med fönstergluggar ut mot havet. Tunnan i båkens topp signalerar att det finns färskvatten i hamnen. Foto: Jan Sundström, Lst.

En annan fyr-och lotsplats av betydelse är Pite-Rönnskär (Sk kn). Fyren, av Heidenstamtyp, målades om med kulturmiljöbidrag 1995. Med sina många fiskestugor och sitt kapell är Pite-Rönnskär också en ovanligt komplett fiskelägesmiljö och därför föreslagen som riksintresse. Foto: Bo Sundin; Lst.

Våra älvar med biflöden har haft den största betydelse som kommunikationsleder, inte minst för timmerflottningen från inlandet ner till sågverken vid kusten. Vattendragen byggdes om till flottleder för att leda timret och tjärtunnorna förbi forsrika sträckor och andra hinder. Ledarmar, stenkistor, erosionskyddande stenmurar, dammar och kanaler krävde mycket kunnande och arbete både när de byggdes och vid det ständiga underhållet. Flottlederna var en förutsättning för den träindustriella utvecklingen i Sverige och fungerade under nästan 200 år. Lämningarna har således ett betydande kulturhistoriskt värde, speciellt i norrlandslänen. I Västerbotten har kulturmiljöbidrag (ofta i kombination med beredskapsmedel) utgått för att rädda flottningsanläggningar framförallt i Byskeälven, i Vindelälven, i Rickleån och i Sävarån. Eftersom man från fritidsfisket vill återställa den biotop som fanns före flottningsepoken, har konflikt ibland uppstått mellan kulturmiljövårdens bevarandeambitioner och dessa intressen.

För att underlätta för flottningen, särskilt sedan Baggböle sågverk tillkommit i början av 1800-talet, rensades älvarna och ledarmar av sten eller trä byggdes. Vid strida forsar fördes timret förbi i en uppbyggd ränna. Denna flottledsskoning finns i Paubäcken, Lycksele kommun.
Foto: Jan Sundström; Lst.

Kommunikationsmiljöer av riksintresse

2 Hummelholms by	*vägmiljö med björkallé*
5 Norrbyskär	*vägmiljö med björkallé, kajmiljö*
9 Stor-Fjäderägg	*fyr*
12 Ratan	*hamnplats, lämningar från sjöfartsepoken*
14 Del av Robertsfors	*järnväg,lokstallar.*
18 Byarna runt Bygdeträsket	*vägmiljö med björkallé, kaj och båthus från flottningen*
19 Örviken	*vägmiljö med björkallé, kajmiljö*
20 Skellefteå, västra delen	*bromiljö*
21 Byskeälven	*flottningslämningar*
24 Vindelälven	*flottningslämningar*
28 Laisälven	*flottningslämningar*
34 Storuman	*järnvägsmiljö*

Kommunikationsmiljöer/anläggningar skyddade som byggnadsminne

Levar hotell (fd gästgiveri) (Nd kn)
Tallbergsbron från 1919 (statligt) (Nd kn)
Båken på Rataskär (statligt) (Rob kn)
Tullgården i Ratan (Rob kn)
Gåsörens fyr (Sk kn)
Stationshuset i Jörn (statligt) (Sk kn)
Träbron vid Lejonström i Skellefteå (Sk kn)
Järnvägshotellet i Storuman (St kn)
Stationshus jämte godsmagasin i Storuman (statligt) (St kn)
Berguddens fyr (statligt) (Um kn)
Holmögadds fyr (statligt) (Um kn)
Stationshuset i Umeå (statligt) (Um kn)
Tullkammarhuset i Umeå (Um kn)
Stationshuset i Vännäs (statligt) (Vä kn)

Entredörren till järnvägshotellet i Storuman.
Foto: Sune Jonsson, Vbm.

Lejonströmsbron i Skellefteå togs i bruk 1737. Den var då byggd på tio stenfyllda timmerkistor i älven och några ofyllda brokar mot landen. Det utsatta läget i den då oreglerade älven har medfört att bropelarna fått ersättas i omgångar. I slutet av 1860-talet fick bron pelare av huggen sten. Efter ett ras i samband med regleringen för Kvistforsens kraftverk 1960 ersattes sex av bropelarna av betongpelare, vilka kläddes med de gamla stenarna. Bron blev byggnadsminne 1994.
Foto: Krister Hägglund, SM.

Till de anläggningar som hör ihop med kommunikation hör kajanläggningar. Denna renoverade kaj finns i Bygdsiljum.
Foto: Bo Sundin, Lst.

Väg 632 mellan Baggböle och Kåddis (Um kn) följer den äldsta kända vägsträckningen mellan Umeå och Vännäs. Vägen slingrar sig mjukt fram genom en traditionell västerbottnisk jordbruksbygd. I Baggböle finns en kort björkallé med grova gamla träd. Foto: Karolina Karlsson; Lst.

Handel och bankväsen - med städer och tätorter

Handelns historia hänger i mycket samman med tillkomsten och utvecklingen av städer och tätorter i länet. Umeå var en av de åtta städer som Gustaf II Adolf grundade för att få bättre kontroll över handel och hantverk i den norra delen av riket. Ända till 1840-talet var handeln i Sverige koncentrerad till städerna. Länet fick sin andra stad 1845, då Skellefteå fick stadsrättigheter. På 1860-talet infördes fri etableringsrätt, vilket i Västerbotten ledde till en utveckling av nya samhällen vid gamla kyrkplatser, industrier eller järnvägsknutar. Lycksele kyrk- och marknadsplats började nu växa till ett permanent samhälle och blev municipalsamhälle 1884. Umeborgarna etablerade filialer kring torget och den nyanlagda Storgatan, som sammanföll med landsvägen genom samhället. Lycksele blev stad 1946. Handeln har i alla tider satt sin prägel på städernas bebyggelsebild. Handelsmännens gårdar var särskilt omsorgsfullt utformade till det yttre, eftersom fasaden mot gatan fungerade som varumärke. Även ett trähus blev representativt med hjälp av en välkomponerad fasadpanel.

Också för övriga tätorter och kommuncentra har handeln sedan tillkomsten fram till våra dagar varit en av de viktigaste funktionerna. Varje ort hade sin Storgata med handelsgårdar, som senare ersatts av varuhus för ICA och Konsum.

Städernas och tätorternas äldre bebyggelse har decimerats markant genom bränder och genom rivningar under 1960–70-talen. Desto viktigare har det bedömts att stödja bevarande av det som finns kvar. Kulturmiljöbidrag har därför lämnats till handelsgårdar och andra storgatshus i Umeå, Skellefteå och Lycksele, men också i Robertsfors, Holmsund, Byske och Åsele. Mest omfattande insats är räddningen av tre affärs- och bostadshus från 1890-talet på kvarteret Höder i Umeå centrum, karakteristiska trähus i två våningar med valmtak och paneler i nyrenässans.

I några fall har insatser gjorts för att bevara handelsmiljöer utanför tätorterna. Handelsboden i Gammelgården vid Dalkarlså herrgård (Ro kn) med sin genuina inredning och den välbevarade lanthandeln i Tallsjö (Ås kn) är två exempel.

Umeås första bankhus, ”Smörasken”, byggdes 1877 för Westerbottens enskilda bank, efter ritningar av kapten Axel Cederberg vid Väg- och vattenbyggnadskåren, stadens tekniska rådgivare vid denna tid. Foto: Sven Sahlström, Lst.

Handeln och bankväsendet hör ihop. Westerbottens enskilda bank grundades i Umeå 1865 och dess första byggnad, ”Smörasken”, från 1877 står fortfarande kvar, fasadrenoverad med kulturmiljöbidrag. Av de byggnader som uppfördes i Umeå åren efter branden 1888 är bankernas arkitektritade stenhus de mest påkostade. Handelsbanken och Riksbanken dekorerades med reliefer i natursten, som tyvärr hade tagit skada av luftföroreningarna. Betydande statsbidrag har lämnats för stenkonservering genom särskild expertis.

Under Erik Häggström den yngres tid, från 1850, upplevde handelshuset i Dalkarlså sin blomstringstid. Därefter, när segelfartygen fått ge vika för ångfartyg, försattes det Häggströmska handelshuset i konkurs 1881. När herrgården, på fotot ovan, byggts började man nyttja gammelgården som handelsbod och sortimentet bestod bl.a. av varor från bruken, lantbruket, seglatserna och från uppköp ute på landsbygden. Foto: Rolf Sixtensson.

Handelsmiljöer av riksintresse

10 Delar av Umeå centrum	*stadsmiljö, offentliga byggnader och bostadshus*
14 Delar av Robertsfors	*storgatshus*
20 Skellefteå, västra delen	*Skellefteå sockencentrum, Körran och kyrkstadstorg*

Handelshus och banker skyddade som byggnadsminnen

Dalkarlså herrgård, flygeln med gamla lanthandeln (Ro kn)

Anderstorps gård, Skellefteå (Sk kn)

Ekorren 4, storgatshus, Skellefteå (Sk kn)

Haren 9 – handelsgårdar, Skellefteå (Sk kn)

Markstedtska gården, Skellefteå (Sk kn)

Färgaren 1 (bankvalv från sparbanksepoken), Umeå (Um kn)

Gamla banken (”Smörasken”), Umeå (Um kn)

Handelsbanken, Umeå (Um kn)

Riksbanken/Telegrafen, Umeå (Um kn)

Sparbankshuset, Umeå (Um kn)

von Ahnska magasinet, Umeå (Um kn)

Norgefarargården i Klimpfjäll (Vil kn)

Skollägdan 11, affärshus vid kyrkstaden, Vilhelmina (Vil kn)

Vid mitten av 1800-talet hade kolonisationen nått Tärna och handelsfärder över fjällen ned mot de norska handelshusen i Mo och Moesjön tog sin början. Oräddska gården (Norgefarargården) i Klimpfjäll, Vilhelmina kommun, från slutet av 1800-talet fungerade som skjutsstation och värdshus. Foto: Sune Jonsson, Vbm.

Det von Ahnska magasinet är ett tidstypiskt exempel på en magasinsbyggnad från handelsgårdsepoken under 1800-talets senare del. De äldsta delarna utgörs av en ladugård uppförd i timmer 1887. Efter stadsbranden 1888 köptes den in av J.V. von Ahn och byggdes om till magasinslänga. Foto: Sven Sahlström, Lst.

Handelsgård efter Storgatan i Skellefteå. Foto: Urban Häggström, SM.

Handelsbanken i Umeå inför byggnadsminnesförklaringen. Huset, ritat av arkitekt Ernst Stenhammar, uppfördes 1894, och ersatte efter stadsbranden det äldre bankhuset. Foto: Göte Böhlin, Vbm.

Offentliga verksamheter – förvaltning, rättsväsen, utbildning, vård och försvar

Under denna rubrik har samlats byggnader som har offentlig karaktär, dvs. de som är uppförda av samhällsmedel för medborgarnas gemensamma behov. Byggnadsbeståndet inom denna kategori speglar den offentliga sektorns historia. En påfallande stor andel har kommit till efter 2:a världskriget i och med utbyggnaden av välfärdssamhället. De offentliga byggnaderna har varit särskilt välbyggda och påkostade. De som inte fortfarande används för sitt ursprungliga ändamål, lever ofta vidare med ny funktion. Så har t.ex. byskolan i Hummelholm har blivit byastuga, medan Vännäs lägers byggnader idag bland annat inrymmer internat, kyrksal och dagis.

Samhället har behov av lokaler för egen förvaltning och möten. I bondesamhället fungerade kyrkan som samlingslokal också när prästen hade officiella meddelanden att läsa upp. För sockenstämman byggde man vid kyrkplatsen gemensamt en sockenstuga, som efter kommunallagen 1862 kom att användas för kommunalstämman. Sockenstugan vid Vilhelmina kyrkstad är det bäst bevarade exemplet på detta i länet och kommunen har därför fått ett kulturmiljöbidrag för antikvariska överkostnader. De nuvarande kommunalhusen byggdes i allmänhet under andra hälften av 1900-talet och har ännu inte varit aktuella för statsbidrag.

I Umeå rymde rådhuset både förvaltning och rättsväsendet – rådhusrätten. Efter branden 1888 fanns i den nya rådhusbyggnaden också plats för polisstation, auktionskammare, post och telegraf. Vid den stora ombyggnaden till bl.a. restaurang på 1990-talet fick kommunen ett kulturmiljöbidrag på drygt 1,5 mkr, främst för fördyrad projektering och interiörmåleri.

Till sockenbornas lagliga skyldigheter hörde också att bygga tingshus. De lades i anslutning till kyrkstäderna. Efter den senaste tingsrättsreformen finns bara tre rättsdistrikt kvar; åtta av de elva tingshus som bevarats används för andra ändamål. Det äldsta ligger vid Bygdeå kyrka (Ro kn) och uppfördes i början på 1800-talet, men byggdes till 1847 för att inrymma socknens folkskola. Tingshusen byggdes med omsorg och fick ofta ett representativt utseende, ibland anlitades arkitekt. Tingshusen i

Tingshuset vid Degerfors kyrka i Vindeln infattar delar från 1820-talet. Sitt nuvarande utseende fick det dock på 1870- och 80-talen.
Foto: Maria Löfgren, Lst.

Vindeln, Ånäset (Ro kn) och Nyåker (Nd kn) har renoverats med kulturmiljöbidrag; de övriga har hållits i stånd med medel från andra håll.

I kyrkstäderna uppförde man häktesbyggnader i anslutning till tingshusen. Exempel finns bevarade i Ånäset, Bygdeå och Fatmomakke (Vil kn), vilka samtliga upprustats med kulturmiljöbidrag. Där förvarades den anhållne i väntan på dom och eventuell förpassning till länsfängelset i Umeå. Det gamla länsfängelset från 1861, en ståtlig stenbyggnad vid Storgatan, är statligt byggnadsminne, eftersom det är så oförändrat och illustrerar den viktiga cellfängelsereformen.

Det gamla häktet vid Bygdeå tingshus, i Robertsfors kommun, renoverades 1990.
Foto: Rolf Sixtensson; Lst.

Den gamla sockenstugan i Vilhelmina kyrkstad fungerar i dag som kommunalt museum. Foto: Bo Sundin; Lst.

Soldattorpet ”dubbelrotet” i Robertsfors kommun, före upprustning. Foto: Bo Sundin, Lst.

För att uppmuntra slöjdnäringarna och bevara hantverkstraditionerna startades under 1870-talet hantverksskolor i olika delar av landet. Slöjdskolan i Umeå, driven av länets hushållningssällskap, flyttade 1878 in i en egen byggnad. Huset är byggt i stående timmer och var från början reveterat. För att få en bättre isolering klädde man 1895 in skolhuset med nuvarande rikt dekorerade panel. Foto: Karin Hultén, Lst.

Gamla Fängelset i Umeå uppfördes 1861 och förlades öst om residenstomten, men utanför den då gällande stadsplanen. Cellfängelsereformen som införts på 1840-talet, efter amerikanska och tyska förebilder, medförde att fångarna placerades i celler som samlades kring ett öppet galleri. Reformen var, främst ur hygiensk synpunkt, en stor förbättring för de intagna. Foto: Karin Eriksson, Lst.

På grund av den svåra lärarbristen i Norrland beslöt man 1918 att anlägga ett s.k. dubbel-seminarium i Umeå. Det nya folkskoleseminariet uppfördes 1923-1925 efter ritningar av Gustav Holmdahl. Den gula fasaden hade ursprungligen en grå ton. Foto: Karin Eriksson, Lst.

Lycksele gamla folkskola är exempel på de stora och påkostade skolhus som uppfördes kring sekelskiftet. Skolsalarna låg som regel i gavlarna, medan lärarbostaden var belägen på övre plan.
Foto: Karin Eriksson, Lst.

Gamla skolan i Latikberg, Vilhelmina kommun, är exempel på länets många byskolor.
Foto: Jan Sundström, Lst.

Skolgången för samebarn var vid 1900-talets början mycket bristfällig. 1913 års kåtaskolereform hade som uppgift dels att förbättra undervisningen och dels till att fostra barnen att ha kvar sin anknytning till renskötseln. Barnen borde under höst och vår, ansåg man, bo och undervisas i kåtor. Under 1940-talet infördes fasta nomadskolor som var internat. Denna skolkåta är belägen på Dårraudden vid Tjulträsket i Sorsele kommun.
Foto: Jan Sundström, Lst.

Talrikast bland offentliga byggnader är de som hänger samman med utbildning, skolbyggnader. Första årtiondena efter folkskolereformen 1842 skedde undervisningen oftast i någon provisorisk lokal, men i slutet av 1800-talet startade skolhusbyggandet på allvar. 1925 fanns drygt 1000 folkskolehus i länet, och under följande årtionden tillkom ännu fler. Folkskolehusen var ibland uppförda efter centralt producerade typritningar, men för några större skolhus fick individuell utformning av någon av länets arkitekter. Skolhusen i byarna är viktiga som minnesmärken. Nästan alla byskolor är idag nedlagda, men har fått en ny användning som bygdegårdar eller byastugor. De renoveras ofta med ideellt arbete, men ibland har ett mindre kulturmiljöbidrag lämnats för att exempelvis täcka materialkostnader. Sådana bidrag har bl.a. lämnats till byskolorna i Bäksele (Vil kn), Latikberg (Vil kn), Risträsk (Vil kn), Gunnarn (St kn), Bastuträsk (Ns kn) och Tärnaby (St kn). Det storslagna folkskolehuset i Lycksele, ”Templet”, är byggnadsminne och har därför favoriserats i bidragshänseende. I de gamla bruksamhällena finns flera originella skolhus kvar, av vilka de som ligger på Norrbyskär (Um kn), i Sikeåhamn (Rob kn), i Holmsund (Um kn) och i Olofsfors (Nd kn) renoverats med kulturmiljöbidrag.

De större skolhusen i städer och tätorter underhålls genom skolan så länge de nyttjas och detsamma gäller folkhögskolorna. I några fall har statsbidrag utgått till överloppshus vid dessa skolor. Folkhögskolan i Vindeln, landstingsägd, har renoverat f.d. rektorsbostaden som ett moment i en av skolans kurser, men med kulturmiljöbidrag till material. Detsamma gäller fördyringar, p.g.a. kulturhistoriska hänsyn, vid ombyggnader vid Gamla slöjdskolan, folkskoleseminariet och seminariet för huslig utbildning i Umeå.

Andra offentliga verksamheter är vården av sjuka och åldringar och därmed sammanhängande sjukvårdsbyggnader. Övre Norrlands äldsta lasarett öppnade 1785 vid Storgatan i Umeå, men byggnaden har sitt nuvarande utseende från omkring 1865 då landstinget tagit över. En kirurgibyggnad från 1890-talet ligger på samma område. Tre av lasarettsbyggnaderna är byggnadsminnen och har renoverats på landstingets egen bekostnad, men med kulturmiljöbidrag till rådgivning och kontroll. Hela området övergick på 1990-talet i privat ägo och bidrag har sedan dess utgått också till byggnadsvård. Det stora sinnessjukhuset Umedalen från 1930-talet har omhändertagits och nydanats med privata medel. Fattighus eller ålderdomshem saknas bland byggnadsminnena och någon sådan vårdbyggnad har inte heller renoverats med statsbidrag. Ett udda fall i denna kategorien är upprustningen av barnmorskebostaden i Åmsele (Vin kn), där en utställning om verksamheten också planerats inom ramen för Sevärt-projektet.

Försvarets byggnader och anläggningar i länet har i stor utsträckning kunnat räddas . Den första insatsen med statsbidrag gjordes vid exercisplatsen Gumboda hed (Ro kn), där beredskapsmedel och fornvårdsmedel möjliggjort regelbunden markvård och information. Mer kostsam var satsningen på Vännäs läger, som togs i bruk 1900. I första hand gällde det att lägga på tak som en räddningsinsats, men 1993–94 gjordes ett mer genomgripande arbete, då lägerbyggnaderna byggdes om till kursgård (senare internat), resp. till frikyrka, delvis med statsbidrag.

Norrlands dragonregementes kasern förvandlades till stadshus redan 1968; kulturmiljöbidrag har bara utgått till en teknisk undersökning av tillhörande stora komplex av stallar och ridhus. När det gäller det nedlagda Västerbottens regemente (I 20), som är byggnadsminne, har de omfattande ombyggnaderna vid slutet av 1990-talet skett utan statligt bidrag. De företag och institutioner som övertagit kaserner och andra byggnader på regementsområdet har stått för investeringarna. Däremot har kostnaden för antikvarisk medverkan varit betydande.

Övre Norrlands äldsta lasarett, i Umeå, uppfört 1784-85, ligger fortfarande kvar på ursprunglig plats och är ett av de få bevarade 1700-talslasaretten i landet. Detta var Norrlands enda lasarett fram till att Piteå fick lasarett 1827. Byggnaden hade från början en våning, men fick när landstinget tagit över på 1860-talet sitt nuvarande utseende med de båda gaveltrapphusen. Panelen tillkom 1866. Exteriören är väl bibehållen med interiören har genomgått omfattande förändringar. Förhållandena för sjukvården var också annorlunda under denna tid och lasarettet hade endast fem sängar för inlagda patienter.
Foto: Karin Eriksson, Lst.

Barnmorskehuset i Åmsele, Vindelns kommun, under renovering.
Foto: Länsstyrelsen, Västerbotten.

Intill Skellefteå kompanis övningsplats, på kyrkans mark, anlade kapten A.M. Dahlberg en trädgård på 1710-talet. Så småningom uppbyggdes här en gårdsanläggning med ett tiotal byggnader. Nyborg blev 1771 majorsbostället i Skellefteå och fungerade som sådant fram till 1845. Åren 1926-1981 inrymde byggnaden Skellefteå museum.
Foto: Krister Hägglund, SM.

I byn Böle vid Umeå har det funnits militärboställe sedan 1600-talet. Överstelöjtnantbostället Böle är det tredje på samma plats och uppfördes på 1760-talet. Huset tjänade som miltitärboställe ända fram till 1897. Det har dock genomgått flera förändringar, särskilt till det yttre. En omfattande ombyggnad gjordes under 1930-talet och en modernisering så sent som 1975.
Foto: Bo Sundin, Lst.

Vännäs läger var under åren 1900-1909 övningsplats för Västerbottens regemente. Där fanns som mest ett trettiotal, strikt ordnade, byggnader. Även om många byggnader idag är rivna kan den militära hierarkin skönjas. Officersmässen och mässen ligger i en grupp för sig. Dessa hus är målade i ljusa färger och har verandor och rika dekorationer i schweizerstil. Byggnaderna i Vännäs läger är klassade som byggnadsminnen.
Foto: Sune Jonsson, Vbm.

Officersboställen och soldattorp har anknytning till vår försvarshistoria. Att de bevaras för eftervärlden är av stort kulturhistoriskt intresse. Såväl överstelöjtnantsbostället i Böle (Um kn) som majorsbostället Nyborg i Skellefteå (båda byggnadsminnen) hör till våra ”herrgårdar” från 1700-talet. Båda har renoverats med kulturmiljöbidrag. Detsamma gäller kaptensbostället Bygdeborg i Bygdeå (Ro kn). Ett fåtal soldattorp finns bevarade i länet. I Brännland (Um km) står en grupp som sköts om ideellt av hembygdsföreningen Umbygda. Rotetorpet till Robertsfors bruk, ett dubbeltorp, räddades i sista stund av Robertsfors kommun år 2000, med tillskott från kulturmiljöbidraget. Torpet disponeras nu av fritidsfiskarna.

Platser med anknytning till 1809 års krig, t.ex. Långed (No kn), Hörnefors , Umedalen, Röbäck och Sävar (Um kn), samt Djäkneboda och Ratan (Ro kn), har iordningställts och försetts med informationsskyltar, med bidrag från kulturmiljöbidraget för fornvård.

Ett udda vårdobjekt är den gamla byggnaden för Umeå kommunala vattenverk i Kulla från 1914, utan tvekan en kulturhistoriskt värdefull anläggning men utan nyttovärde. Den räddades med ett mindre statsbidrag.

Offentliga byggnader i miljöer av riksintresse

Sockenstugan i Vilhelmina (44)

Häktet vid fd kyrkstaden i Ånäset (15)

Häktet i Fatmomakke kyrkstad (46)

Häkte och tingshus i fd kyrkstaden i Bygdeå (13)

Tingshus i Degerfors (23)

Byskolorna i Gunnarn, Hummelholm, Risträsk, Bäsksele, Torvsjö (33, 2, 42, 43, 41)

Dito i byarna vid Vindelälven och Byskeälven (34, 21)

Sameskolan på Dårraudden vid Tjulträsket (31)

Skolhusen i industrisamhällena Holmsund, Olofsfors, Norrbyskär (7, 1, 5)

Rotetorpet vid Robertsfors bruk (14)

Tullgård och magasin i Ratan (12)

Offentliga byggnader skyddade som byggnadsminne

Gamla folkskolan i Lycksele (Ly kn)

Portbyggnaden på Bygdeborg (Ro kn)

Tingshuset i Ånäset (Ro kn)

Nyborgs majorsboställe, Skellefteå (Sk kn)

Böle överstelöjtnantsboställe (Um kn)

Cellfängelset i Umeå (statligt) (Um kn)

Fd Folkskoleseminariet i Umeå (Um kn)

Fd I20 etablisement i Umeå (Um kn)

Fd Seminariet för huslig utbildning i Umeå (Um kn)

Gamla lasarettet i Umeå (Um kn)

Hovrättsbyggnaden i Umeå (Um kn)

Länsresidenset i Umeå (statligt) (Um kn)

Rådhuset i Umeå (Um kn)

Fd Slöjdskolan i Umeå (Um kn)

Tingshuset i Vindeln (Vin kn)

Vännäs läger, Fridhem (Vä kn)

Vännäs läger, kommunens hus (Vä kn)

Kyrklig verksamhet

Svenska kyrkan har inte kunnat utnyttja kulturmiljöbidraget för sina kyrkobyggnader. För dessa har det istället funnits möjligheter att söka det särskilda kyrkobyggnadsbidraget och sedan år 2000 kyrkoantikvarisk ersättning. Några få stiftelseägda kapell och frikyrkliga bönhus har däremot fått mindre kulturmiljöbidrag.

En inventering av länets prästgårdar har gett en god överblick över denna kategori. Under senare år har församlingarna i stor utsträckning sålt sina prästgårdar. Kulturmiljöbidrag har lämnats till stiftsgården i Skellefteå och prästkammaren i Risbäck (Do kn).

Till länets märkligaste kulturmiljöer hör utan tvekan de sju kvarvarande kyrkstäderna; Lövånger, Burträsk, Skellefteå, Byske, Fatmomakke, Vilhelmina och Ammarnäs. Liksom på andra kyrkplatser, främst i norra Norrland, fungerade kyrkstadsbebyggelsen i Västerbottens län som tillfälliga bostäder vid sockenbornas obligatoriska besök vid kyrkan, men också vid ting, skatteuppbörd och marknader. Kyrkstaden i denna form har sitt ursprung i 1600-talet, men används fortfarande på sina håll på traditionellt vis. Många kyrkstäder har rivits eller brunnit under 1900-talet, på vissa kyrkplatser finns enstaka hus kvar; också dessa är värda att bevara som minnesmärken.

Varje kyrkstad har sin egen karaktär och historia. Skellefteå kyrkstad, ”Bonnstan”, består av 117 timmerhus (de flesta i två våningar) med 392 privatägda kammare. Bonnstan räddades från förfall på 1950- och 60-talen, bland annat med medel från Kvistforsens reglering. Då lade man upp de nuvarande taken i grått betongtegel. Vid slutet av 1970-talet inventerades byggnaderna och en projektering för renovering av fasader och stommar kom igång. Marken dränerades med tidigareläggningsmedel 1982/83 och därefter genomfördes upprustningen med statsbidrag i åtta etapper mellan åren 1982 och 1987. Den rådande principen var att varje byggnad skulle behandlas individuellt, för att variationsrikedomen skulle bibehållas. Bonnstan blev byggnadsminne 1982. De senaste åren har det åter blivit aktuellt med underhållsinsatser, även denna gång med kulturmiljöbidrag.

I Västerbottens län är totalt 28 kyrkstäder kända, varav 12 låg vid kusten och 16 i lappmarken. De äldsta beläggen för förekomsten av kyrkstäder är från 1600-talet och företeelsen har förknippats med den lutherska kyrkans betoning av undervisning och förkunnelse. Inget hindrar dock att det kan ha funnits tidigare bebyggelse på de äldsta kyrkplatserna. Bonnstan i Skellefteå är den kyrkstad som bäst behållit sin genuina karaktär och där firas fortfarande kyrkhelger och marknader.
Foto: Karin Eriksson, Lst.

Kyrkstäderna i inlandet har annorlunda karaktär. På vissa håll, t.ex. i Malå och Lycksele, har det funnits såväl en bonnstad som en borgarstad och en lappstad. I fjällbygden, som här i Ammarnäs i Sorsele kommun, finns en utpräglad samisk kyrkstad. Foto: Jan Sundström, Lst.

I Lövångers kyrkstad moderniserades 70 av de 116 kyrkstugorna under 1970-talet och i början av 1980-talet. Övriga stugor och de unika stallarna renoverades åren 1988–1996 för-siktigt till det yttre med kulturmiljöbidrag och med kommunala bidrag. Inom ramen för projektet ”Tradition och byggproduktion” har också några interiörer återställts i ursprungligt skick.

Kyrkstadshusen i Vilhelmina uppfördes under årtiondena efter den nya kyrkans invigning 1846. Efter en svår brand 1921 försvann stugorna söder om Storgatan och flera av de kvarvarande togs i bruk av nödställda vilhelminabor för permanent boende. Redan under 1930-talet var kyrkstadsbebyggelsen i dåligt skick, men det kom att dröja till 1967 innan inventering och restaurering påbörjades. I dag används de 25 byggnaderna inom kyrkstaden till bl.a. butikslokaler, hotell och elevbostäder.
Foto: Bo Sundin, Lst.

Kyrkstadshusen i Lövånger består av en våning, med två kammare i varje hus. Kyrkan strax söder om kyrkstaden uppfördes omkring år 1500 och kyrkstaden nämns första gången på en karta 1686. Med sin oregelbundna stadsplan som nära ansluter till terrängen påminner den nära om en medeltida stadsbyggnadsform. Här finns också ovanligt många stallar bevarade. Foto: Bo Sundin, Lst.

Brukskyrkan i Hörnefors från 1796 återinvigdes 1991 efter renovering. Foto: Karin Eriksson, Lst.

Kulturmiljöbidrag har också utgått till kåtor och härbren i de samiska kyrkstäderna Fatmomakke och Ammarnäs . I Fatmomakke inreddes 1994/95 ett kulturum i en kyrkstuga, som tillhört en nybyggare i Kultsjödalen. Utställningen berättar om kyrkstadens betydelse som mötesplats.

Vilhelmina kyrkstad med sina tvåvåningshus byggdes om till hotellstandard med beredskapsmedel i början av 1970-talet. 1999 lämnades ett kulturmiljöbidrag för reparationer vid den unika sockenstugan i kyrkstadsmiljön.

Kapellplatserna i Gillesnuole och Vojtjajaure har också logi för kyrkbesökare i form av kåtor och härbren, eller stugor, som varit i behov av byggnadsvård och till vilka kulturmiljöbidrag kunnat lämnas.

Kyrkliga miljöer av riksintresse

3 Centrala Nordmaling	*kyrk- och marknadsplats*
7 Holmsund, Västerbacken	*kyrka, prästgård*
13 Bygdeå	*kyrkomiljö*
15 Nysätra	*kyrkomiljö*
16 Lövånger kyrkstad	*kyrk- och handelsplats,*
20 Skellefteå, västra delen	*kyrkplats, kyrkstad*
21 Byskeälven	*kyrkor i Fällfors och Byske, kyrkstad i Byske*
23 Degerfors, del av tätorten	*kyrkby, kyrkomiljö*
29 Gillesnuole	*kapellmiljö*
30 Ammarnäs	*kyrkplats, kyrkstad*
32 Åkernäs, Överstjuktan	*kapellplats, Viktoriakapellet*
44 Vilhelmina	*kyrkomiljö, kyrkstad*
46 Fatmomakke	*kyrkstad*

Kyrkliga byggnadsminnen

Brukskyrkan i Hörnefors (Nd kn)

Byske kyrkstad (Sk kn)

Skellefteå kyrkstad - Bonnstan (Sk kn)

Degerfors by är känd sedan 1500-talet och den äldsta kända kyrkan uppfördes första gången 1769. Den är idag rekonstruerad, efter att ha använts som sockenstuga medan den nya kyrkan byggdes. Den nygotiska kyrkan invigdes 1903 för att tjäna den växande befolkning som tillkommit i och med stambanans framdragning till Vindeln på 1890-talet. Foto: Jan Norrman, RAÄ.

Bostadshistoria

Jordbrukets och skogsbrukets bostadshus, industrins bostäder för disponent och arbetare, handelsmannens bostad i städernas handelsgårdar och bostadshus med anknytning till försvaret har redan tagits upp under respektive verksamhet. I kategorin Bostadshistoria hamnar bara några få större bostadshus i stadsmiljö och på landsbygden utan anknytning till någon särskild verksamhet. Detta avsnitt gör därför inte anspråk på fullständighet. Den som vill skriva länets bostadshistoria måste komplettera bilden med de verksamhetsanknutna bostadshusen. Många kulturhistoriskt värdefulla bostadshus som renoverats med förmånliga kulturbostadslån, har inte heller tagits upp här.

Småbrukarlänet Västerbotten kan inte skryta med slott och herrgårdar. De mest påkostade bostadshusen på landsbygden var knutna till bruken och industrierna, t.ex. förvaltarbostaden i Baggböle och disponentbostaden i Olofsfors. Byggnadsmaterialet har långt in på 1900-talet så gott som uteslutande varit trä. I en klass för sig står Häggströmska gården (Dalkarlså herrgård; 1849) och Åströmska gården i Vindeln (1860–1900). Familjerna Häggström och Åström hade starka intressen i bruk, kvarnar och sågverk i länets södra del. Häggströms var dessutom engagerad i skeppsbyggeri och rederirörelse, och familjen Åström skapade sig en förmögenhet på trävaror och tjära. Deras gårdar är byggnadsminnesförklarade och rustade med kulturmiljöbidrag. De får stå som exempel på hur de välbärgade i länet ordnade sitt boende under 1800-talet. Särskilt Åströmska gården har en ståtlig exteriör med sin detaljrika putsimiterande renässanspanel.

Markstedtska gårdens huvudbyggnad mot Storgatan i Skellefteå uppfördes 1881 som bostadshus för rådmannen och handlanden David Reinhold Markstedt. 1926 höjdes de delar av övervåningen som inte var i full höjd, på ett sätt som anpassades till den ursprungliga byggnadens stil. Byggnaden är ett exempel på den stenhusimiterande träpanelarkitektur som förekom i landsortsstäderna vid 1800-talets slut. Foto: Urban Hägglund, SM.

Åströmska gården i Vindeln uppfördes 1858-62 som en handelsgård av träpatron Anders Åström. Det rikt utsmyckade huset fick sitt nuvarande utseende vid en ombyggnad 1901. Foto: Rolf Sixtensson, Lst.

På Backen nära Umeå sockenkyrka byggde sig lanträntmästare Pehr Forssell en gård under slutet av 1700-talet. Huvudbyggnaden med sitt brutna och valmade tak har kvar många drag från 1700- och 1800-talen, såväl till det yttre som till det inre. Huset, som kallas Angården, och gårdshuset var i ett bedrövligt skick, men med hjälp av ett betydande kulturmiljöbidrag lyckades man bygga om dem på ett varsamt sätt till moderna bostäder.

Mindre kulturmiljöbidrag har under senare år utgått som stöd till ägare av bostadshus i samhällena Robertsfors och Byske och i Umeå centrum. De flesta är byggnadsminnen, t.ex. Löjtnant Grahns gård och Peterson-Bergergården i Umeå (kv Slöjdaren resp. Ripan). Det har främst gällt fördyringar vid underhållsåtgärder.

Bostadshistoriska miljöer av riksintresse

10 Delar av Umeå centrum	*stadsmiljö, offentliga byggnader och bostadshus*
14 Delar av Robertsfors	*egnahemsområde*
23 Degerfors, del av tätorten	*gamla Degerfors by*

Ett intressant bostadskategori är länsmansboställena. De skiljer ut sig från den traditionella bostadsbebyggelsen i byarna genom sin storlek, sin fasadutformning och sin mer påkostade interiör. I två fall har kulturmiljöbidrag fördelats för att täcka kulturhistoriska överkostnader i sådana hus. När det gäller länsmansgården i Åsele gick bidraget till rekonstruktion av ett schablonmålat tak och omsättning av kakelugnar. Ägaren till länsmansgården i Bygdeå (Ro kn) fick bidrag för renovering av sin ytterdörr.

Bostadshus av denna kategori skyddade som byggnadsminnen

Dalkarlså herrgård (Ro kn)

Angården, Backen (Um kn)

Brogård 1, lantmätargård, Umeå (Um kn)

Domherren 9, Rektor Johanssons gård, Umeå (Um kn)

Ripan 1, Widdingska gården, Umeå (Um kn)

Ripan 3, Peterson-Bergers gård, Umeå (Um kn)

Slöjdaren 2, Löjtnant Grahns gård, Umeå (Um kn)

Tegsgården, tjänstemannaboställe, (Um kn)

Vidar 3, Umeå (Um kn)

Åströmska gården i Vindeln (Vin kn)

Länsmansgården i Åsele (Ås kn)

Fasaden mot Hovrättsgatan och ingången mot gården för bostadshuset på Slöjdaren 2 i Umeå. Huset uppfördes i början av 1880-talet som enfamiljshus för löjtnant Leopold Grahn och hans hustru. Vindsvåningen var då endast delvis inredd. Panelen är en översättning i snickerier av element i putsade fasader.
Foto: Karin Hultén, Lst.

Kringverksamheter till fornvård, kulturlandskapsvård och byggnadsvård

a. Dokumentation/kunskapsuppbyggnad

Länsstyrelsen kan enligt bidragsförordningen ställa villkor i samband med bidragsbesluten, bland annat gäller detta dokumentation av bidragsobjektet. Detta har flera gånger tillämpats i Västerbottens län, men redovisas under respektive objekt. Detsamma gäller de fall då dokumentationen bedömts nödvändig som projekteringsunderlag.

I några fall har länsstyrelsen beviljat medel för fristående dokumentationsprojekt i syfte att förbättra kunskapsunderlaget inför kommande vårdinsatser. Det mest omfattande gäller äldre västerbottniskt interiörmåleri. På detta område tog Västerbottens museum fram både en länsöversikt och en dokumentation av de värdefullaste miljöerna. Dokumentationsprojektet Skoglig kulturhistoria har redan nämnts.

Från och med budgetåret 1999 har statsbidraget fått en särskild ärendegrupp för utökat kunskapsunderlag. Länsstyrelserna kan nu årligen ansöka om medel för dokumentation, vilket utnyttjats också i Västerbotten för inventering av kulturhistoriska vägar, det industrihistoriska arvet och fortsättning av projektet Skoglig kulturhistoria. Den speciella satsningen på det samiska kulturarvet åren 1999–2001 har också möjliggjort en kunskapsuppbyggnad kring samernas kulturmiljöer och det samiska kulturlandskapet.

b. Projektering

Varje ansökan om statsbidrag för byggnadsvård ska innehålla en projekteringshandling med kostnadskalkyl som underlag för länsstyrelsens beräkning av antikvariska överkostnader och bidragets storlek. Sökanden har i allmänhet fått ett förhandsbesked om bidrag, innan projekteringen satts igång, eftersom den kan vara kostsam. Länsstyrelsen kan besluta om bidrag också till projekteringen.

När det gäller byggnader med nyttovärde har statsbidrag ibland lämnats till projekteringar som fördyrats på grund av specialstuderade lösningar av t.ex. brandsäkerhet och VVS. Dessutom behövs noggranna anvisningar ofta med detaljritningar för hur fasaddetaljer, snickerier eller värdefulla målningar ska behandlas. Exempel på särskilt detaljerade projekteringar med statsbidrag är Angården och Rådhuset i Umeå, båda byggnadsminnen.

Byggmöte inför renoveringen av Tullgården i Ratan, Robertsfors kommun. Foto: Bo Sundin, Lst.

Projekteringar av denna typ sker alltid i nära samråd med antikvarier vid museerna eller vid länsstyrelsen genom gemensamma byggmöten och besiktningar. När det gäller förändringar av byggnadsminnena krävs dessutom skriftligt godkännande från länsstyrelsen.

Vid projektering behandlas bl.a. frågor kring bevarande eller modernisering, och frågor om möjligheterna att förena dessa intressen. Foto: Bo Sundin, Lst.

För mindre byggnader utan eller med obetydligt nyttovärde är projekteringshandlingen enklare. Ofta har den formen av en konkret åtgärdsbeskrivning, rum för rum, byggnadsdel för byggnadsdel, ibland kompletterad med detaljskisser. Denna form har tillämpats exempelvis när byggnader i jordbrukslandskapet renoverats med kulturmiljöbidrag. En handling av denna typ är lättbegriplig för såväl för fastighetsägaren, som för den arbetsledare som ska ge instruktioner till arbetare med varierande bakgrund.

I Västerbotten har projekteringsuppdragen på länsstyrelsens rekommendation i stor utsträckning gått till lokala arkitekter och byggnadsingenjörer, särskilt när det gäller byggnader med nyttovärde. Museerna har stått för den enklare projekteringen, i synnerhet för åtgärder på landsbygdens överloppshus eller speciella monument. För denna insats har museerna årligen fått ett särskilt bidrag ur kulturmiljöbidraget, som redovisas och justeras i efterhand.

Interiörbild från Tullgården i Ratan vid renoveringens början.
Foto: Bo Sundin, Lst.

Länsmuseet har också stått för en förprojektering av byggnader i länets riksintressemiljöer för att ge en uppfattning om vårdbehovet. De första etapperna av denna vårdinventering 1988–95 finansierades genom länsstyrelsens regionala utvecklingsmedel. Materialet kom väl till pass som underlag för noggrannare projekteringar, när länet fick särskilda sysselsättningsmedel för kulturmiljövård åren 1993–95 (ARB 93–95) och projektet ”Byggnadsvård i riksintressemiljöer” startade för att genomföra renoveringsinsatserna.

c. Antikvarisk medverkan

Statsbidraget får utgå till medverkan av särskild expert, antikvarisk kontrollant, vid byggnadsvårdsarbeten med statsbidrag eller vid vård av byggnadsminnen. I anvisningarna till statsbidraget har RAÄ preciserat de olika stegen i denna expertinsats. Det gäller medverkan i programskedet, antikvarisk förundersökning, deltagande i projekteringsskedet, kontroll och anvisningar under byggskedet, dokumentation under arbetets gång, medverkan i slutbesiktning och rapportskrivning.

I de flesta fall har Västerbottens museum och Skellefteå museum på uppdrag av länsstyrelsen ansvarat för dessa uppgifter. Tack vare bidraget har länsmuseet åren 1991–2000 kunnat delfinansiera en tjänst som byggnadsvårdsingenjör, med byggnadstekniskt kunnande och erfarenhet från konsultbranschen i botten. Skellefteå museum har också kunnat extraanställa byggnadsantikvarier för uppdragsmedel från länsstyrelsen.

Skillnaden är stor byggnadsvårdsobjekten emellan när det gäller behovet av antikvarisk medverkan. Vid enklare byggnader räcker det som tidigare nämnts med en enklare projektering kompletterat med anvisningar under arbetets gång. Behovet av medverkan från antikvarisk sida beror på mottagarens och entreprenörens kapacitet och kunnande.

Ett problem är att byggprocessen sätter en gräns mellan projekteringsskedet och byggskedet. Detta ger en bristande kontinuitet och kan leda till glapp i informationen mellan de projektörer och konsulter, som tillsammans med den antikvariska experten deltagit i projekteringsskedet och de som ska genomföra bygget.

Exempel på särskilt omfattande antikvarisk medverkan är Rådhuset i Umeå, Nyborgs majorsboställe i Skellefteå och Angården på Backen i Umeå. I dessa fall har antikvarien följt arbetena i alla dess faser.

Ibland har medverkan från antikvarisk expert varit den enda del i ett byggprojekt som bekostats med kulturmiljöbidrag. Det gäller t.ex. Moritzska gården i Umeå, som 1983 delvis skadades genom anlagd brand, men återuppfördes igen huvudsakligen med bidrag från AMS. Samma förhållande gällde samiska kulturmiljöer i fjällområdet som på 1980–90-talen rustades upp med beredskapsmedel. I detta arbete deltog länsmuseet med anvisningar och kontroll.

Antikvarisk medverkan när det gäller fornvård och kulturlandskapsvård är annorlunda, eftersom dessa verksamheter till största delen bedrivs med länsstyrelsen som huvudman och sedan lång tid med Skogsvårdsstyrelsen som huvudsaklig entreprenör. Museerna har också på dessa områden i viss mån anlitats för rådgivning och kontroll.

Under årens lopp har det hänt att delar av den antikvariska medverkan köpts upp från konsultföretag. Arbetet med våra fäbodar är ett exempel på detta. Företaget ”Projektlotsen” har förutom projektering och rådgivning under arbetets gång, också stått för att organisera och administrera byggnadsvården vid dessa avlägset belägna platser.

Till den antikvariska medverkan hör att skriva en rapport över arbetena. En sådan rapport kan vara mer eller mindre omfattande beroende på byggnadens art och vilken typ av insats som gjorts. I Västerbotten har byggnadsvårdsrapporterna inte haft någon enhetlig form eller disposition, vilket skulle ha varit en fördel om man i en framtid ska gå tillbaka och göra jämförande studier. I en del fall saknas dessvärre rapport överhuvudtaget.

Bilder från en renovering av bostads/handelshus i centrala Umeå, under arbetets gång och efter slutbesiktning.
Foto: Bo Sundin, Lst.

Exempel på extrem byggnadsvård. Det är mycket sällan vård utförs under sådana här premisser. Fotona föreställer en byasåg i Knaften, Lycksele kommun, före och efter åtgärd. Foto: Jan Sundström, Lst.

Det är viktigt att dokumentera de insatser som görs inom kulturmiljövården. Här är en svit bilder från en renovering av timmerränna i Laisbäcken, Storumans kommun. Foto: Hans Hedin, Lst.

En färgskada på bostadshus i Umedalen, Umeå, visar hur viktigt det är att använda rätt sorts färg. Foto: Bo Sundin, Lst.

Borttagning av ett sentida färglager i f.d. Riksbanken, Umeå. Foto: Bo Sundin, Lst.

Återställningsarbeten i f.d. Riksbankens entré, Umeå. Foto: Bo Sundin, Lst.

d. Information

Allmänhetens intresse för kulturarvet är den grund på vilken hela verksamheten vilar. Kulturmiljövården har en stor pedagogisk uppgift att för en bred publik tolka och förmedla vad fornlämningar, kulturlandskapet och bebyggelsen har att berätta om människans liv och arbete genom tiderna. Men det gäller också att få en opinion för att det är viktigt att bevara och vårda detta gemensamma kulturarv. I Västerbotten har detta led i kulturarvsverksamheten – med ett samlat begrepp kallat information – haft hög prioritet. Här har samarbetet mellan länsstyrelsen och museerna varit särskilt intensivt. Västerbottens läns hembygdsförbund har också gjort en värdefull insats för kulturmiljöinformation genom tidskriften *Västerbotten* och sin skriftserie *Sevärt i Västerbotten* om sevärda platser i Västerbottens län.

Kulturmiljöbidrag får lämnas även till informationsåtgärder. De relativt blygsamma belopp som kommit den vägen har gått att kombinera med bidrag från kommuner, landstinget och länsstyrelsen (senare också från EU:s strukturfonder) och därmed haft god effekt. Den utåtriktade delen av kulturarvsverksamheten är lätt att få gehör för, eftersom de iordningställda kulturhistoriska platserna på så sätt blir intressantare som besöksmål för turister.

Det pedagogiska arbetet gentemot skolor och allmänheten betraktas som en museiuppgift. Redan på 1970-talet har museerna genom utställningar, visningar, skyltning och publikationer informerat om länets kulturmiljöer och hur de kan bevaras och vårdas. Vårdade fornlämningar försågs med informationsskyltar. Broschyrer framställdes för Torvsjö och Robertsfors bruk. I tidskriften Västerbotten kom temanummer om olika kulturmiljöer och om kulturmiljövårdens arbete. 1972 och 1987 var tidskriftshäftena utformade som guideböcker till sevärda platser. Skellefteå museum deltog i en kommunal satsning på utflyktsmål, ”Mål i Skellefteå”.

Dessa erfarenheter kom väl till pass i det stora natur- och kulturturistiska projektet ”Sevärt i Västerbottens län”, som genomfördes med länsstyrelsen/kulturmiljö som huvudman, men med museerna och länsturismen i projektgruppen.

Inom Sevärt-projektet har stora informationsinsatser genomförts. En lång rad platser har skyltats med s.k. trevingar som beskriver ett något större område och med ytterligare skyltar vid olika objekt. Till detta kommer uppbyggnaden av Kulturum och en småskriftserie. Foto: Jan Sundström, Lst.

Projektet inleddes redan 1991–92 med en strukturplan för natur- och kulturturism i länet. Planen innehöll en prioritering av de platser som kunde förväntas vara mest attraktiva som sevärdheter i besöksnäringen. Dessa utvalda platser skulle enligt planen förses med publika anordningar och intresseväckande information och lanseras tillsammans. Planen omfattade också tematurer och turistvägar. Efter uppbyggnadsfasen åren 1993–99 har Västerbotten ett nätverk av iordningställda sevärdheter som marknadsförs tillsammans under namnet *Sevärt i Västerbotten*. Inom ramen för projektet tillskapades sju besökscentra (kallade ”Kulturum” vid kulturplatser), ett tjugotal informativa små-

skrifter, ett stort antal informationsskyltar ute på varje plats, en web-sida och en guidebok på fyra språk, *En bit Västerbotten*. Informationsmaterialet har i de flesta fall tagits fram av museerna, men uppdragen har också gått till privata företag.

Projektet har kostat sammanlagt ca 30 mkr, av vilket 4,4 mkr lämnats från kulturmiljöanslaget för information om kulturmiljöer. En detaljerad redovisning för projektet finns i en rapport från år 2000. Västerbottens museum ansvarar för samordning av nätverket, som drivs vidare som ett EU-projekt.

De kulturmiljöerna som ingår i nätverket hör till riksintressena eller är byggnadsminnen. De flesta hade redan tidigare iordningställts och vårdats med eller utan kulturmiljöbidrag. Det gäller för såväl Fatmomakke kyrkstad, som Olofsfors bruk och Torvsjö kvarnar. Sevärdheterna i Guldriket hade tidigare iståndsatts med medel från stat och kommun. Informationsinsatserna utgör ofta sista ledet i kulturmiljövårdsarbetet.

Både Västerbottens museum, Skellefteå museum och Skogsmuseet i Lycksele har beviljats kulturmiljöbidrag till egna informationsprojekt som bedömts värdefulla för kulturmiljövården i hela länet. Det gäller en informationsbroschyr om länets kyrkor och en lärobok om länets kulturhistoria för skolorna, *Spår*. Dessutom har ett bidrag kunnat lämnas till länsmuseets och Skellefteå museums informationsrum med utställningar om byggnadskultur och byggnadsvård.

Den omfattande informationskampanjen om kulturlandskapets värden som vände sig till länets jordbrukare har bekostats med medel från Jordbruksdepartementet och EU. Informationsprojektet Kulturmiljö i skogen bedrevs utan kulturmiljöbidrag genom Skogsstyrelsen, även om såväl länsstyrelsen/kulturmiljö som museerna var starkt engagerade.

Om man skriver om informationsinsatser bör man inte glömma den faktaspäckade historieboken *Västerbotten genom tiderna,* som utgör del 2 i länets kulturmiljövårdsprogram (Umeå 1996). Boken omfattar 364 sidor och är rikt illustrerad med äldre och nytagna fotografier. Innehållet är en beskrivning av olika verksamheters historia i länet och vad som finns kvar som minnesmärken från olika epoker. Denna historiebok skrevs huvudsakligen av anställda vid museerna och länsstyrelsen i Västerbotten och fungerar som uppslagsbok i arbetet med att skydda och vårda kulturarvet. Men den har också fått betydelse som en samlad källa för alla som vill ta del av länets kulturhistoriska utveckling. Den bekostades genom länsanslaget.

Vid Torvsjö kvarnar kan allmänheten ta del av äldre traditioner, som t.ex. användandet av en vattendriven slipsten. Foto: Jan Sundström, Lst.

De olika projekt som bedrivs, som här upprustning av en storhässja i Torvsjö, ger många gånger goda tillfällen att förmedla vad våra kulturmiljöer har att berätta om människans liv och arbete genom tiderna. Vid dessa tillfällen finns också en reell möjlighet till en dialog med medborgarna. Foto: Jan Sundström, Lst.

Uppskyltningen av kulturhistoriska sevärdheter har utvecklats mycket under den period som denna rapport berör. Skyltarna har dels förändrats till form och färg och dels till innehåll. Idag ser man ofta, som på den nedre skylten från 2003, till hela den omgivande kulturmiljön. Skylten härintill uppsattes under tidigt 1980-tal.

VAD VIKHEDEN GAV

Från forntid till nybyggartid

På Vikheden finns spår efter tre olika epoker av människans närvaro i området.
Ett fångstgropssystem minner om den älgjakt som var en ett viktigt inslag i ekonomin för forna tiders jakt- och fångstfolk.
Ett antal samiska härdar visar på hedens betydelse för den tidigare renskötseln,
och en tjärdal om skogsbinäringarnas betydelse för nybyggarnas ekonomi.

Att jaga älg i grop

Här på heden finns ett fångstgropsystem med 15 gropar. I Norrland har jakt på älg och även vildren med hjälp av fångstgropar förekommit i över 7 000 år.
Dessa gropar är inte daterade, men man vet från andra undersökningar att det kan skilja flera tusen år mellan de gropar som i dag tycks hänga samman i ett system. Metoden förbjöds i lag 1864. Då fanns det i stort sett inga älgar kvar i Norrland.

Illustration: Constantin Tica
Västerbottens museum

Samevistet

På heden finns också fyra samiska härdar.
Två av dem ligger kant i kant med en fångstgrop.
En härd består av en oval krets av stenar.
Dessa härdar är ofta det enda som återstår efter ett övergivet viste.
Visten förlades oftast till åsryggar, nära en sjö eller en myr, eller som här intill en fors i älven.

Nybyggarna

Det första nybygget i Ekorrsele upptogs på älvens östra sida i mitten av 1700-talet.
Här på västra sidan finns byns andra kärna, Övre Ekorrsele.
I båda områdena finns flera välbevarade äldre gårdar utmed gamla byvägen.
I Nedre Ekorrsele, ursprungligen ett fäbodställe, inleddes den fasta bosättningen troligen vid mitten av 1800-talet.
Dagens bebyggelse är typisk för de gårdar som tillkom under 1930- och 1940-talen, när egnahemsrörelsen var som mest levande.

Tjärbränningen

Nere mot älvkanten kan Du se resterna efter en stor tjärdal. Tjärbränning var ett sätt att skaffa familjen det extra tillskott av kontanter som man så väl behövde.
Ekorrsele-borna var betydande tjärproducenter. Under åren 1890–1900 framställde de cirka 80 tunnor tjära per år.

Såväl män som kvinnor deltog vid tjärbränningen.
På denna bild från 1918 ses en nyanlagd tjärdal i Ekorrsele.
Foto: Västerbottens museum.
Men as well as women took part in tar-boiling. In this picture from 1918 you can see a newly built tar pile in Ekorrsele.

What Vikheden Could Offer

At Vikheden there are remains of three different ways of living. A system of hunting-pits comprising 15 pits indicates the importance of elk-hunting to ancient hunters. Nearby are four hearths, which are the remains of an old Sami encampment that was once situated here.
The hearths show where the cots were placed.
Down by the river you can find remains of a large tar pile. The settlers in the nearby village of Ekorrsele were large manufacturers of tar around the turn of the century.

Fornlämningar är skyddade enligt lag.

3. HUR HAR STATSBIDRAGET FÖRDELATS?

I denna analys av hur statsbidraget till kulturmiljövård fördelats åren 1981–2001 har bidragets tre huvudändamål: vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (byggnadsvård), fornvård och kulturlandskapsvård varit den första indelningsgrunden. Här särredovisas inte vad som gått till vårdinsatser och vad som gått till kringverksamheter. Som framgår av nedanstående diagram har den helt övervägande delen av statsanslaget (86%) gått till det förstnämnda ändamålet, byggnadsvården, medan 7% fallit ut på kulturlandskapsvården och 7% på fornvården.

Hur stort det totala anslaget till kulturmiljövård till länet varit år för år redovisas i tabell 1 i rapportens första kapitel. För en helt korrekt jämförelse av beloppen borde de ha räknats om med kostnadsindex vilket inte gjorts. Samma svaghet gäller för de nedanstående beräkningarna.

Avsnittet om Forntiden i kapitel 2 tar upp de viktigaste vårdinsatserna för objekt inom detta huvudändamål. Kulturlandskapsvårdens objekt ingår bland exemplen i avsnittet om de agrara näringarna i samma kapitel. Bidragens storlek årsvis framgår av tabellen i kap 1. Inom dessa båda huvudändamål har någon resultatsanalys på objektsnivå inte bedömts nödvändig.

Byggnadsvårdsobjekten är mycket varierande och antalet beslut uppgår till ca 780 st. För att kunna analysera detta material har det varit nödvändigt att ta datorn till hjälp. Det visat sig svårt att i efterhand åstadkomma ett samlat byggnadsvårdsregister för hela perioden. De listor som finns är knappa på uppgifter och dessutom uppställda på olika sätt. RAÄ:s registreringssystem BEA fungerar fullt ut bara sedan 1997. I Västerbotten har även data från och med budgetåret 1994/95 senare lagts in i BEA.

För att få ett sökbart och sorteringsbart register över samtliga byggnadsvårdsbeslut under perioden har ett nytt register skapats i programmet Excel. Posterna har kodats enligt BEA-systemet, men i vissa fall något förenklat. Samma förkortningar som i BEA ha använts för att markera vårdobjektets Verksamhetskategori, Byggnadsslag, Skydd/intressekategori och Ägarkategori, men för kringverksamheterna – dokumentation/kunskapsuppbyggnad, projektering, antikvarisk medverkan och information – har egna förkortningar tillämpats vid kodningen. Någon särskild kategoribeteckning för vårdåtgärder har inte hunnits med; den uppgiften finns i kortform i beskrivningen av varje objekt. Om man vill bearbeta också denna kategori måste registret kompletteras i efterhand, vilket är möjligt.

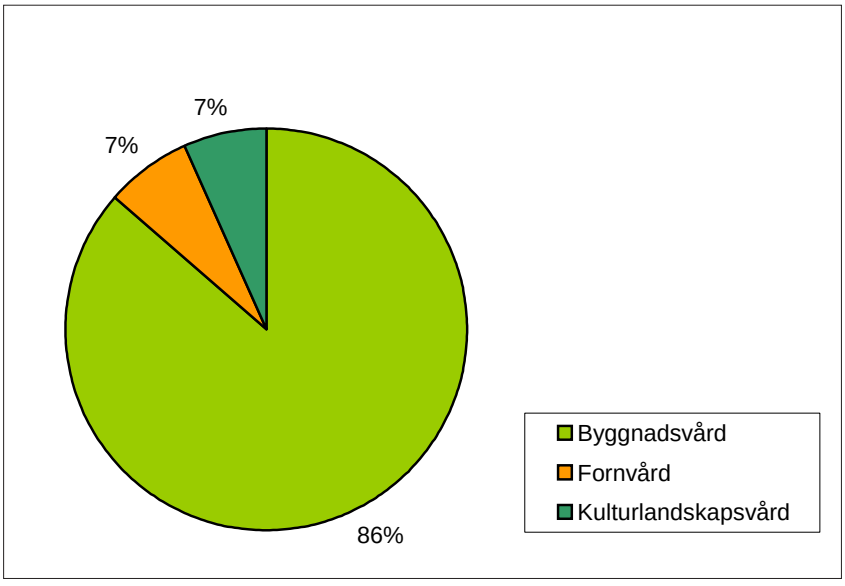

Diagram 2. Statsbidrag till kulturmiljövård (totalbelopp 85 670 kkr) - fördelning per huvudändamål .

Kodningen har gjort det möjligt att analysera hur statsbidraget till byggnadsvård fördelats i länet utifrån en mängd olika aspekter. I denna rapport har materialet sorterats efter fyra variabler, nämligen 1:o per kulturhistorisk verksamhetskategori (inklusive kringverksamheter), 2:o per kommun, 3:o per skydds-/intresseform och 4:o per ägarkategori.

Förutom möjligheten att analysera verksamheten ger dataregistret en överblick över byggnadsvårdsverksamheten och tydliggör vilka bidrag varje objekt fått genom tiderna. I huvudregistret är uppgifterna redovisade per kommun och objekt. En koncentrerad version av detta återfinnes i bilaga 1 till denna rapport.

1. Jordbruk	9. Boställen och tjänstebostäder	17. Folkrörelser och föreningsliv
2. Skogsbruk	10. Religionsutövning	18. Kultur – och nöjesliv
3. Fiske	11. Offentlig förvaltning	19. Försvarsväsen
4. Sjöfart	12. Samhällsservice och teknisk försörjning	20. Kommunikationsväsen
5. Nomadnäring	13. Rättsväsen	21. Rekreation och turism
6. Hantverk, manufaktur och industri	14. Hälso-, sjuk och socialvård	22. Konstnärligt skapande
7. Slott och herrgårdar	15. Utbildning och vetenskap	23. Parker och trädgårdar
8. Bostadsbebyggelse	16. Handel och bankväsen	24. Annat

Kategoriindelning i verksamhetskategorier i enlighet med BEA-registrets indelning för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

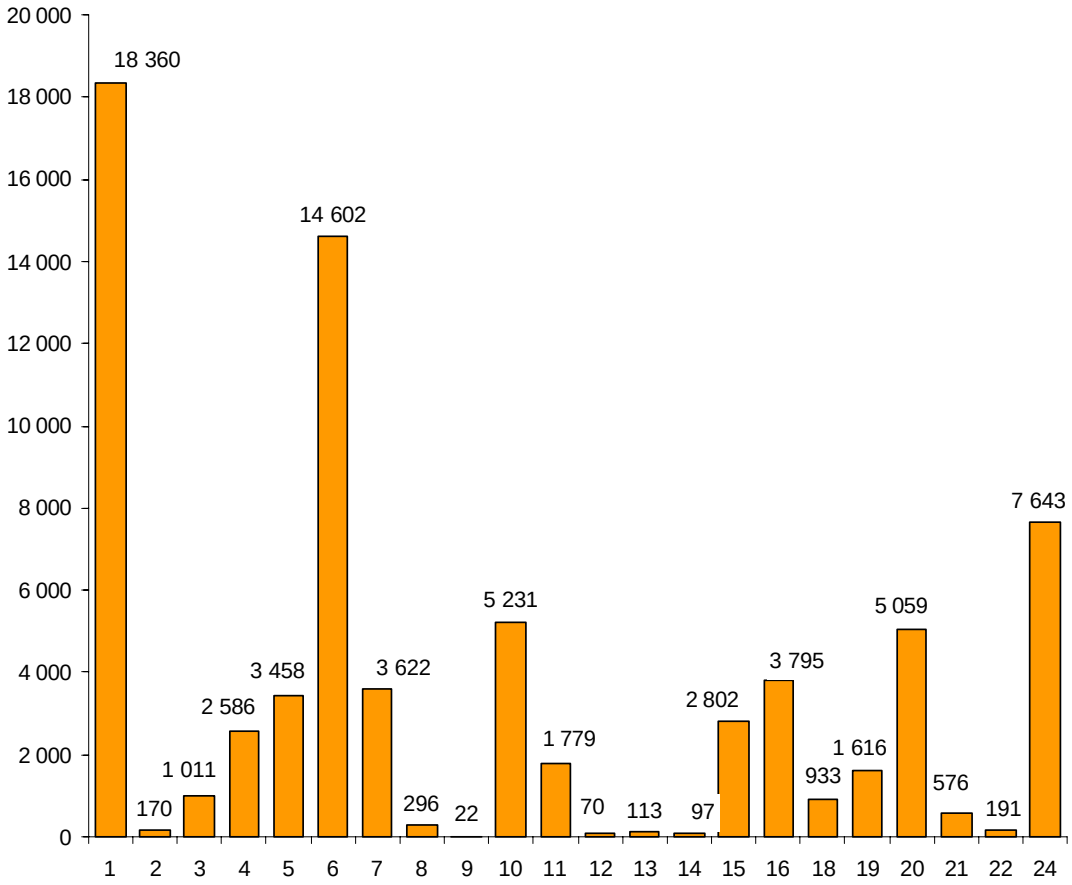

Diagram 3. Fördelningen av byggnadsvårdsanslaget (totalt 74 032 kkr) mellan de kulturhistoriska verksamhetskategorierna (se ovan).

Byggnadsvårdsbidragets fördelning per verksamhetskategori

Det högsta samlade beloppet har lämnats till att rusta upp *agrarhistoriskt intressant bebyggelse* (kat 1–3) från kust till fjäll - fiskebastur, bagarstugor, lador, logar, lagårdar, bodar, fjällgårdar m.fl. Det har framförallt rört sig om överloppsbyggnader och stor del till ekonomibyggnader. Av bidragsbeloppet till denna kategori har 59% gått till bebyggelse i riksintressemiljöer, vilket speglar satsningen på att rädda jordbrukets överloppsbyggnader i intressemiljöer. Åtgärderna har varit av stor betydelse för länets kulturhistoriska profil, och dessutom skapat sysselsättning och medverkat till att hålla timmerbyggnadstraditionen levande.

Industrihistoriska minnesmärken och miljöer (kat 6) är den kategori som kommer närmast i topp när det gäller fördelningen av byggnadsvårdsbidragen. Det rör sig ofta om stora hus, tekniskt svåra att vårda och med eftersatt underhåll. Bruksbyggnaderna i Olofsfors och Hörnefors har exempelvis varit kostsamma att rusta upp. Detsamma gäller industrikomplexet i Örviken och maskinhuset på Norrbyskär. Bostadshus med industrianknytning, som arbetarkasern 114 i Västerbacken, Holmsund och Scharinska villan i Umeå, räknas också till bidragsobjekten i denna kategori. Arbetet vid industrimiljöerna har ofta delats upp i etapper, av vilka vissa finansierats med beredskapsmedel, som inte redovisas här. Erfarenheten visar att det ofta är nödvändigt att återkomma med underhållsinsatser på dessa objekt efter några år.

Den tredje största samlade bidragsbeloppet har gått till *kommunikationshistoriska anläggningar* (kat 20). Här är det broar och flottningsmurar som bedömts angelägna att vårda, men som dragit höga kostnader. Byggnader med anknytning till sjöfart (kat 4) har räknats in i samma kategori, bl.a. fyrtorn och kajer. Flera av dessa monument räddades genom de särskilda sysselsättningsmedlen ARB 93–95.

Satsningen på den kategori byggnader som hyst *offentliga verksamheter* har också varit betydande. I diagrammet redovisas beloppen per verksamhet (kat 11–15 och 19). Skolhusen (kat 15) har prioriterats, liksom byggnader för offentlig förvaltning (kat 11), som rådhuset i Umeå och sockenstugan i Vilhelmina, samt byggnader med anknytning till försvarshistorien (kat 19), exempelvis Vännäs läger.

De generösa byggnadsvårdsbidragen till kyrkstäderna avspeglas i diagrammet genom beloppet för byggnadsvård i den *kyrkliga kulturmiljön* (kat 10). För denna särpräglade typ av bebyggelse har länsstyrelserna i Övre Norrland ett särskilt ansvar. På 1980–90-talen vårdades kyrkstäderna i Skellefteå, Lövånger, Fatmomakke och Ammarnäs med statsbidrag.

Kategorierna *Samisk kultur* (kat 5), *Slott och herrgårdar* (kat 7) och *Handel och bankväsen* (kat 16) har fått ungefär samma belopp av byggnadsvårdsbidraget, vilket är en tillfällighet. Satsningen på att rädda den samiska byggnadskulturen åt eftervärlden är en medveten prioritering från RAÄ och länsstyrelsen. Å andra sidan är herrgårdar sällsynta i länet. De fåtaliga byggnader som illustrerar handelns historia är också prioriterade vid bidragsfördelningen. Hit räknas affärshus och banker i våra tätorter.

Statsbidragsbeloppet till *byggnadsvårdens kringverksamheter* allmänt och för hela länet återfinns under posten för Annat (kat 24). Objektsrelaterade bidrag för exempelvis antikvarisk medverkan, projektering eller information har räknats ihop med bidragen till praktisk byggnadsvård för samma objekt. Verksamhetskategori nr 24 Annat omfattar också andra insatser för länet som helhet.

Specifikation av kringverksamheter

Det kan vara av intresse att tydliggöra den procentuella fördelningen av totalbeloppet till ”ren” byggnadsvård, respektive till kringverksamheterna: dokumentation, projektering, antikvarisk medverkan och information. Diagram 4 visar detta och dessutom en specifikation av kringverksamheterna, som här inbegriper dels dem som redovisats ovan under post 24 Annat, dels de objektrelaterade bidragen till dessa verksamheter.

Det motsvarar i viss mån också fördelningen mellan de yrkeskategorier som varit engagerade. Den praktiska byggnadsvården (83% av bidragsbeloppet) har sysselsatt byggföretag, entreprenörer och byggnadshantverkare, medan kringverksamheterna (17%) varit uppgifter för arkitekter, ingen-

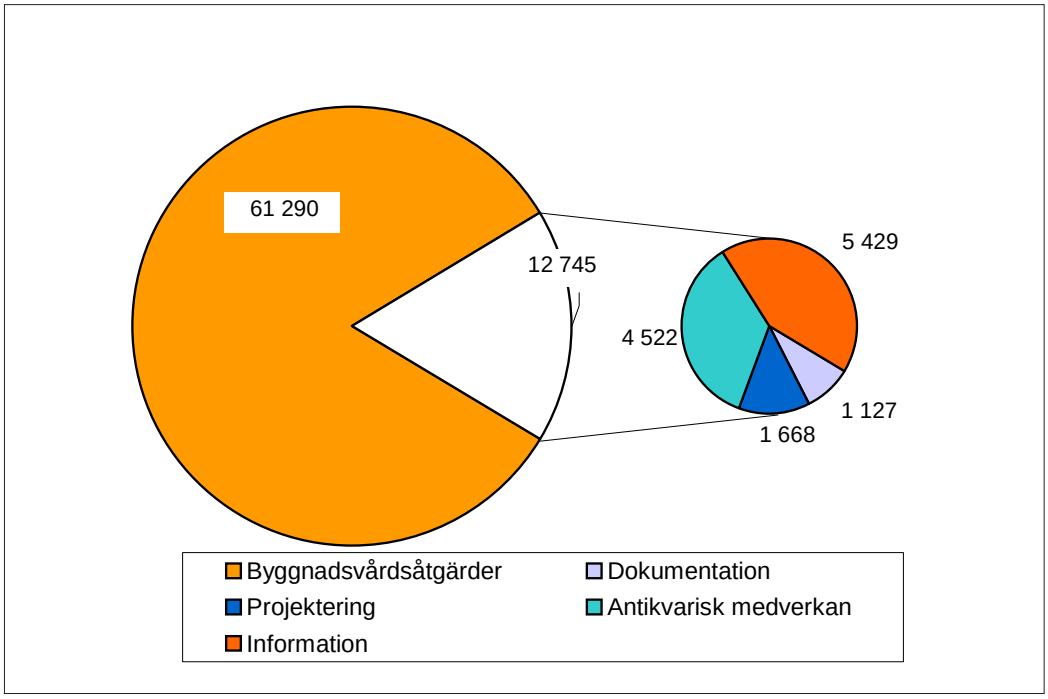

Diagram 4. Statsbidrag till byggnadsvård (totalbelopp 74 032 kkr) - fördelning mellan byggnadsvårdsåtgärder och kringverksamheter

jörer och antikvarier vid museerna och i den privata sektorn. Framställning av informationsmaterial och andra kulturturistiska satsningar har dessutom gett arbete åt informatörer, tryckerier m.fl. branscher.

Byggnadsvårdsbidragets fördelning per kommun

Av diagrammet kan man läsa ut att den överlägset största delen av statsbidragen har gått till byggnadsvård i Umeå och Skellefteå kommuner. Därefter kommer Vilhelmina kommun, på grund av bidragen till upprustningen av Fatmomakke kyrkstad, samiska kulturbyggnader och ladlandskapet i Kittelfjäll. Nordmalings kommun ligger som fyra när det gäller bidrag, vilket framförallt beror på att Olofsfors järnbruk rustats upp under perioden.

Någon rättvis fördelning av statsbidraget till kulturmiljövård kommunerna emellan har inte varit ett mål vid bidragsgivningen. De kulturhistoriskt värdefulla miljöerna är ju inte jämnt spridda över länet. Städer, kyrkstäder och industriminnen, som är de mest kostnadskrävande kulturmiljöerna, återfinnes framförallt i kustkommunerna. Agrara miljöer av riksintresse finns både vid kusten, i skogslandet och i fjällområdet. Den stora satsningen på jordbrukets ekonomibyggnader har också kommit inlandet till del, men där har statsbidragsbeloppen inte varit så stora, eftersom de oftare kunnat kombineras med beredskapsmedel och bygdeavgiftsmedel. Riksintressen med agrart innehåll finns för övrigt också i Umeå (t.ex. Holmöns by) och i Skellefteå kommuner (t.ex. Bygdeträsket/Göksjön med sina rundlogar).

Anmärkningsvärt är att statsbidrag till byggnadsvård i Bjurholms kommun - Sveriges minsta till folkmängden - bara beviljats i ett enda fall och då med 42 000 kronor. Kommunen har inte några utpekade kulturmiljöer av riksintresse och kunskapen om övriga miljöer är bristfällig. Ansökningar om bidrag har varit få. Ett kommunalt kulturmiljöprogram skulle utan tvekan göra kommunen mer medveten och aktiv.

I posten AC ligger bidragsbeslut som berör objekt i fler än en kommun. Här hamnar också beslut som rör hela länet, exempelvis information och antikvarisk medverkan.

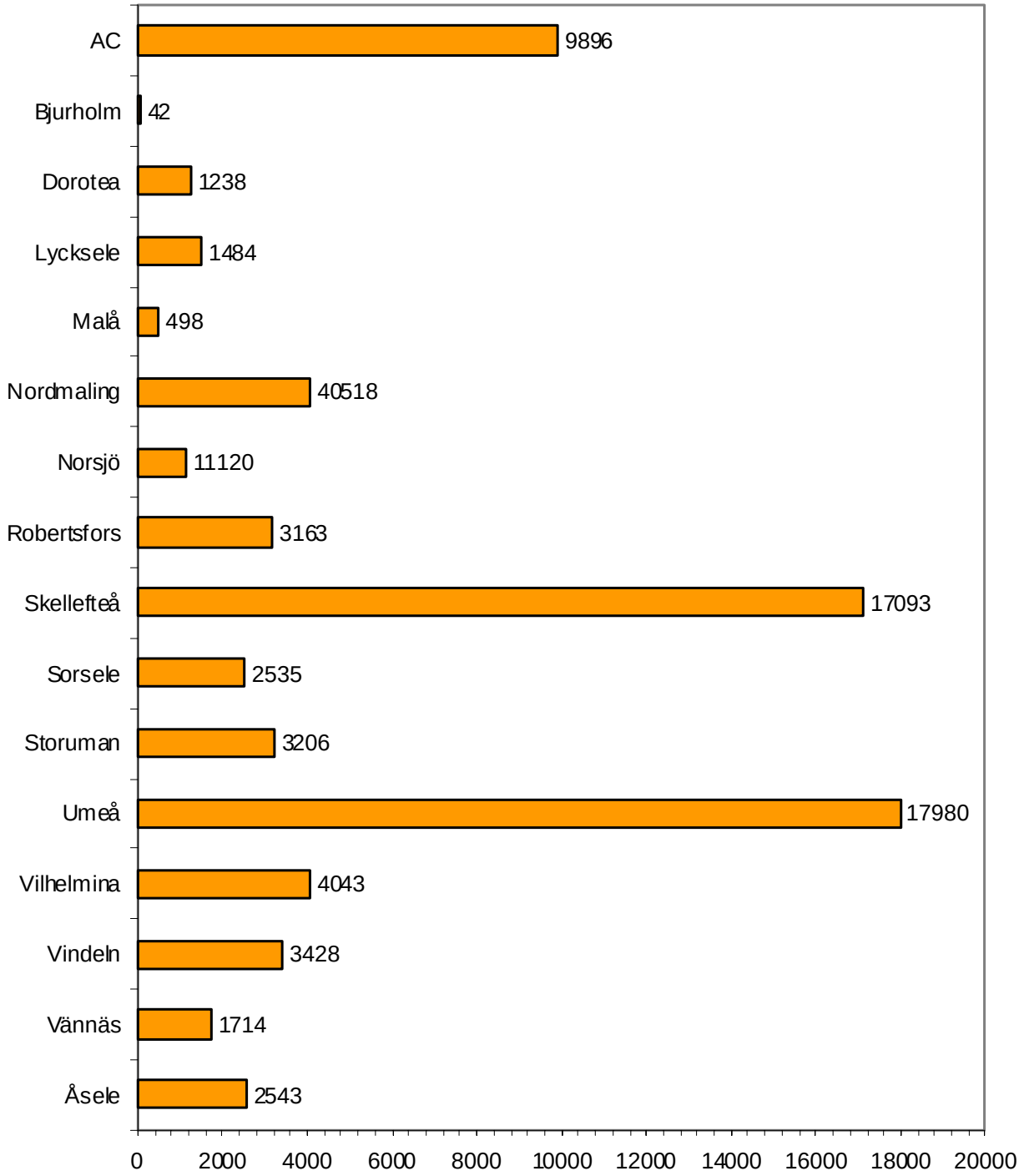

Diagram 5. Statsbidrag till byggnadsvård (totalbelopp 74 032 kkr) – fördelning per kommun.

Byggnadsvårdsbidragets fördelning per form av skydd/intresse

Eftersom medlen varit begränsade, har det varit självklart att fördelningen av statsbidragen till byggnadsvård skett efter en hård prioritering. De byggnader och byggnadskategorier som bedömts mest värdefulla från kulturhistorisk synpunkt har medvetet favoriserats vid bidragsfördelningen, vilket för övrigt ligger i linje med bidragsförordningen och RAÄ:s riktlinjer. Det är därför inte att förvånas över att så mycket som 34% av bidragsbeloppet gått till byggnader som hör till den högsta skyddsklassen och år 2002 är skyddade som *byggnadsminnen*. De byggnader som klassats som byggnadsminnesvärda vid bidragsbeslutet har inte förts hit utan till Övriga byggnader.

Byggnader i *kulturmiljöer av riksintresse* har också prioriterats vid fördelningen av vårdbidrag. 41% av det totala bidragsbeloppet har gått till byggnader som ligger i riksintressemiljöer (byggnadsminnen inte inräknade). Riksintressemiljöer har i sig inte något starkt lagskydd, men att de finns upptagna i kommunernas översiktsplaner och omfattas därmed av PBL:s generella skydd och av Miljöbalken.

Ett område som vid bidragsfördelningen behandlats som kulturmiljö av riksintresse är fiskeläget Pite-Rönnskär, som tillika är en fyr- och lotsplats. Länsstyrelsen har lämnat förslag till RAÄ att miljön skulle få riksintressestatus vid kommande revidering av urvalet.

Ett tjugotal av de kulturhistoriskt värdefulla byggnader som fått kulturmiljöbidrag ligger inom områden som är av *riksintresse för naturvården* eller naturreservat. Det gäller Öreälvens dalgång och fjällområdet. Det kan ses som exempel på samarbete mellan naturvården och kulturmiljövården.

Bidragen till den kategori som redovisas som *övriga former av skydd/intresse* har uppgått till 23% av totalbeloppet. Också denna kategori har i de allra flesta fall någon form av lagskydd eller intressemarkering. Här återfinns byggnader som skyddas i översiktsplaner eller detaljplaner eller är upptagna i kommunernas kulturmiljöprogram eller i museernas kulturhistoriska bebyggelseinventeringar. Ofta rör det sig om låga bidragsbelopp, närmast att betrakta som en uppmuntran. För denna kategori får bidraget täcka maximalt 50% av antikvariska överkostnader enligt förordningen.

Slutligen har en byggnad tillhörande kyrkliga miljöer och skyddade av 4 kap Kulturminneslagen beviljats bidrag via Länsstyrelsen: fiskarkapellet på Pite-Rönnskär (Sk kn).

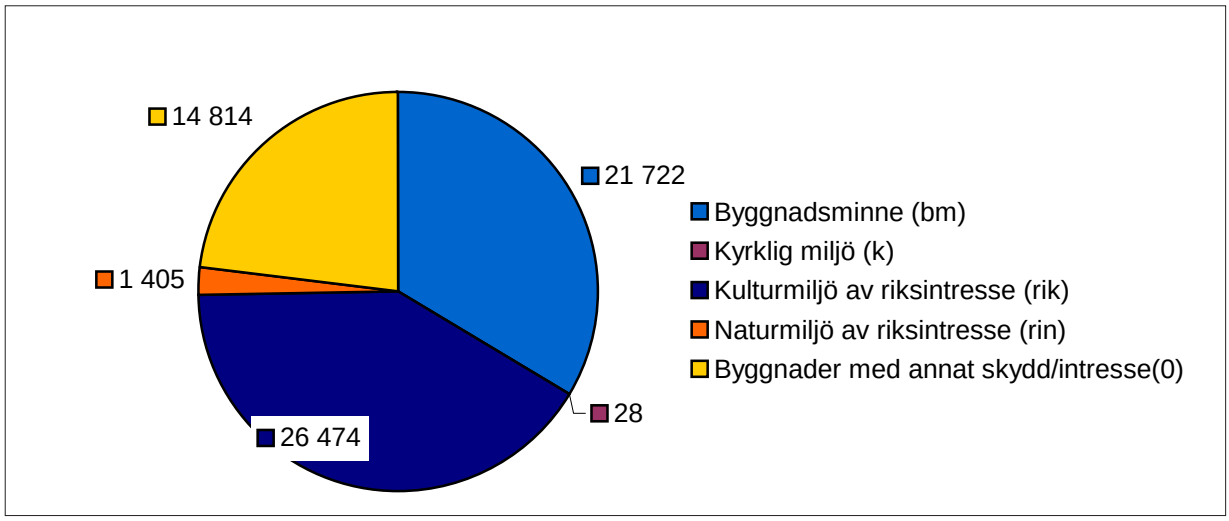

Diagram 6. Statsbidrag till byggnadsvård (totalt 64 601 kkr) – fördelning per form av skydd/intresse.

Byggnadsvårdsbidragets fördelning per ägarkategori

Såväl när det gäller antalet beviljade bidrag (50%), som andel av totalbeloppet (42,6%) ligger *privatägda fastigheter* i topp. Därtill bidrar att kyrkstäderna i Skellefteå, Ammarnäs och Fatmomakke, som varit stora byggnadsvårdsobjekt, hamnar i denna ägarkategori. De består av privatägda kammare/stugor/kåtor, även om en kyrkstadsstyrelse stått som formell huvudman i ansökan. Den agrara bebyggelsen i ladlandskap och i andra riksintressemiljöer är också i privat ägo.

Annars är det *stiftelser, hembygdsföreningar och andra ideella föreningar* som hör till de mest favoriserade ägarkategorierna (27% av antalet, 23% av totalbeloppet). Det hänger samman med att många stora kostnadskrävande byggnadsmiljöer (t.ex. bruksmiljöerna och andra industriminnen) förvaltas av stiftelser eller föreningar, som bildats just i syfte att iordningställa platsen och informera om dess historia. Bidragsförordningen ger också möjlighet att ge denna ägarkategori bidrag för antikvariska överkostnader. Denna ägarkategori har också haft goda möjligheter att få bidrag genom AMS och genom EU:s strukturfonder. Behovet av kulturmiljöbidrag har därför inte alltid varit så stort.

Ägare till fastigheter där det bedrivs någon kommersiell verksamhet ägs ofta av *privata bolag*. Denna ägarkategori har stått som bidragsmottagare för ca 10% av bidragsantalet, men bidragen har varit stora. Andelen av totalbeloppet är ca 15% för denna ägarkategori.

Ett nästan lika stort stöd har lämnats till kommuner och kommunala bolag. Det har många gånger rört sig om stora byggnadsvårdsobjekt av byggnadsminnesklass (t.ex. rådhuset i Umeå), där den största kostnaden tagits av fastighetsägaren.

I några få fall har statsbidrag utgått till byggnadsvårdsinsatser vid byggnader med statlig anknytning. Det har gällt t.ex. den nedlagda fyren på Pite-Rönnskär, som var beroende av akuta åtgärder, men där ägarförhållandena var under utredning. Några kulturhistoriskt värdefulla stenbroar har också

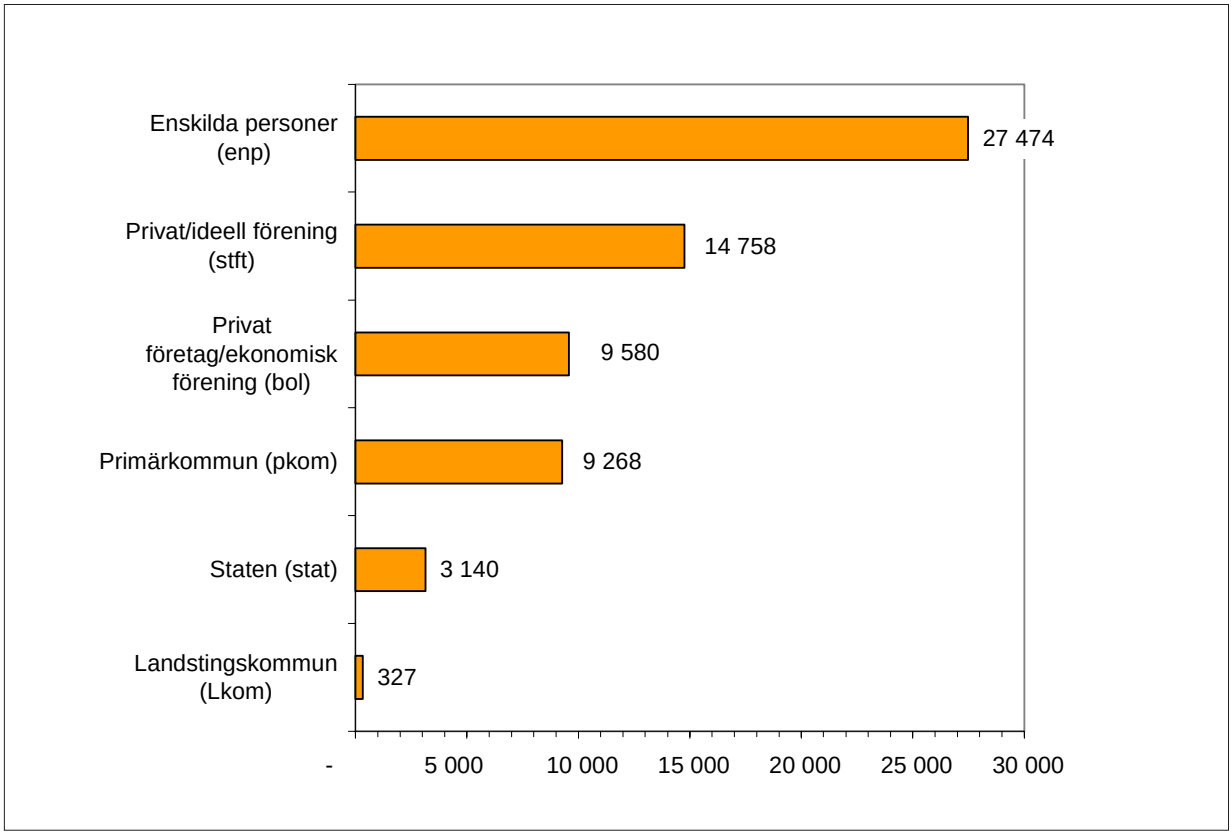

Diagram 7. Statsbidrag till byggnadsvård (totalt 64 546 709 kr) – fördelning per ägarkategori.

räddats genom att Vägverket fick ett statsbidrag för att täcka del av de kulturhistoriska överkostnaderna. Beloppen var obetydliga i förhållande till totalkostnaden för renoveringsåtgärderna.

Fördelningen av byggnadsvårdsbidrag påverkas ju av vilka ansökningar som lämnats in. Fastighetsägare till byggnadsminnen och hus i riksintressemiljöer har aktivt uppmuntrats att söka och har också fått bidrag till projektering och kostnadsberäkningar som ett första steg.

Sammanfattning

1. Jordbrukets överloppsbyggnader och industriminnena är bidragsmässigt gynnade kategorier. Kommunikationshistoriska minnesmärken, som broar, flottningsanläggningar och fyrar, är viktiga, men ofta kostsamma att rusta upp. Satsningen på samisk byggnadskultur slår igenom.
2. De största bidragsbeloppen sammanlagt har gått till byggnader i Umeå och Skellefteå kommuner och därefter till Vilhelmina och Nordmaling. Avgörande är tätheten av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer, som har anknytning till olika kapitel i länets historia.
3. Byggnadsminnen och byggnader i kulturmiljöer av riksintresse prioriterade. Även övriga bidragsobjekt i allmänhet skyddade genom kommunala planer.
4. Privata fastighetsägare är den till antalet största gruppen av fastighetsägare som fått statsbidrag till byggnadsvård; därefter kommer stiftelser och föreningar.

FÖRKORTNINGAR

Kommuner

Bj	Bjurholm
Do	Dorotea
Ly	Lycksele
Ma	Malå
Nd	Nordmaling
Ns	Norsjö
Ro	Robertsfors
Sk	Skellefteå
So	Sorsele
St	Storuman
Um	Umeå
Vil	Vilhelmina
Vin	Vindeln
Vä	Vännäs
Ås	Åsele

Övriga organisationer

Lst	Länsstyrelsen i Västerbottens län
RAÄ	Riksantikvarieämbetet
SM	Skellefteå museum
Vbm	Västerbottens museum

Källförteckning

Byggnadsvård med bidrag och lån. 1983. Riksantikvarieämbetet.

Eriksson, Karin 1991. *Byggnadsvård i Västerbottens län*. Tidskriften Kulturmiljövård 1991:5-5. Temanummer om kulturmiljövårdens finansiering.

Karlsson, Anders 1999. *En bit Västerbotten. En guide till länets sevärda natur och kultur.* [även i finsk, tysk och engelsk utgåva].

Robertsson, Stig 2002. *Fem pelare - en vägledning till god byggnadsvård.* Riksantikvarieämbetet.

Skogsbruk & fornminnen. Information om bestämmelser kring fornlämningar och andra kulturminnen i skogen. Länsstyrelsen i Västerbottens län, Kulturmiljöenheten.

Sundin, Bo (red.) 1994. *Västerbotten genom tiderna*. Acta Bothniensia 14. Umeå.

Sevärt i Västerbottens län. Ett utvecklingsprojekt för natur- och kulturturism 1993-1999. Slutrapport. Länsstyrelsen i Västerbotten.

Sandström, Christina & Ingmar Holmström 1972. *Underhåll av gamla hus.* Stockholm.

Unnerbäck, Axel 2002. *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse.* Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Westerlund, Lars & Jansson, Seth 1987. *Industrier genom tiderna. En industrihistorisk inventering i Västerbottens län 1987.* Del I-II. [2.a utökade upplagan] Skellefteå 1987. Västerbottens industrimuseum.

Tidskriften Västerbotten, producerad av Västerbottens museum för Västerbottens läns hembygdsförbund. Valda temanummer.

Västerbotten 1974:4. Hus med historia i Umeå.

Västerbotten 1975:4. Värt att bevara i Västerbotten: en exempelsamling med anledning av europeiska byggnadsvårdsåret.

Västerbotten 1976:4. Hus med historia i Skellefteå.

Västerbotten 1981:4. Kulturminnesvården i Västerbotten.

Västerbotten 1983:2. Historisk arkeologi.

Västerbotten 1987:4. Sevärd kultur.

Västerbotten 1984:3/4 [nytryck 1997]. Västerbottnisk byggnadstradition.

Västerbotten 1987:2. Stadens bostäder – Umeå under 1900-talet.

Västerbotten 1988:1. Kyrkstadsliv.

Västerbotten 1989:1. Nyborg och Dalkarlså.

Västerbotten 1989:3/4. Geologiska sevärdheter.

Västerbotten 1991:3. Byggnadsminnen.

Västerbotten 1993:3. Spår efter 9000 år.

Västerbotten 1994:4. Sevärd natur.

Västerbotten 1996:3. Kulturspår i fjällen.

Västerbotten 1997:1. Odlingslandskapet.

Västerbotten 2001:4. Arkeologi i Västerbotten.

Småskriftserien *Sevärt i Västerbottens län*. Utgivare: Västerbottens läns hembygdsförbund.

1. Fatmomakke kyrkstad. 1994. (u.n)
2. Olofsfors Bruk. 1994. (Maria Olsson)
3. Västerbacken. 1995. (Maarit Ojaniemi)
4. Umeleden. 1995. (Rabbe Sjöberg)
5. Inlandsbanan. 1995. (Anders Karlsson)
6. Stadsvandringar i Umeå. 1995. (Ola Kjellgren)
7. Vägen Sju Älvar. 1995. (Maria Wikman)
8. Torvsjö kvarnar. 1996. (Iréne Gustavsson)
9. Blå Vägen. 1996. (Jeanette Joelsson)
10. Vindelälvsvägen. 1997. (Lillian Rathje)
11. Holmöns båtmuseum. 1998. (Åke Sandström)
12. Kulturum Ratan. (u.n.)
13. Bjuröklubb. 1999. (Bertil Bonns)
14. Finnforsens kraftstation. 1999. (Signe Rudbeck)
15. Rismyrliden. 1999. (Siw Andersson)
16. Guldriket. 1999. (Lage Johansson)
17. Stöttingfjäll. 1999. (Iréne Gustavsson)
18. Norrbyskär. 1999. (Mats Glantz)
19. Stadsvandringar i Lycksele. 1999. (Irené Gustavsson)
20. Tallbergsbroarna.
21. Bruksleden. 2003.

Förteckning över verksamheter och fastigheter som beviljats bidrag jämte bidragsbelopp

Kn	*Objekt*	*S:a statsbidrag*	*Antal beslut*	*Period*
AC	Antikvarisk medverkan	3871935	21	1982/83-2001
AC	Antikvarisk medverkan, fäbodar	274371	3	1998-2000
AC	Antikvarisk medverkan, samiska miljöer	301385	3	1998-2000
AC	Byggnadsvård, BIR-projektet, administration	770000	2	1994/95-1995/96
AC	Byggnadsvård, EU-projekt - inlandet o kusten	1031000	2	2001
AC	Byggnadsvård, material, näver	122000	3	1998-2001
AC	Byggnadsvård, Vindelådalen Ly, Vin, So, et 1-2	430000	1	1990/91
AC	Dokumentation, dendrokronologi	30000	1	1999
AC	Dokumentation, interiörmåleri, et 1-3	247250	3	1997-1999
AC	Dokumentation, kyrkliga inventarier (prov)	58595		1995/96
AC	Dokumentation, Länets Industri-historiska arv	290000	2	2000-2001
AC	Dokumentation, riksintressemiljöer flygfoto	9915	1	1995/96
AC	Dokumentation, samiska kulturarvet mm	347034	4	1998-2001
AC	Info, ”Hålla hus” utställning	50000	1	2000
AC	Info, ”Spår”, läromedel kulturmiljö	138000	2	1995/96-2001
AC	Info, kulturmiljöer olika	56713	2	1993/94-1999
AC	Info, Kulturmiljövård i AC 25 år	150000	1	2000
AC	Info, kulturmiljövård i tidskriften Västerbotten	5000	1	2000
AC	Info, kyrkor i tidskriften Västerbotten	53200	2	1993/94-1998
AC	Info, projektet Sevärt i Västerbottens län, administr.	148779	5	1994/95-2000
AC	Kurs, byggnadsvård, temadagar	10000	1	2001
AC	Kurs, renovering av dörrar o fönster (BIR)	65000	1	1994/95

AC	Kurs, samisk byggnadvård	35000	1	1998
AC	Projektering	495115	11	1982/83-1991/92
AC	Projektering, samisk byggnadskultur	42185	1	1998
AC	Utredning om kyrkstäder i Ö Norrland	115000	1	2000
AC	Flera kner: Stöttingfjället, byggnadsvård, info (Sevärt)	485000	4	1993/94-1997
AC	Flera kner: Bruksleden, infoprogram (Sevärt)	28578	2	1994/95-1997
AC	Flera kner: Guldriket, linbanan kulturspår	187500	2	1991/92-1998
AC	Flera kner: Vindelälvsvägen, info (Sevärt)	44000	1	1994/95
AC	Övrigt	6397	1	1993/94

Bjurholms kn

Bj	Bjurholm, Torpet 4, tak	42000	1	1998

Dorotea kn

Do	Bellvik 1:40, fäbodar	209556	1	1998
Do	Borga 1:1, Jon-Anders sameviste	140000	1	1999
Do	Borgafjäll, Lappvallen/Storvik, samevisten (BIR)	400000	1	1994/95
Do	Borgafjäll, samevisten (BIR)	70000	1	1995/96
Do	Bredsele 2:43, Bredselebodarna	218684	1	2000
Do	Laiksjö 1:129, ladugården	5000	2	1991/92-92/93
Do	Laiksjö by, et 1-2 (BIR)	149650	3	1993/94-1995/96
Do	Lill-Månkesvallen, stugan, tak	20000	1	2001
Do	Risbäck 1:25, Prästkammaren, tak	25000	1	1999

Lycksele kn

Ly	Bjurträsk 1:20, gård, bakugn	10000	1	1993/94
Ly	Bjurträsk 1:4, manbyggnad, tak	12000	1	1993/94
Ly	Fäboliden 1:37, äldre manbyggnad, exteriör	9000	1	1993/94
Ly	Fäboliden 1:41, äldre manbyggnad, loge, tak, exteriör	39000	1	1993/94
Ly	Gäddträsk 1:25, bagarstuga	25000	1	1995/96
Ly	Karonsbo 1:1, bagarstuga	5000	1	1990/91
Ly	Kattisavan samf, fäbodar	25000	1	1997

Ly	Knaften 2:20, smedja	12500	1	1997
Ly	Kristineberg 1:209, Huldtingården, tak	40000	1	1997
Ly	Lycksele centrum, kulturminnen info, skrift (Sevärt)	20000	1	1998
Ly	Lycksele centrum, info, skyltar	42500	1	2001
Ly	Lycksele, Stadshuset 8, hus vid Storgatan, rekonstruktion	100000	1	1997
Ly	Norrbäck 1:3, loge	50000	1	1993/94
Ly	Nyby 1:29, ladugård	55000	1	1999
Ly	Nydala 1:6, bostadshuset	30000	1	2001
Ly	Rusksele 1:22, ladugård	20000	1	1998
Ly	Vindelådalen, överloppshus, et 2 -5 (BIR)	945306		1993/94-1995/96
Ly	Åttonträsk 4:2, Västermyrriset, ladugård, tak	30000	1	1994/95
Ly	Örträsk 12:1, kyrkans jordkällare	14000	1	1995/96

Malå kn

Ma	Adak, Nylund 1:45, Sagabiografen	110000	1	1998
Ma	Koppsele, sameviste	59593	1	2000
Ma	Ljungby 1:3, samiskt härbre	7250	1	1999
Ma	Malådalen, Setsele, sameviste	140000	1	1993/94
Ma	Mörttjärn 1:21, samiskt härbre	12000	1	1993/94
Ma	Sundtjärn, samisk stockhage, proj, et 1	169000	2	1998-2000

Nordmalings kn

Nd	Gräsmyr 4:15, manbyggnad, tak	10000	1	1993/94
Nd	Hummelholm 2:16, bönhus, tak	10000	1	1994/95
Nd	Hummelholm 6:8, skolhuset, et 1-2	12897	2	1990/91-1994/95
Nd	Hyngelsböle, träbro	100000	1	1994/95
Nd	Håknäs 7:3, kvarnen, proj	52500	2	1997-98
Nd	Håknäs, hängbro av trä	151500	1	1993/94
Nd	Håknäsbacken, Håknäs 7:12, herrgården, uthus, ta	166000	2	1993/94-2000
Nd	Järnäs 6:9, manbyggnad, äldre, exteriör	200000	1	1998
Nd	Levar 3:62, bagarstuga, fd båtsmanstorp	6000	1	1986/87
Nd	Levar 4:19, Levar hotell, blindskorstenar, veranda	155999	6	1981/82-95/96

Nd	Lögdeå 2:52, Åbergsgården	46450	1	1997
Nd	Nyåker 2:46, fd Tingshuset, fasadmålning	15000	1	1992/93
Nd	Olofsfors bruk, olika byggnader, proj, information	2842802	25	1981/82-2001
Nd	Olofsfors, Mo 1:18, lärarbostad, dörr	8000	1	1993/94
Nd	Olofsfors, Olofsfors 1:22, torrdass	70000	2	2000
Nd	Olofsfors, Olofsfors 1:24, uthus	4000	1	1998
Nd	Tallbergsbroarna, info	125000	1	2000
Nd	Öre 1:15, kakelugnar	55000	1	1999
Nd	Öre, Adolfshem 1:2, bagarstuga	20000	1	1995/96

Norsjö kn

Ns	Bastutjärn 1:27, Dahlbergsgården, olika byggnader	771000	6	1992/93-2000
Ns	Bastuträsk by, Bastuträsk 1:5, gästgiveriet	70000	1	1997
Ns	Bastuträsk smh, Bastuträsk 53:1, vattentorn SJ	33600	1	1994/95
Ns	Bastuträsk smh, Hunden 1, gästgiveriet	35000	1	1994/95
Ns	Bastuträsk smh, Skolan 1, Gamla folkskolan, et 1-2	110000	2	1991/92-1994/95
Ns	Granliden 1:32, rundloge	25000	1	1998
Ns	Krp Vidmarken, Önusträskdammen	20000	1	1995/96
Ns	Kvammarnäs 1:9, rundlogen	55000	2	1992/93-1994/95

Robertsfors kn

Ro	Bygdeå kyrkstad, kyrkstuga	6000	1	1995/96
Ro	Bygdeå kyrkstad, Gamla häktet	10000	1	1990/91
Ro	Bygdeå, Skinnarbyn 5:12, Bygdeborg, olika hus	171882	5	1989/90-2001
Ro	Bygdeå, Skinnarbyn 6:29, Länsmans-gården, dörr	8000	1	1990/91
Ro	Dalkarlså 10:2, herrgården, olika hus	570000	5	1986/87-1998
Ro	Gumboda 12:21, rundloge	2000	1	1995/96
Ro	Kulturmiljöer i Robertsfors kn, info Kmv-program	10000	1	1995/96
Ro	Nyliden 1:5, storhässja, loge, bod	95010	1	1999
Ro	Ratan, Hamnmagasinet	183000	2	1981/82

Ro	Ratan, Gamla mareografen	10000	1	1991/92
Ro	Ratan, Ratahamn 1:3, bagarstuga	8000	1	1988/89
Ro	Ratan, Tullgården, renovering, info	497114	6	1982/83-1998
Ro	Ratan, Stensäter 1:29, Lillstugan	30000	2	1983/84-1984/85
Ro	Ratan, Stensäter 1:37, Granströmska gården, fönster	43000	2	1989/90-1992/93
Ro	Robertsfors bruk, ladugården, Tunneln, parken	375000	4	1993/94-1995/96
Ro	Robertsfors, Edfastmark 1:205, Keramikhuset	20000	1	1993/94
Ro	Robertsfors, Domherren 1, affär/bostad, tak	80000	1	1995/96
Ro	Robertsfors, Köpmannen 4, fasad	15000	1	1998
Ro	Robertsfors, Parken 7, missionskyrka, målning	30000	1	1993/94
Ro	Robertsfors, Uttern 1, fasad	10000	1	1992/93
Ro	Robertsfors, Edfastmark 7:34, Rotetorpet, et 1-3	139222	3	1999-2000
Ro	Sikeå 1:49 m m, folkskolehuset, tak, fasad	435750	3	1993/94-2000
Ro	Sikeåhamn 1:33, Stora magasinet	161650	3	1999-2000
Ro	Sikeåhamn, Edfastmark 7:1, kraftstation	20000	1	1994/95
Ro	Strandfors 3:15, manbyggnad, interiörmåleri, et 1-2	101288	2	1999
Ro	Ånäset, Domaren 1, Tingshuset	68000	1	1992/93
Ro	Ånäset, fd Nysätra kyrkstad, kyrkstallar	13000	1	1995/96
Ro	Ånäset, fd Nysätra kyrkstad, häkte	20000	1	1994/95
Ro	Åsjön 1:22, fd skolhus, interiör	30000	1	1997

Skellefteå kn

Sk	Bjuröklubb, info (Sevärt)	195632	3	1993/94-1997
Sk	Bodan 1:7, smedjan	3000	1	1995/96
Sk	Bureå 39:1, hamnmagasin	50000	1	1994/95
Sk	Bureå 39:58, Bureå herrgård	12000	1	2001
Sk	Bureå 7:40, Åbacka paviljong, ommålning, et 1-2	400000	2	1997-1998
Sk	Bureå 8:3, Strömsholm, kantverket	75000	1	1994/95
Sk	Bursiljum 1:20, Garveriet, interiören	85500	4	1989/90-1992/93

Sk	Burträsk 102:5, fd fotoateljé	191000	2	1997-2001
Sk	Bygdeträsket, rundlogar, et 1-5 (BIR)	1939116	5	1991/92-1998
Sk	Bygdsiljum, Siljesundet 4:1, båthus, kaj (BIR)	148940	3	1997-1999
Sk	Byske kyrkstad, program för renovering	11840	1	1999
Sk	Byske, Byske 1:105, bostadshus, exteriör	98199	2	2000-2001
Sk	Byske, Byske 7:3, affärshus	30000	1	1994/95
Sk	Byske 59:1, Ytterstfors herrgård, exteriör, stenkällare	51500	3	1988/89-1995/96
Sk	Byskeälven, Fällfors 4:23, flottningsmur	600000	1	1994/95
Sk	Bäck 7:19, Wagnstedts manbyggnad, et 1-2	94000	2	1995/96
Sk	Daglösten 4:2, rundloge	13200	1	1997
Sk	Degerbyn 5:3, Carltorp, exteriör	53000	2	1984/85-1993/94
Sk	Drängsmark samf, byasågen, ångsågen	388600	10	1986/87-99
Sk	Finnfors, Finnfors kraftverksmuseum, et 1, exteriör	550000	1	1982/83
Sk	Fjälbyn 10:4, äldre manbyggnaden	3000	1	1988/89
Sk	Frostkåge 13:16, manbyggnaden, kakelugn	5000	1	1995/96
Sk	Gummark 3:25, härbre	11000	1	1997
Sk	Gåsören 1:1 A, fyrhus	68000	1	1994/95
Sk	Hjoggböle 4:63, manbyggnad proj	2136	1	1984/85
Sk	Häbbersfors 1:34, gård	75000	1	1993/94
Sk	Innansjön 12:1, manbyggnaden	1000	1	1983/84
Sk	Innervik, Yttervik, ladlandskap, et 3	113000	1	1995/96
Sk	Jörn, järnvägsstationen	600000	1	1994/95
Sk	Kalvträsk 1:18, bagarstuga	36000	1	1998
Sk	Kalvträsk 2:24, kvarnen	96275	3	1994/95-2001
Sk	Klutmark 6:51, fönster, mm	175000	2	1994/95
Sk	Krångfors samf, Krångfors vattensåg	20000	1	1999
Sk	Kusmark 16:3, 16:15, Rijfska gården, båda husen	199402	7	1981/82-2000
Sk	Kvarnbyn 5:26, bostadshus, exteriören	80000	1	1995/96
Sk	Kåge, Storkåge 12:12, gård	30000	1	1995/96
Sk	Kåge, Storkåge 16:65, Kåge repslageri	20000	1	1999
Sk	Kåge, Storkåge 60:2, manbyggnad	50000	1	1998

Sk	Kåge, Storkåge 9:24, manbyggnad	50000	1	1994/95
Sk	Lund 5:15, Fredrikslund, proj	25000	1	1993/94
Sk	Lövlund 1:7, Gammelgården	3000	1	1991/92
Sk	Lövångers kyrkstad, olika stugor och stallar	1979854	12	1981/82-2000
Sk	Pite-Rönnskär, kapell	27741	1	1986/87
Sk	Pite-Rönnskär fyrtorn mm	1100000	2	1994/95-1995/96
Sk	Pite-Rönnskär, klockstapel, proj	5000	1	1994/95
Sk	Pite-Rönnskär, lotsstugan	57560	1	1997
Sk	Pite-Rönnskär samf, sjöbod	4000	1	1999
Sk	Pite-Rönnskär, stuga 27	35000	1	2000
Sk	Rismyrlid 1:1-1:2, Rismyrliden, olika hus, info	431000	6	1992/93
Sk	Skelleftehamn, stg 425A	2000	1	1985/86
Sk	Skellefteå kommun, agrara överloppshus	258552	1	1997
Sk	Skellefteå, Bonnstan, proj	50000	1	1981/82
Sk	Skellefteå, Bonnstan, markdränering	570000	1	1982/83
Sk	Skellefteå, Bonnstan, kyrkstadshus exteriörer	1447055	14	1982/83-2001
Sk	Skellefteå, Bonnstan, antikvarisk medverkan	22000	2	1998-2000
Sk	Skellefteå, Ekorren 4	150000	1	1983/84
Sk	Skellefteå, Falken 1	50000	1	1992/93
Sk	Skellefteå, Haren 4, proj	11059	11	1984/85
Sk	Skellefteå, Nyborgs majorsboställe	125000	1	1988/89
Sk	Skellefteå, Prästbordet 1:50, gårdshus	198000	1	1993/94
Sk	Skellefteå, Prästbordet 1:50, Lugnet	22000	1	1994/95
Sk	Skellefteå, Prästbordet 1:50, staket	25000	1	1995/96
Sk	Skellefteå, Stiftsgården, tak	30000	1	1981/82
Sk	Sunnanå 1:16, Klockargården	20000	1	1995/96
Sk	Sävenäs, Skelleftehamn 2:7, gamla gjuteriet	276000	1	1994/95
Sk	Sörböle 2:2, långlogen mfl hus	112000	3	1982/83-1995/96
Sk	Tjärn, ladlandskap, et 1-2	400000	2	1993/94
Sk	Villvattnet 4:14, rundloge, bod	38000	1	1995/96
Sk	Västanträsk 10:11, rundloge	66471	1	1999
Sk	Yttervik 1:15, långloge, fyrkantloge	40000	1	1995/96

Sk	Yttervik 8:1, sjöbodar, et 1-3	30000	3	1985/86-1986/87
Sk	Åbyn 4:36, gårdshuset	68000	1	2001
Sk	Önnesmark 5:7, rundloge	14250	1	1997
Sk	Önnesmark 7:3, lada	3000	11	1999
Sk	Örviken, Yttervik 5:20, disponentvillan	8000	1	1986/87
Sk	Örviken, fabrikskomplex, sulfitfabrik/ såghus	1000000	1	1990/91
Sk	Örviken, fabrikskomplex, projektering	160666		1993/94
Sk	Örviken, Yttervik 13:2, kontoret, tranformator mfl	520000	2	1993/94-1995/96
Sk	Örviken, Yttervik 13:5, kättingsmedja, exteriör	339000	3	1994/95-1995/96
Sk	Örviken, Yttervik 13.11, uthuslänga	490625	1	2000-2001
Sk	Örviken, Yttervik 13:18, arbetarbostad,	223000	2	1993/94-2000
Sk	Östanbäck 43:1, manbyggnad	30000	1	1994/95

Sorsele kn

So	Ammarnäs 2:10, hembygdsgården	45475	11	1997
So	Ammarnäs 2:11, lador	2000	1	2001
So	Ammarnäs 2:239, ladugården, tak	10000	1	2000
So	Ammarnäs 2:74, Ajtenjas et 3 (BIR)	152000	1	1999
So	Ammarnäs 2:74, Aitenjas, et 4	213881	1	2000
So	Ammarnäs, lada vid Potatisbacken	5455	1	1990/91
So	Ammarnäs kyrkstad, tak	239687	1	1998
So	Ammarnäs kyrkstad, markvård	20000	1	1998
So	Ammarnäs, lada vid Potatisbacken	5000	1	1988/89
So	Ammarnäs, Stabburet, njalla	5666	1	1985/86
So	Ammarnäs, Stabburet, sameviste	150000	1	1993/94
So	Ammarnäs-området, samiska visten mm	350000	1	1990/91
So	Bure 3:35, Buresjöns stationshus	30000	1	1993/94
So	Gillesnuole kapell	15000	1	1991/92
So	Gillesnuole kapellplats, kåtor, njalla	36000	1	1999
So	Nabbnäs 1:5, lagård, tak	25000	1	2000
So	Nuolpen 1, dokumentation	26910	1	1999
So	Olsberget 1:1, Zackrisbo	153700	2	1998-2000
So	Sandsjön 1:9, härbre	10000	1	1997

So	Sandsjön 2:13, härbre, loge	10000	1	1993/94
So	Slikte sameviste	174000	1	2000
So	Sorsele stationshus, proj	174844	1	1993/94
So	Sorsele stationshus, Inlandsbanemuseet (Sevärt)	300000	1	1994/95
So	Vindelådalen, överloppshus, et 3-4 (BIR)	370000	3	1993/94-1995/96
So	Vindelälvsvägen, infoprogram	10000	1	1995/96

Storumans kn

St	Ankarsund 1:54, ladugård	10000	1	1992/93
St	Atostugan, samiskt viste, kåta m m	17402	1	1998
St	Björkvattsdalen, et 1-5 (BIR)	541000	5	1991/92-1995/96
St	Fräkenvik 1:13, lagård, exteriör	5000	1	1985/86
St	Gardsjönäs 1:15, Magasjöstugan	50000	1	1998
St	Gausjosjö, Sotsbäcken, sameviste, et 2	5528	1	1997
St	Giebna, Sara Doroteas ställe, stuga, lagård, lada	115408	1	2000
St	Gunnarn, Bastuträsk 5:49, gård	199220	3	1993/94-1994/95
St	Gunnarn, Bastuträsk 6:10, manbyggnad, exteriör	15000	1	1997
St	Hemavan, Björkfors 1:4, lada	5000	1	1986/87
St	Hemavan, Björkfors 1:4, manbyggnad	10000	1	1984/85
St	Hemavan, info	30000	1	1999
St	Laisholm-Björkfors, lador	90000	1	1999?
St	Luspholmen 1:8, fäbodar	45000	1	2000
St	Långnäs 1:7, Isak Larsson-fäboden	100000	1	1998
St	Långsjöby samf, Kvarnbäcken, kvarn	7000	1	1993/94
St	Pausele, skyltar	42175	1	1993/94
St	Skarvsjö 1:4, fäbodar Friden, et 1-2	194550	2	1999-2000
St	Skarvsjö 1:4, Jan-Larsfäboden, et 1	309455	1	1999
St	Tärnaby, Krö3:1, Samegården, kåtor, ajtte, m m	77300	1	2000
St	Tärnaby, Laxnäs 1:14, Tärna turiststation	576000	2	2001
St	Tärnaby, Nomadskolan, kåta, bod	24000	1	2000
St	Tärnaområdet, info (Sevärt)	250000	1	1994/95
St	Umasjö 1:10, Vedklabbshuset	15000	1	1986/87

St	Umasjö 1:73, Stenladugård	45000	2	1985/86-1986/87
St	Vefsenvattnet 1, Gränssjö, kåta, bod	43600	1	1999
St	Vojtjajaure, kyrkstuga	101211	1	1999
St	Väretsfjället, samiskt viste	79106	1	1998
St	Ängesdal 1:2, fäbodstuga	81475	2	1986/87-2000
St	Övre Björknäs1:2, Valles stuga	122000	1	1998

Umeå kn

Um	Backen 3:50, Angården, proj, ombyggnad	2789459	7	1993/94-1997
Um	Baggböle 2:6, manbyggnad, exteriör	41000	1	1995/96
Um	Baggböle 3:30, herrgården, målningsprogram	1700	1	1987/88
Um	Baggböle 3:30, herrgården, ant medverkan vid målning	2930	1	1989/90
Um	Baggböle 3:30, herrgården	50000	1	1999
Um	Bobäck 1:2, skvaltkvarn	5000	1	2000
Um	Brattby 2:26, bagarstuga	12000	1	1991/92
Um	Brattby 4:41, ladugård	4000	1	1995/96
Um	Bölegård 5, Böle boställe, markvård, byggnadsvård	100000	1	1993/94
Um	Ersmark 5:16, veranda m m	50000	1	2001
Um	Ersmark 8:19, bagarstuga	148383	1	2000
Um	Hissjö 15:2, manbyggnad, lagård	30000	1	1997
Um	Holmsund, Jungmannen 11, gårdshus, bostadshus	130000	2	1993/94-1994/95
Um	Holmsund, Kyrkskolan, proj	40000	1	1993/94
Um	Holmsund, Kyrkskolan, gymnastikhuset, exteriör	300000	1	1994/95
Um	Holmsund, Kyrkskolan, tak, exteriör	350000	1	1995/96
Um	Holmsund, Loke 1, affärshus	200000	1	1994/95
Um	Holmsund, Västerbacken, kasern 114, proj, renov, info	1133313	9	1982/83-1994/95
Um	Holmön 3:4, Ol Olsgården, manbyggnad, et 1-2	110846	2	1997-1998
Um	Holmön 5:12, Lundins gård, exteriör	423176	3	1990/91
Um	Holmöns båtmuseum/besökscentrum, infobyggnad,	492000	6	1993/94-1999

Um	Holmön, fiskebastur, et 1-2 (BIR)	350000	2	1994/95-1995/96
Um	Hörnefors bruk, Brukskyrkan, magasin, statarlänga	997782	12	1981/82-1995/96
Um	Hörnefors industrimuseum	40000	1	1993/94
Um	Hössjö 9:11, skvaltkvarn, et 1	14500	1	1999
Um	Johannisfors, stenbro	50000	1	1988/89
Um	Klabböle, rökhus för nätting	7207	1	1986/87
Um	Kvarnsvedjan 2:15, manbyggnad, exteriör	66400	3	1998-2000
Um	Kåddis 4:6, ladugården	70000	1	1995/96
Um	Kåddis 5:3, manbyggnad	6000	1	1993/94
Um	Norrbyskär, bostadshus 21 och 22, målning	12000	1	1989/90
Um	Norrbyskär, hyveljärn för lister	5000	1	1992/93
Um	Norrbyskär, lärarbostaden	25000	1	1992/93
Um	Norrbyskär, Maskinhuset, renovering exteriör, interör	640000	6	1987/88-1995/96
Um	Norrbyskär, Maskinhuset/miljön - info, Kulturum (Sevärt)	400000	3	1995/96-1998
Um	Norrbyskär, Norrbyn 4:123, ångbåtskaj	183000	2	1999
Um	Norrbyskär, Norrbyn 4:133, herrgården, stallängan	90000	2	1994/95-1997
Um	Norrbyskär, Norrbyn 4:143, timmerhäst instängsling	2250	1	1999
Um	Norrbyskär, Norrbyn 4:20, Kägelbanan, brunn	135000	3	1985/86-1995/96
Um	Norrbyskär, Norrbyn 4:30, bostadshus	10000	1	1995/96
Um	Norrbyskär, Norrbyn 4:43, kyrkskolan, tak mm	148000	2	1994/95-1998
Um	Norrbyskär, Program för renovering av kyrkans hus	20000	1	1988/89
Um	Norrbyskär, Utveckl av kulturmiljön (EU-projekt) i	100000	1	2001
Um	Norrfors 6:23, herrgården	80000	2	1988/89-1991/92
Um	Pålböle, stenbro	6000	1	1986/87
Um	Röbäcksslätten, lador målning	2500	1	1992/93
Um	Skeppsvik, stenbro	310000	2	1988/89-1994/95
Um	Stora Fjäderägg, info	30000	1	1999

Um	Stöckeby, Bubäckens kvarn, proj	39270	1	1993/94
Um	Sävar 3:37, Bruksherrgården, målning	37500	1	2000
Um	Sävar 3:87, Änkestugan på Bruksbacken, interiör	25000	1	1998
Um	Sävarån, stenmur vid Krokbäcksfallet	179855	1	1998
Um	Sörfors 5:13, dubbelbod	2000	1	1984/85
Um	Tjälamark 3:19, Kulla vattenverk	70000	1	1995/96
Um	Umeleden, info (Sevärt)	10000	1	1994/95
Um	Umeå, Info om centrum, skrift (Sevärt)	35000	1	1994/95
Um	Umeå, Info kulturmiljöer, skyltar	49340	1	1999
Um	Umeå, Brage 5, Elsa Wikners	40000	1	1999
Um	Umeå, Bölegård 5, Böle boställe	3022	1	1992/93
Um	Umeå, Domherren 9, exteriörmålning	40000	1	2001
Um	Umeå, Färgaren 1, affärs/bostadshus, tak, måln, bankvalv	314800	4	1993/94-2001
Um	Umeå, Gefion 1, affärs/bostadshus, målning	45000	1	1998
Um	Umeå, Heimdal 5, Stenmur	560000	1	1994/95
Um	Umeå, Hugin 1, Fd folkskoleseminariet,	350000	2	2000-2001
Um	Umeå, Hugin 2, Husliga seminariet	97000	1	1998
Um	Umeå, Härmod 1, Moritzska gården, antikv medv, målning	58500	3	1983/84-1991/92
Um	Umeå, Härmod 9, Scharinska villan, tak, fasad, int. målning	536000	5	1990/91-2000
Um	Umeå, Höder 7, affär	24000	2	1995/96
Um	Umeå, Höder 7, fd Riksbanken	1056234	2	1998-1999
Um	Umeå, Höder 7, hus E (Monark)	265000	2	1997
Um	Umeå, Matrosen 8, bostadshus, målning	65000	1	1994/95
Um	Umeå, Njord 4, bostadshus	20000	1	1995/96
Um	Umeå, Ripan 3, Peterson-Berger-gården, ext, int	139652	3	1990/91-1993/94
Um	Umeå, Rådhuset, Program för stenkonservering	19457	2	1986/87-1987/88
Um	Umeå, Rådhuset, fördyringar vid ombyggnad	1550000	1	1995/96
Um	Umeå, Rådhuset, rekonstruktion av målningar	60000	1	1997
Um	Umeå, Sandåkern, Gamla lasarettet, dok	6874	1	1993/94

Um	Umeå, Slöjdaren 1, Slöjdskolan, exteriör	134582	4	1989/90-1990/91
Um	Umeå, Slöjdaren 2, antikvarisk medverkan	1000	1	1991/92
Um	Umeå, Slöjdaren 2, målning	18300	1	2001
Um	Umeå, Sparven 1, bostadshus, exteriör	50000	1	1994/95
Um	Umeå, stg 45C, stolpbod	8000	1	1989/90
Um	Umeå, Stormen, Hamnmagasin, proj	40000	1	1993/94
Um	Umeå, Tyr 1, Ringstrandska villan, program, målni	69911	4	1982/83-1992/93
Um	Umeå, Tyr 8, KVD-villan	70000	1	1998
Um	Umeå, Uller 8, staket	4400	1	2000
Um	Umeå, Vidar 4 B, fönster	4000	1	1988/89
Um	Umeå, Vikingen 2, Smörasken, fasad	100000	1	1993/94
Um	Umeå, Ymer 2, Frälsningsarmén, ombyggnad	823359	4	1998-2000
Um	Umeå, Ägir 12, Hantverkshuset, exteriören	38000	2	1984/85-1995/96
Um	Umeå, Ägir 7, Handelsbanken, stenkonservering.	500000	1	1994/95
Um	Umeå, Ägir 7, Handelsbanken	40000	1	2000
Um	Umeå, Ägir 9, Gamla Elverket, fasaddetaljer	165000	1	1997

Vilhelmina kn

Vil	Aunerejaure sameviste, kåta, bod, gethus	139765	1	2000
Vil	Brattås, fd fjällägenhet	59024	1	2000
Vil	Brattås, fd fjällägenhet, stuga, lada	245073	1	2001
Vil	Bäsksele 1:31, bagarstuga	22400	1	1994/95
Vil	Bäsksele 1:4, bagarstuga	60000	1	2000
Vil	Bäsksele by, skolhuset mm et 1-2b (BIR)	465000	3	1993/94-1995/96
Vil	Fatmomakke kyrkstad, kåtor mm	145000	3	1983/84-1992/93
Vil	Fatmomakke kyrkstad, stuga 27 Kulturum , info (BIR)	231561	3	1993/94
Vil	Grytsjö 1:2, Östra Marssjön, fäbod	213284	2	1998-1999
Vil	Kittelfjäll, Klitvallens sameviste, kåtor, bodar	194187	1	1998
Vil	Kittelfjäll, ladlandskapet	514890	2	1982/83-1993/94
Vil	Klimpfjäll 1:73, Oräddska gården (Norgefarargården)	276750	1	1981/82

Vil	Remdalen samevisten (BIR)	305000	1	1994/95
Vil	Risträsk samf, skolhuset (BIR)	121200	2	1993/94-2000
Vil	Risträsk 1:3, manbyggnad, et 1-2	206920	2	1997-98
Vil	Risträsk 1:7, 1:10, 2:7, lador, lagård	103530	1	1998
Vil	Risträsk 2:13	4200	1	1988/89
Vil	Risträsk 4:1, 4:2, 2:5, lador	98722	1	2000
Vil	Siksjö 1:17, manbyggnad, bagarstuga, loge	90000	1	1998
Vil	Silisjaure, sameviste	148927	2	1997-98
Vil	Strömnäs 1:43, bagarstuga, exteriör	10000	1	1993/94
Vil	Strömsnäs 1:45, manbyggnaden, et 1-2	30000	2	1990/91-1991/92
Vil	Tjatjalia, klabbgärda	16270	1	2001
Vil	Vielmesmakke sameviste	61052	1	2000
Vil	Vilhelmina smh, Kommunen 1:1, Sockenstugan	150000	1	1999
Vil	Vilhelmina smh, Solgården 4	50000	1	2000
Vil	Vilhelmina smh, Volgsjöberg, jägmästarvilla	80000	1	1998

Vindelns kn

Vin	Bjursele 1:2, stöd av storhässja	6000	1	1990/91
Vin	Bjursele 1:6, äldre manbyggnad, interiör	6000	1	1993/94
Vin	Bjursele by, byggnadsvård 6 hus	81600	1	1998
Vin	Bäck 1:8, bagarstuga, exteriör	20000	1	1997
Vin	Ekorrträsk 1:18, Gamla gästgiveriet, målning, tak m	31416	4	1988/89-1999
Vin	Granön 8:8, 5:12 härbre	10000	1	1997
Vin	Hällnäs järnvägsstation, exteriör, väntsal	200000	1	1994/95
Vin	Risliden 1:16, äldre manbyggnad, interiör	15000	1	1993/94
Vin	Storsandsjön 2:19, ladugården	80000	1	1995/96
Vin	Tegsnäset 15:1, härbre	20796	1	1991/92
Vin	Tegsnäset, dendrokronologisk datering fyra härbren	19875	1	2000
Vin	Vindeln, Degerfors 6:6, Kvarnen	155000	3	1989/90-1995/96
Vin	Vindeln, Degerfors 1:14, Åströmska gården, veranda	238000	5	1987/88-1993/94

Vin	Vindeln, Degerfors 4:92, Holms gård, målning, staket	20000	1	1992/93
Vin	Vindeln, Degerfors 4:60, manbyggnad	50000	1	1995/96
Vin	Vindeln, Folkhögskolan, rektorsbostaden, et 1-3, ext., int.	326543	3	1997-2000
Vin	Vindeln, Löjtnanten 1, Forsströmska gården, kakelugnar	40000	1	1997
Vin	Vindeln, Löjtnanten 1, Forsströmska, byggn vårdskurs	400000	1	1995/96
Vin	Vindelådalen, överloppshus, et 1-4 (BIR)	1208000	5	1993/94-1995/96
Vin	Vindelälven, Renforsen, stenmur (BIR)	300245	1	1994/95
Vin	Åmsele 2:84, Åmsele nedre kraftstation	50000	1	1999
Vin	Åmsele, Barnmorskehuset, infoprogram	64806	2	1994/95
Vin	Överrödå 2:5, hängrännor	5080	1	1983/84
Vin	Överrödå, Rödå 1:5, äldre manbyggnad, exteriör	80000	1	1993/94

Vännäs kn

Vä	Nyåker 1:21, bagarstuga	9000	1	1993/94
Vä	Selet 1:28, manbyggnad, exteriören (BIR)	190000	1	1995/96
Vä	Selet, hängbro över Vindelälven, projektering	25438	1	1992/93
Vä	Selet, hängbro över Vindelälven (BIR)	250000	1	1993/94
Vä	Vännfors 15:8, bagarstuga	1000	1	1983/84
Vä	Vännfors, stenkista i älven	5000	1	1989/90
Vä	Vännäs järnvägshotell, målning	200000	1	1994/95
Vä	Vännäs läger, Fridhem, olika hus, ext	751000	8	1981/82-1997
Vä	Vännäs läger, Kommunens hus	282106	4	1981/821993/94

Åsele kn

Ås	Borgen samf, fäbodar, et 1-2	569761	2	2000-2001
Ås	Borgsjö 2:2, storhässja	24970	1	2001
Ås	Holmstrand, Gafsele 5:43, Per Albin-torp, et 1-2	62000	2	1999-2000
Ås	Storsjö :2, Västra Storsjö, gårdsgrupp, projektering	1280	1	1982/83
Ås	Tallsjö 6:8, Gamla lanthandeln, et 1-5 ext, int	671234	4	1998-2001

Ås	Torvsjö kvarnar, renovering av byggnaderna	288300	4	1991/92-2001
Ås	Torvsjö kvarnar, Kulturum, info i miljön (Sevärt)	350000	2	1994/95
Ås	Torvsjö kvarnar, Info (EU-projekt)	150000	1	2001
Ås	Torvsjö 1:15, skolhuset	66000	1	1994/95
Ås	Åsele 1:40, Norellska torpet	10000	1	1995/96
Ås	Åsele, Bryggaren 1, Gamla bryggeriet	146000	2	1989/90-1995/96
Ås	Åsele, Falken 12, Elimkapellet	7000	1	2001
Ås	Åsele, Gäddan 1, Länsmansgården, kakelugn, takm	14000	2	1985/86-1986/87
Ås	Älgsjöås 1:40, manbyggnad, ext, int	182000	3	1993/94-1998
	Summa bidrag:	74035583		
	Avstämning	-2919	2	1993/94-94/95
	Totalt bidragsbelopp:	74032664		

Anmärkning: Bidragsbeloppen inte omräknade efter kostnadsindex.

BILAGA 2:1

Förteckning över kulturmiljöinventeringar

Länsstyrelsen. Västerbottens län. Meddelande

Olofsfors brukssamhälle. Länsstyrelsen i Västerbottens län, Meddelande nr 2, 1979.

Robertsfors bruk. Länsstyrelsen i Västerbottens län, Meddelande nr 5, 1979.

Kulturhistoriska miljöer av riks- och länsintresse i Västerbottens län. . Länsstyrelsen i Västerbottens län, Meddelande nr 17, 1980.

Ammarnäs. Kulturhistorisk inventering. Länsstyrelsen i Västerbottens län, Meddelande nr 4, 1982.

Kulturhistoriska miljöer vid Vindelälven. Länsstyrelsen i Västerbottens län, Meddelande nr 6, 1983.

Norrbyskär. Kulturhistorisk utredning. Länsstyrelsen i Västerbottens län, Meddelande nr 3, 1984.

Västerbotten genom tiderna. Del 1. *Kulturmiljöer av riksintresse i Västerbottens län*. Länsstyrelsen i Västerbottens län, Meddelande nr 2, 1991.

Kulturturism i Västerbottens län. Strukturplan för Kulturum och andra kulturturistiska informationsinsatser. [2:a upplagan med tillägg om länets sevärda natur]. Länsstyrelsen i Västerbottens län, Meddelande nr 1, 1992.

Det värdefulla odlingslandskapet. Program för bevarande av natur- och kulturvärden. Länsstyrelsen i Västerbottens län, Meddelande nr 2, 1993.

Broar i Västerbottens län – en kulturhistorisk inventering. Länsstyrelsen i Västerbottens län, Meddelande nr 13, 1995.

Fornvårdsprogram för Västerbotten. Länsstyrelsen i Västerbottens län, Meddelande nr 1, 1999.

Vårt odlade landskap. Länsstyrelsen i Västerbottens län, Meddelande nr 10, 1996.

Värdefulla vägmiljöer i Norrbottens och Västerbottens län. Länsstyrelsen. Västerbottens län. Meddelande 2, 2001. [Länsstyrelsen i Norrbottens län. Rapportserie 1/2001. Vägverket. Publikationer nr 2001:22].

Bevarande av samiska miljöer i Västerbottens län. Länsstyrelsen i Västerbottens län, Meddelande nr 4, 2002.

Ratan - en kulturmiljö av riksintresse. (in press)

Kulturhistoriska undersökningar i Västerbottens län, utförda av Västerbottens museum

Kulturhistorisk beskrivning av bebyggelsen i Umeå centrala del. Inventering och bevarandeförslag. 1974.

Kulturhistorisk beskrivning av bebyggelsen i Åsele, Dorotea och Fredrika tätorter. Inventering och bevandeförslag. 1977.

Kulturhistorisk beskrivning av bebyggelsen i Bastuträsk, Malå och Norsjö tätorter. Inventering och bevarandeförslag. 1978.

Holmön och Obbola. Inventering och bevarandeförslag. 1981.

Tavelsjö. Inventering och bevarandeförslag. 1982.

Brattby, Gubböle, Norrfors, Sörfors och Svallet. Inventering och bevarandeförslag. 1982.

Röbäck och Täfteå. Inventering och bevarandeförslag. 1982.

Böle och Teg. Inventering och bevarandeförslag. 1983.

Holmsund. Inventering och bevarandeförslag. 1983.

Baggböle, Kåddis, Brännland, Klabböle. Inventering och bevarandeförslag. 1984.

Prästgårdar i Västerbottens län. Kulturhistorisk inventering. 1986.

Kulturminnesvårdsprogram för Lycksele kommun. 1987.

Våra kulturmiljöer. Program för kulturmiljövård i Vännäs kommun. 1994.

Våra kulturmiljöer. Program för kulturmiljövård i Sorsele kommun. 1996.

Våra kulturmiljöer. Program för kulturmiljövård i Nordmalings kommun. 1996.

Våra kulturmiljöer. Program för kulturmiljövård i Robertsfors kommun. 1996.

Fornminnesinventering och inventering av kulturlämningar i skoglig miljö i Västerbottens län, utförda av Västerbottens museum

Klang, Lennart & Pia Skålberg 1997a. *1996 års fornminnesinventering i Västerbottens län. Blaikfjällsområdet, Dorotea och Vilhelmina kommuner.* Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Klang, Lennart & Pia Skålberg 1997b. *1996 års fornminnesinventering i Västerbottens län. Tärnaområdet, Storumans och Vilhelmina kommuner.* Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Klang, Lennart & Lillian Rathje 1998. 1997 års fornminnesinventering i Västerbottens län. Dorotea, Storumans och Vilhelmina kommuner. *Fornminnesinventeringen Rapport* 1998:4. Riksantikvarieämbetet & Västerbottens museum.

Klang, Lennart *et al*. 2000. 1998 års fornminnesinventering i Västerbottens län. Sorsele, Storumans och Vilhelmina kommuner. *Fornminnesinven-teringen Rapport* 2000:4. Riksantikvarieämbetet & Västerbottens museum.

Klang, Lennart & Andreas Stångberg 2000. 1999 års fornminnesinventering i Västerbottens län. Sorsele, Storumans och Vilhelmina kommuner. *Fornminnesinventeringen Rapport* 1999:2. Riksantikvarieämbetet & Västerbottens museum.

Pettersson, Henning & Charlotta Sanell. *Skoglig kulturhistoria i Västerbottens län. Inventering av kulturlämningar i skoglig miljö 1997*. Skogsvårdsstyrelsen, Västerbottens län & Västerbottens museum.

Pettersson, Henning & Erik Sandén. *Skoglig kulturhistoria i Västerbottens län. Inventering av kulturlämningar i skoglig miljö 1998-99*. Skogsvårdsstyrelsen, Västerbottens län & Västerbottens museum.

Kulturhistorisk bebyggelseinventering i Skellefteå kommun, utförda av Skellefteå museum

1. *Bebyggelsen i Skellefteå centrum. Inventering och kulturhistorisk utvärdering av bebyggelsen i Skellefteå centrum 1974/75.* Skellefteå 1976.

2. *Bebyggelsen i Kåge och Ersmark 1976-77.* Skellefteå 1977.

3. *Bebyggelsen i Örviken 1977.* Skellefteå 1977.

4. *Bebyggelsen i Bureå 1977.* Skellefteå 1977.

5. *Bebyggelsen i Burträsk 1977.* Skellefteå 1977.

6. *Bebyggelsen i nedre Skelleftedalen 1978.* Skellefteå 1979.

7. *Bebyggelsen i Ljusvattnet 1978.* Skellefteå 1979.

8. *Bebyggelsen i Åbyn och Renholmen 1979.* Skellefteå 1979.

9. *Bebyggelsen runt Andersvattnet, Bygdeträsket och Göksjön 1979.* Skellefteå 1979.

10. *Bebyggelsen i Boliden 1979.* Skellefteå 1980.

11. *Bebyggelsen i övre Skelleftedalen 1980.* Skellefteå 1981.

12. *Bebyggelsen i Lövånger 1980.* Skellefteå 1981.

13. *Bebyggelsen i Byske, Ytterfors och Furögrund 1981-1982.* Skellefteå 1983.

14. *Bebyggelsen i Jörn och Österjörn 1983.* Skellefteå 1984.

15. *Bebyggelsen i Kåge och Ersmark 1976-1984.* Skellefteå 1984.

16. *Havsnära bebyggelse 1985.* Skellefteå 1988.

17. *Bebyggelsen i Norrböle och Älvsbacka 1987.* Skellefteå 1989.

18. *Bebyggelsen i Skelleftehamn 1987.* Skellefteå 1989.

19. *Bebyggelsen i Bureå 1989.* Reviderad upplaga. Skellefteå 1992.

20. *Bebyggelsen i Burträsk 1989.* Reviderad upplaga. Skellefteå 1992.

21. *Byar i Lövångers socken 1991.* Skellefteå 1993.

22. *Byar i Burträsk socken 1991.* Skellefteå 1993.

23. *Byar i Byske socken 1991.* Skellefteå 1993.

24. *Byar i Jörns socken 1991.* Skellefteå 1993.

25. *Byar i Bureå och Skellefteå socknar 1991.* Skellefteå 1993.

Förteckning över vårdade fornlämningar

Fornvårdsobjekten i kommunvis bokstavsordning

BJURHOLMS KOMMUN		Nr
Balklinten	Fångstgropssystem, tjärdal	120
Johannesbo	Bebyggelselämning	121
Näsland	Fångstgropssystem, tjärdalar	149

DOROTEA KOMMUN		
Stenbäck	Bebyggelselämning	124
Storviken	Samisk visteplats	123
Östra Ormsjön	Fångstgropssystem	122

LYCKSELE KOMMUN		
Gammplatsen	Husgrunder, ödekyrkogård, kyrkogrund	22
Karonsberg	Gammal landsväg	137
Lycksträsket	Fångstgropar, boplatsvallar	126
Knaften	Bebyggelselämningar	107
Korpberget	Hällmålningar	142
Pauliden	Fångstgropssystem, tjärdal	108
Rusksele	Fångstgropar, stenåldersboplats	109
Sikträskbäcken	Flottningsränna	110
Storholmen	Boplatsvallar	157
Vargå-Hedtjärnen	Samiska härdar	127
Vargålandet	Fångstgropar	152

MALÅ KOMMUN		
Koppsele	Samiskt viste, rengärda	103
Sundtjärnen	Timrad rengärda, samiska härdar	150
Västra Lainejaur	Bebyggelselämningar, fångstgropar, tjärdal	102

NORDMALINGS KOMMUN		
Hyngelsböle	Sågverkslämning	86
Håknäsbacken	Sågverkslämning	69
Laxforsen	Hällristningar	138
Långed	Batterivall	91
Långroudden	Tomtningar, labyrint, kompassros	128
Rösberget	Rösen, stensättningar	43
Stor-Gravaberget	Fångstgropar	83
Stridbäcken	Stenvalvsbro	141

NORSJÖ KOMMUN		
Arnberg	Hälsobrunn	76
Gumboda	Fångstgropar	104
Norsjövallen	Fångstgropar	105
Näset	Husgrunder, kyrkogrund	5
Rörträsk	Fångstgropar	106
Svanfors	Boplatsvallar, fångstgropar	156

ROBERTSFORS KOMMUN		
Gumboda hed	Exercisplats	1
Gumboda hed	Kokgropar	114
Holmsjöberget	Rösen, stensättningar	72
Mårtenfäboda	Bronsåldersboplats	153
Ratan	Vattenståndsmärke, krigsgravar	34
Ratan	Bebyggelselämningar, vattenståndsmärke, kompassros, labyrinter, tomtningar, gistvallar	115
Renmyran	Boplatsgropar, boplatsvallar	112
Sikeåberget	Rösen	77
Skäran	Rösen, stensättningar	113

SKELLEFTEÅ KOMMUN		
Alderholmen	Varvslämning	4
Blackhamn	Labyrint	
Bjuröklubb	Tomtningar, stensättningar	101
Bjurön	Kapellplats?, ”Jungfrugraven”	155
Boviken	Rösen	57
Bygdsiljum	Gruvlämning	2
Byskeberget	Rösen	63
Hedkammen	Rösen, stensättningar, fångstgropar	52
Klosterholmen	Bebyggelselämningar	38
Knöppelberget	Rösen, stensättningar	66
Lappslyet	Fångstgropar, härdar	65
Lappviken	Bebyggelselämning, härdar	129
Rösbacken	Rösen, stensättningar	37
Sjöheden	Rösen	54
Skåberget	Rösen, stensättningar	64
Tjärn	Stensättningar, fångstgropar, boplatsgropar	141
Åselet	Fångstgropar	130

SORSELE KOMMUN

Dalovardo	Stalotomter	131
Gargån	Flottningslämningar	132
Laisheden	Fångstgropar	59
Sandsjön	Boplatsvall	61
Sorsele	Fångstgropar	60
Tjulån	Fångstgropar	48
Överstjuktan	Fångstgropar	80

STORUMANS KOMMUN

Brandsfjället	Stalotomter, källargropar	136
Hemavan	Slipstenar	46
Laisbäck	Fångstgropar, stenålders-boplats, flottningsränna	133
Solberg	Fångstgropar	14
Stor-Tjikkträsket	Boplatsvallar	7
Tängvattendalen	Stalotomter	134
Tärnaby	Kyrkogrund, ödekyrkogårdar	90

UMEÅ KOMMUN

Backen	Krigsgravfält	119
Fisksjön	Rösen, stensättningar	30
Holmön	Ödekyrkogård	87
Holmön	Ödekyrkogård	88
Hörnefors	Brukslämning	49
Mariehem	Rösen, skärvstenshögar, kokgrop	41
Mjösjön	Rösen, stensättning, skeppssättning	39
Norrfors	Hällristningar	28
Rovan	Labyrint, gistvallar	
Röbäck	Rösen, stensättningar, kokgropar	29
Strömbäck	Brukslämning	27
Sävar	Sågverkslämning, brukslämning, stenvalvsbro	31
Sävarheden	Boplatsvall, fångstgropar, tjärdal	118
Västerdal	Fångstgropar, stenålders-boplatser	117
Åheden	Rösen	50

VILHELMINA KOMMUN

Bijelite	Visteplats	140
Dalsjöfors	Fångstgropar	84
Gråtanån	Fångstgropar, skärvstenshög, boplatsvall	17

VINDELNS KOMMUN

Ekorrsele	Fångstgropar, samiska härdar	111
Hednäs	Fångstgropar	58

VÄNNÄS KOMMUN

Penglund	Fångstgropar	144

ÅSELE KOMMUN

Baksjön	Fångstgropar	145
Storberget	Hällmålningar, fångstgropar	67
Torvsjöån	Boplatsvall	146
Åsele	Fångstgropar	85

BILAGA 4:1

Byggnadsminnen i Västerbottens län

	Objekt	Kommun
1	Majorbostället Nyborg	Skellefteå
2	Baggböle herrgård	Umeå
3	Tegsgården	Umeå
4	Ringstrandska villan	Umeå
5	Gamla Tingshuset	Vindeln
6	Torvsjö kvarnar	Åsele
7	Böle boställe	Umeå
8	Ripan 3	Umeå
9	Ripan 1	Umeå
10	Länsmansgården	Åsele
11	Färgaren 1	Umeå
12	Sparbankshuset	Umeå
13	Kusmark 16:3 (Rijfska gården)	Skellefteå
14	Hantverkshuset	Umeå
15	Slöjdaren 2	Umeå
16	F.d. Järnvägshotellet	Storuman
17	Gamla Tullmagasinet	Umeå
18	von Ahnska magasinet	Umeå
19	Gamla bankhuset (Smörasken)	Umeå
20	Långlogen, Sörböle	Skellefteå
21	Scharinska villan och den s.k. trädgårdsmästarbostaden	Umeå
22	Rådhuset	Umeå
23	Gården Västra Storsjö	Åsele
24	Oräddska gården (Norgefarargården)	Vilhelmina
25	Handelsbanken	Umeå
26	Gamla folkskolan	Lycksele
27	Vännäs läger, Missions- och Fridhem	Vännäs
28	Markstedska gården	Skellefteå
29	Rundloge med kornbod, Kvammarnäs	Norsjö
30	Östra och västra gathusen (Haren 9)	Skellefteå
31	Fem byggnader på Vännäs läger	Vännäs
32	Gamla lasarettet, träpaviljongen och stenpaviljongen	Umeå

	Objekt	Kommun
33	Skellefteå kyrkstad	Skellefteå
34	Finnforsens gamla kraftstation	Skellefteå
35	Södra gathuset (Ekorren 4)	Skellefteå
36	Brukskyrkan, arbetarbostaden och bruksmagasinet i Hörnefors	Umeå
37	Angården	Umeå
38	Norrfors herrgård	Umeå
39	F.d. arbetarbostad nr 114 på Västerbacken, Holmsund	Umeå
40	Kägelbanan på Norrbyskär	Umeå
41	Domherren 9	Umeå
42	Drängsmarks vatten- och ångsåg	Skellefteå
43	Huvudbyggnaden, flygeln med den gamla lanthandeln samt lusthuset vid Dalkarlså herrgård	Robertsfors
44	Moritzka gården	Umeå
45	Byske kyrkstad	Skellefteå
46	Gamla slöjdskolan	Umeå
47	F.d. Tingshuset i Ånäset jämte uthus (arkivbyggnad)	Robertsfors
48	Garveriet med garvarbostad i Hembyn, Bursiljum	Skellefteå
49	Anderstorp gård	Skellefteå
50	Åbacka paviljong, Bureå	Skellefteå
51	Strömholms herrgård, Bureå	Skellefteå
52	Brogård 1	Umeå
53	Nybygget Rismyrliden	Skellefteå
54	Arbetarbostäder på Västerbacken, Holmsund	Umeå
55	Repslageriet i Kåge	Skellefteå
56	Portbyggnaden på Bygdeborg	Robertsfors
57	Åsele bryggeri	Åsele
58	Åströmska gården	Vindeln
59	Lejonströmsbron	Skellefteå
60	Levar hotell och lusthus	Nordmaling
61	Klabböle kraftverk	Umeå
62	F.d. Lärarhögskolan	Umeå
63	Hovrättsbyggnaden	Umeå

	Objekt	Kommun
64	Gamla telegrafbyggnaden	Umeå
65	Seminariet för huslig utbildning	Umeå
66	Tullgården i Ratan	Robertsfors
67	Affärs- och bostadshus (Skollägdan 11)	Vilhelmina
68	F.d. I 20 etablissement	Umeå
69	Frälsningsarméns samlingslokal	Umeå
70	Gåsörens fyrplats	Skellefteå
71	Bostadshusen vid Kungsgatan (Vidar 3)	Umeå
72	Dahlbergsgården, Bastutjärn	Norsjö

Statliga byggnadsminnen i Västerbottens län

A	Länsresidenset	Umeå
B	Holmögadds fyrplats	Umeå
C	Berguddens fyr	Umeå
D	Rataskärs båk	Robertsfors
E	Stationshuset i Jörn	Skellefteå
F	Stationshuset jämte godsmagasin	Storuman
G	Stationshuset	Umeå
H	Stationshuset	Vännäs
I	Cellfängelset	Umeå
J	Fjällägenheten Åkernäs	Sorsele
K	Fjällägenheten Zakrisbo	Sorsele
L	Fjällägenheten Dainanäs	Vilhelmina
M	Fjällägenheten Örnbo	Sorsele
N	Tallbergsbron	Nordmaling

BILAGA 5:1

Riksintressen i Västerbottens län

AC 1 Olofsfors
Bruksmiljö med anor från 1760-talet, utvecklad under 1800-talet.

Välbevarade verksbyggnader, bl.a. masugnsbyggnad, manufaktursmedja och stångjärnssmedja. Arbetarbostäder och herrgårdsområde med brukskontor. Ladugård av murad slaggsten.

AC 2 Hummelholms by
Bymiljö i dalgångsbygd. Medeltida ursprung med bevarade ålderdomliga drag i bebyggelsemönstret. Omfattande naturliga ängsmarker vid Öreälvens stränder.

Bevarade äldre gårdslägen från 1600-talet, ägogränser, vägnät med allé och bebyggelse. Slåttermarken vid älven vårdas och skyddas som naturreservat.

AC 3 Centrala Nordmaling
Kyrkomiljö vid socknens medeltida kyrko- och marknadsplats.

Medeltida gråstenskyrka troligen uppförd omkring 1480 och senare ombyggd samt klockstapel av bottnisk typ uppförd 1767-1768 av byggmästaren Per Zachrisson i Kubbe. Begravningsplats med äldre gravvårdar. Gamla prästgården från 1700-talet med flygelbyggnader. Nuvarande prästgård från 1920- och 1930-talen.

AC 4 Snöan
Säsongsfiskeläge för säljakt och fiske i yttersta havsbandet präglat av lämningar med kontinuitet åtminstone från vikingatid.

Samlat område med tomtningar (lämningar efter tillfälliga bosättningar) från vikinga- och medeltid, labyrinter, kompassros och naturhamn. Vid Järnhällan ligger fiskestugor från 1800-1900-tal samt fiskekapell från 1800-talets början. I riksintresset ingår även del av Snöanskärgårdens naturreservat.

AC 5 Norrbyskär
Industrimiljö anlagd efter patriarkaliska ideal av AB Mo Ångsåg på 1890-talet i ett efter internationella förebilder präglat mönstersamhälle vad avser bostäders och samhällsfunktioners utformning.

En av norra Europas för sin tid största ångsågar. Maskinhus, kajer, kägelbana, skola, förvaltarbostad finns kvar liksom enhetligt grupperade och utformade arbetarbostäder som ännu är välbevarade längs med en allékantad huvudgata.

AC 6 a & b Åheden, Nordansjö
Två väl sammanhållna kuströsemiljöer som innehåller typiska gravar från brons- och järnålder.

Monumentala runda rösen, långrösen och stensättningar, belägna på bergshöjder och moränryggar. De ligger enstaka eller i små grupper. I Nordansjö ingår även en milstolpe.

AC 7 Västerbacken, Holmsund
Industrimiljö från 1850-talet vid Baggböle sågverks dåvarande lastageplats.

Ett tiotal väl bibehållna timrade arbetarbostäder från 1850-talet och senare uppförda uthuslängor. Söder därom kyrka och prästgård som företaget uppförde under 1860-1880-talen.

AC 8 Holmöns by
Skärgårdsby baserad på jordbruk i kombination med fiske och jakt. Kontinuitet från medeltid.

Särpräglad och välbevarad ålderdomlig bebyggelse i mycket gamla gårdslägen på åsryggar i ett öppet och välhävdat odlingslandskap.

AC 9 Stor-Fjäderägg
Säsongsfiskeläge för säljakt och fiske i yttersta havsbandet präglat av lämningar med kontinuitet åtminstone från medeltid.

Samlat område med tomtningar (lämningar efter tillfälliga bosättningar) från medeltid, stenrösen, labyrinter och kompassrosor. Vid öns sydvästra del finns den nuvarande hamnen med fiskestugor och bodar. I riksintresset ingår även en fyr på öns mitt, uppförd 1851.

AC 10 Del av Umeå centrum
Stadsmiljö i Umeås centrala del med tidig esplanadplan efter finsk förebild.

Stadsplan antagen efter stadsbranden 1888, utvidgad 1898 och 1922. Breda esplanader med björkalléer, parker och trädgårdstomter samt välbevarade stadspartier och byggnader från och med 1800-talets andra hälft, både offentliga byggnader och bostadshus. I västra och östra delen av området ligger äldre bebyggelse som undgick branden.

AC 11 Norrfors - Klabböle
Älvdalsbygd längs Umeälven mellan Norrforsdammen och utsläppet i Klabböle med kontinuitet sedan medeltid. Området utgör Ume sockens kärnbygd.

Genuina bymiljöer med välbevarad bebyggelse och tillhörande odlingslandskap längs älven. I älven övergivna anläggningar för flottning, sågverksdrift, laxfiske och kraftverk. I riksintresset ingår även lämningar från forntiden i form av boplatser och en hällristningslokal.

AC 12 Ratan
Kommunikationsmiljö i kust-bandet, sedan 1600-talet hamn-plats och under 1700-talet stapel-hamn för övre Norrlands städer med fortsatt stor betydelse under 1800-talet.

Lämningar från sjöfartsepoken, bl a fyr, båk, lotsuppassningshus, hamnmagasin, tullgård och lotsstuga. Vattenståndsmärken sedan 1700-talet. Mareograf från 1890-talet. Tre labyrinter, två av dem daterade till 1500-tal respektive 1600/1700-tal, kompassros samt tomtningar (hyddbottnar) från fiske-säljaktskojor. I riksintresset ingår även historiska minnen från 1809 års krig, bl.a. uttryckt i rester av skansar.

AC 13 Bygdeå
Kyrkomiljö som utgör kärnan i den medeltida Bygde socken. Vid början av 1300-talet fanns här den nordligaste kyrkan i landet.

Gråstenskyrka från 1539 och klockstapel från 1818. Kyrkogård med gravar bl.a. från 1809 års krig. Vid kyrkan låg kyrkstaden och här finns sockenhäktet kvar. Tingshus uppfördes 1847, även använt som skolhus.

AC 14 Del av Robertsfors
Bruksmiljö som speglar utvecklingen från 1750-talets järnbruk fram till våra dagar.

Bruksområdet med välbevarade arbetarbostäder, kontor, herrgård och mekanisk verkstad samt byggnader uppförda av slaggsten i form av magasin, ladugård, stall och ett f d mejeri. I riksintresset ingår även egnahemsområde efter P O Hallmans plan 1901 samt partiet kring kyrkan.

AC 15 a & b Nysätra - Holmsjöberget
Kyrkomiljö med för länet unik kyrka i rokokons anda; Kuströsemiljö.

Korskyrka i trä från 1710, uppförd av Olof Jonsson Vogel. Innertaket och färgsättningen är utförda i rokokons formspråk. Här låg tidigare även en kyrkstad, kvar av denna är stallar och häkte; Ett sammanhängande område med rösen och stensättningar från brons- och järnåldern längs en 3 km lång sträcka.

AC 16 Lövånger
Kyrkstad vid kusten, sedan 1300-talet kyrkplats och senare även handelsplats.

*Gråstenskyrka från 15*00-talet, ombyggd i olika etapper, klockstapel från 1700-talet, begravningsplats med gravkapell från 1873. Kyrkstad med stugor, 117 stycken, och stallar. I riksintresset ingår också ett timrat garveri i tre våningar, uppfört i början av 1900-talet.

AC 17 Bjurön - Fällan
Kommunikationsmiljö och säsongsfiskeläge med lång kontinuitet. Sedan vikingatiden viktig säljakts- och fiskeplats och senare betydelsefull lots- och fyrplats.

Fyr från 1859, lotsstugor, kapell från 1864, fiskeläge. Kustbundna fornlämningar i form av tomtningar (hyddbottnar), rösen, labyrinter samt en trolig medeltida kapellgrund med bogårdsmur. I riksintresset ingår även Bjuröklubbs naturreservat.

AC 18 Byarna runt Bygdeträsket
Varierat odlingslandskap i mellanbygd vid skogssjöarna Bygdeträsket och Göksjön. Några av byarna har kontinuitet sedan medeltiden.

Jordbruksbyar i lidläge med det omgivande odlingslandskapet i sluttningarna ner mot sjöarna. Välbevarad traditionell bebyggelse med par- och enkelstugor samt sommarladugårdar, rökbastur, rundlogar och lador. I riksintresset ingår även Västerbottens första järngruva från 1630-talet i Bygdsiljum.

AC 19 Örviken
Industrimiljö från sekelskiftet, ångsåg/sulfitfabrik, vid Skellefteälvens utlopp.

Välbevarade industribyggnader med bibehållen ursprunglig karaktär. Några av dem är fortfarande i bruk. Arbetar- och tjänstemannabostäder med tillhörande uthus och förråd, trädgårdar och björkalléer vid bostadsområdena. Gamla kajer och brädgårdsområde.

AC 20 Skellefteå, västra delen
Skellefteå sockencentrum sedan medeltiden. Området berättar om platsens betydelse för bygdens kyrkliga och sociala liv under en lång tid samt illustrerar försvarets organisation i äldre tid.

Landskyrkan med stomme av medeltida ursprung, ombyggd under 1700-talets slut efter ritningar av Jacob Rijf. Bland inventarierna finns flera medeltida träskulpturer. Begravningsplats och fd. prästgård. Kyrkstaden, ”Bonnstan”, som flyttades hit efter en brand 1835 har genuin karaktär och 116 byggnader bevarade. Nordanå innehåller gamla majorsbostället Nyborg från 1764. Den nuvarande parken var tidigare exercisplats samt tjärhov och marknadsplats. Inom området finns även två av länets äldsta bevarade broar.

AC 21 Byskeälven
Älvdalsbygd längs outbyggd skogsälv.

Lämningar från forntida fångstkultur i form av boplatser och hundratals fångstgropar längs älven. Den samiska renskötarkulturens spår syns genom rikligt förekommande härdar, visten, kåtatomter m.m. med lång historia bakåt i tiden. Minnen från kolonisationsepoken under 1800-talet med gårdar och byar i kulturlandskap samt från skogsbruket i form av kolbottnar, tjärdalar och flottningsanläggningar. I riksintresset ingår även kyrkorna i Fällfors och Byske samt kyrkstaden i Byske.

AC 22 a & b Petikån: Rörträsk - Svansele dammängar
Övervattnade våtslåttermarker längs Petikån som tydligt berättar om ängsbrukets intensitet och effektiva utnyttjande före jordbruksrationaliseringen under 1800-talet.

Rörträsks översilningsängar: Från Rörträskbäcken leddes vatten via en fördämningsanordning in i ett vattenledningsdike parallellt med ån. Från vattendiket leddes vatten genom silfåror ut över silängarna. För att leda vattnet till silängarna på andra sidan ån byggdes en akvedukt i form av en träränna. Vattenkraften nyttjades även till att driva slipstenar. Diken och silfåror finns kvar, akvedukt och vattendriven slipsten har återuppförts; Svansele dammängar. De naturliga slåtterängarna och myrarna längs Petikån överdämdes och fick därigenom god växtlighet. På ängarna uppfördes en mängd ängslador. För att inte ta skada av vattnet under överdämningsperioden underbyggdes ladorna med flera stockvarv. Flera av dessa lador finns kvar och har restaurerats. Dammängarna är nu naturreservat.

AC 23 Degerfors, del av tätorten
Kyrkby i den äldsta delen av Vindelns samhälle, tidigare sockencentrum.

Kyrkogård och församlingskyrka i nygotisk stil från 1901-1903, tingshus från 1800-talet, prästgård och gamla Degerfors by med Åströmska gården, ett av länets största timmerhus och omgivande odlingslandskap. Invid kyrkan återuppfördes socknens äldsta kyrka 1963.

AC 24 Vindelälven
Älvdalsbygdens hela innehåll med bymiljöer och öppna odlingslandskap vid outbyggd älv.

Bymiljöer och öppna odlingslandskap vid älven samt lämningar från det tidigare skogsbruket i form av kolningsplatser, tjärdalar och flottningsanläggningar. Kulturminnen från jakt och fiske, tidigare kommunikationer och vattenkraftens utnyttjande.

AC 25 a-c Stöttingfjällets översilningssystem/byar: Bjurträsk – Söderby; Fäbodliden; Vägsele
Område med mångfald av övervattnade våtslåttermarker som tydligt berättar om ängsbrukets betydelse och det intensiva nyttjandet av naturliga slåttermarker före jordbrukets rationalisering: Bymiljö och odlingslandskap i skogsbygd; Bymiljö i skogsbygd. Karaktäristisk lidby; Forntida fångstmiljö med olika spår från fångstkulturer.

Ett flertal slåttermyrar som övervattnats via grävda kanaler och vattenledningar och därigenom ökade höskörden betydligt. Metoden slog igenom under 1820-talet och hade stor betydelse för tillväxten av gårdar och byar i området: Äldre rikt byggnadsbestånd i de bägge byarna som visar 1800-talets agrarbebyggelse av småbrukstyp. I byn finns också ett missionshus. Omfattande översilningsängar, främst vid Norrån; Byn utvecklades ur ett fäbodställe, insynat som nybygge 1789. Gårdarna ligger på rad längs byavägen. Den äldre bydelen innehåller kulturhistoriskt intressant och välbevarad bebyggelse, inklusive fägata med sommarladugårdar; Ett flertal fångstgropssystem finns vid Granån där fynd av skärvsten tyder på förekomst av boplats från stenåldern. I riksintresset ingår även ett av Lycksele lappmarks första nybyggen, anlagt 1704

AC 26 Pausele - Pauliden
Övervattnade våtslåttermarker med ett omfattande kanalsystem som visar på ängsbrukets intensitet och betydelse innan jordbrukets rationalisering under 1800-talet.

Flera kilometer långa kanaler och diken som grävdes för hand under 1840-talet för att leda vatten från bäckar till övervattning

av slåttermyrar och strandängar. I riksintresset ingår även lämningar från flottningsepoken samt forntida fångstgropssystem.

AC 27 Örträsk
Bymiljö och fornlämningsmiljö i skogsbygd i ett område där den agrara kolonisationen av Lycksele lappmark tog sin början under det sena 1600-talet.

Välbevarad bebyggelse i öppet odlingslandskap. Lämningar från renskötseln i äldre tid genom visten, härdar m.m. Väster om sjön ligger ett område med fångstgropar, stenåldersboplatser och vattenledningar för ängsbruket av 1800-talstyp. I riksintresset ingår även Örträskdammen i Öreälven strax nedströms utloppet ur sjön, ett märkligt minne från flottningsepoken.

AC 28 Laisälven
Forntida fångstmiljö på bägge sidor om Laisälven med ovanligt stor rikedom av forntida lämningar.

Ett 40-tal boplatser, bl.a. i form av skärvstensvallar (hyddbottnar), varav den största mäter 25x9 meter. Här finns också länets längsta fångsgropssystem, 8 km långt och innehållande 156 gropar. I riksintresset ingår även välgjorda ledarmar i huggen sten från flottningsepoken.

AC 29 Gillesnuole
Kapellmiljö. Samisk kapellplats sedan slutet av 1600-talet.

Timrat kapell, uppfört 1796-1798 och återinvigt 1940. Intill ligger kyrkogården, några torvkåtor och bodar.

AC 30 Ammarnäs
Fjällbygd med samisk kyrkstad, kyrka och odlingslandskap.

Kyrkan, uppförd 1912, ersatte det år 1858 uppförda kapellet. Vid kyrkan ligger ett 15-tal kyrkstugor och stolpbodar vilka utgör den samiska kyrkstaden. Deltalandskapet, vid Tjulåns sammanflöde med Vindelälven, med slåtter- och betesmarker med många ängslador. Potatisbacken, en kulle mitt i samhället, har sedan lång tid utgjort ammarnäsbornas potatisland.

AC 31 Tjulträsk
Fjällägenheter i fjällbygd vid Lill- och Stor-Tjulträsken med exempel på fjälljordbruk från sekelskiftet och senare.

Runt sjöarna ligger nybyggen som togs upp under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, flera av dem på tidigare samiska visten. Endast ett av dem är ännu i bruk, men på de flesta gårdarna finns man- och ekonomibyggnader kvar. På Dårraudden fanns en nomadskola under 1930-1940-talet.

AC 32 Åkernäs, Överstjuktan
Fjällägenhet i fjällbygd vid Överstjuktan med omgivande odlingsmark. Samiskt nybygge upptaget 1848.

Välbevarade äldre timmerbyggnader och delvis öppet odlingslandskap. I riksintresset ingår även Viktoriakapellet, samiskt kapell uppfört 1938 samt ett fångstgropssystem.

AC 33 Gunnarns by - Juktåkolonin
Gunnarn: Bymiljö i skogsbygd vid Bastuträsket med bevarade ålderdomliga drag i bebyggelsemönstret och öppet omgivande odlingslandskap. Lapplands största jordbruksby; Juktåkolonin: Kolonat i skogsbygd med olagligt upptagna nybyggen som senare insynats som kronotorp, men avvecklats under 1950- och 1960-talen.

Välbevarad äldre bebyggelse i Gunnarn, ofta grupperad på traditionellt vis i en lös fyrkant, innehållande både trösklogar och storhässjor. Av Juktåkolonins ursprungliga 25 kronotorp finns 13 kvar.

AC 34 Storuman
Sammanhållen järnvägsmiljö med bebyggelse som bär drag av 20-talsklassicism och nationalromantik.

Stationshuset, järnvägshotellet och ett antal tjänstemannabostäder, alla ritade av Folke Zettervall och uppförda under 1920-talet.

AC 35 Björkvattensdalen
Fjällbygd vid Storbjörkvattnet med välbevarad genuin bebyggelse i öppet kulturlandskap.

De tätt belägna byarna vid Stor-Björkvattnet innehåller bebyggelse från slutet av 1800-talet - början av 1900-talet, uppförda i timmer och med torvtak. Många gårdar är ursprungligen samiska nybyggen. I riksintresset ingår även Vojtjajaure kapell, uppfört 1932-1933, med kyrkogård och några hitflyttade kyrkstugor.

AC 36 Atoklimpen
Samisk kulturmiljö i kognitivt landskap vid heligt berg.

Berg med klippgrav och seiteliknande klippformationer, sameviste med torvkåta, bod och grund från skolkåta samt rengärden. I riksintresset ingår även rester efter ett dagbrott för asbest, troligen nyttjat redan under forntiden.

AC 37 Hemavan
Övervattnade våtslåttermarker i fjällbygd.

Raningar som nyttjades för slåtter ända in på 1940-talet och som sedan regleringen av Umeälven vårdats och skötts. De goda slåttermarkerna utgjorde förutsättningen för de första nybyggena i området. Vid Slipstensbäcken, som mynnar i området, anlades under 1860-talet ett flertal vattendrivna slipstenar som nu är rustade.

AC 38 a & b Brandsfjället – Gausjosjön
Samisk fornlämningsmiljö i kognitivt landskap med en koncentration av äldre lämningar; Sommarvistemiljö som visar olika byggnadstraditioner inom det samiska området.

Offerplats, renvall, kåtalämningar och stalotomter (hyddbottnar); Vid Sotsbäcken ligger ett sydsamiskt viste som innehåller en torvkåta av sydsamisk typ och ett härbre. Vid Gausjosjön ligger ett nordsamiskt viste från 1930-talet. Där finns ett flertal torvkåtor av nordsamisk typ kvar.

AC 39 Hälla
Forntida fångstmiljö med lång kontinuitet.

Fångstgropssystem som tillsammans har en längd av 8 km. Några gropar har undersökts och visat sig vara använda från senneolitikum till folkvandringstid. I området ligger en av de tätaste koncentrationerna av stenåldersboplatser i Norrland.

AC 40 Västra Storsjö
Nybygge i skogsbygd, utsynad 1759, med nuvarande gårdsplats från slutet av 1700-talet. På gården tydliggörs månghussystemet och vattenkraftens nyttjande samt Åseleområdets byggnadstradition.

Välbevarade timmerbyggnader, flera av dem uppförda under 1800-talet; två manbyggnader, en fd. kyrkstuga (nu bostadshus), ett härbre, en ladugård, matbod, bagarstuga samt en loge. Till logen har grävts en 3 km lång kanal för att med vattnets hjälp driva skvaltkvarn, ramsåg, stifttröskverk, svarvstol, bandsåg och slipsten.

AC 41 Torvsjö
Kvarnmiljö i bymiljö i karaktäristiskt lidläge. Intensivt nyttjad bäck som visar vattenkraftens betydelse och människors uppfinningsrikedom.

Längs Skarpsjöbäcken finns ett ovanligt stort antal vattendrivna anläggningar. Här finns sex skvaltkvarnar, såg, tröskloge och

slipstenar från mitten av 1800-talet, samt ett kraftverk från 1918, alla drivna med vattnet från bäcken. Anläggningarna har rustats under 1970-talet.

AC 42 Risträsk
Bymiljö i skogsbygd. Först anlagt som krononybygge under slutet av 1700-talet, där gårdslägen, bebyggelse och omgivande odlingsmarker uppvisar karaktäristiska ålderdomliga drag. Omkringliggande myrland berättar om metoder att förbättra höskörden.

Bebyggelsen ligger i lidläge med odlingsmarken i sluttningarna mot söder. Byggnaderna har bibehållit ett traditionellt utseende. Diken och dammanläggningar inom området visar olika metoder för övervattning av slåttermarken genom översilning, dämmning i rinnande vatten och sjösänkning.

AC 43 Bäsksele
Bymiljö i öppet odlingslandskap i skogsbygd. Bykärnan utgör ett gott exempel på selbebyggelse från förra seklet. Laga skiftets påverkan på odlingslandskapet går ännu att avläsa.

Rik och tät ansamling av äldre välbevarade byggnader och gårdsgrupper. Det öppna odlingslandskapet uppvisar ägogränser, vägnät och samfälligheter som har sitt ursprung i laga skiftet. Unik och oförändrad missionsskola för samebarn från 1867.

AC 44 Vilhelmina
Kyrkstad.

Kyrkstad med ett tjugotal kyrkstugor, sockenstuga och gästgivaregård samt intilliggande storgatsbebyggelse. I anslutning därtill ligger en träkyrka från 1846 samt begravningsplats.

AC 45 Kittelfjäll
Odlingslandskap i fjällbygd.

Slåttermarkerna vid Vojmån vittnar om slåttermarkens tidigare betydelse och innehåller en stor mängd timrade ängslador som under senare år upprustats.

AC 46 Fatmomakke
Kyrkstad för samerna sedan 1700-talets slut, senare även för nybyggare i området.

Kyrkstadsbebyggelse med hundratalet byggnader; kåtor, bodar och timmerstugor i naturlig fjällskogsterräng på sluttning ner mot Kultsjön. Välbevarat kapell från 1880-talet samt begravningsplats.

AC 47 Gråtanån
Forntida fångstmiljö vid Gråtanån som ger en bild av den forntida fångskulturens levnadsvillkor i Norrlands inland under många årtusenden.

Område med stort antal stenåldersboplatser, bl.a. fem skärvstensvallar samt fångstgropssystem som nyttjats från stenåldern fram till medeltid.

AC 48 Svartsjöbäcksområdet
Samisk kulturmiljö i obrutet fjällområde där den sydsamiska kulturens lämningar från äldre tid återfinns i rik mängd.

Inom området finns alla typer av äldre samiska lämningar från förhistoriska stalotomter, äldre renvallar och visteplatser, permanenta visten med kåtor och bodar, visten med begynnande odling och samiska nybyggen.

AC 49 Ransarnområdet
Fjällbygd som ger god bild av livsvillkoren och speglar väl den lokala byggnadstraditionen.

Orörd nybyggarmiljö från perioden 1890-1920 innehållande fem gårdar med bostadshus, härbren, kåtor, gethus och mjölkbodar. Ransarn är ett av de senast koloniserade områdena i Sverige.

AC 50 Remdalen
Sommarvistemiljö som visar lång kontinuitet.

Lämningar efter äldre visten och stalotomter (hyddbottnar) från perioden 500-1500. Vid det nuvarande visteområdet vinns ett flertal kåtor och bodar.

AC 51 Risfjället - Rissjön
Samisk fornlämningsmiljö i kognitivt landskap där de förkristna samerna utövade sin religion.

Fyra samiska offerplatser.

AC 52 Laiksjö
Bymiljö i skogsbygd som uppvisar en välbevarad byggnadsstruktur och för området karaktäristiska byggnadstyper i en av Doroteas äldsta byar. samt även äldre ladugårdar.

Välbevarade gårdar med timmerbyggnader från 1700- och 1800-talet, par- och enkelstugor och korsbyggnader, timrade ekonomibyggnader, tre stora ladugårdar från 1900-talets första decennier

Länsstyrelsen
Västerbottens län

Postadress
901 86 Umeå
Gatuadress
Storgatan 71 B
Telefon
090 - 10 70 00
E-post
lansstyrelsen@ac.lst.se
Hemsida
www.vasterbotten.lst.se

ISSN 0348-0291